

Yhteishausta yhteisvalintaan

Yliopistojen opiskelijavalintojen kehittäminen

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:9

Selvitysmies Sakari Ahola

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä.

Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar.

Yhteishausta yhteisvalintaan

Yliopistojen opiskelijavalintojen kehittäminen

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:9

Selvitysmies Sakari Ahola

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö

Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto

Meritullinkatu 10, Helsinki

PL 29, 00023 Valtioneuvosto

<http://www.minedu.fi/julkaisut/index.html>

Yliopistopaino, Helsinki 2004

ISBN 952-442-727-3 (nid.)

ISBN 952-442-728-1 (PDF)

ISSN 1458-8102

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:9

Kuvailulehti

Julkaisija
Opetusministeriö

Julkaisun päivämäärä
8.3.2004

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Selvitysmies Sakari Ahola	Julkaisun laji Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä	
	Toimeksiantaja Opetusministeriö	
	Toimielimen asettamispvm 19.8.2003	Dnro 36/043/2003

Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen)
Yhteishausta yhteisvalintaan. Yliopistojen opiskelijavalintojen kehittäminen.
(Från gemensam ansökan till gemensam antagning. Utveckling av antagningen till universiteteten.)

Julkaisun osat Muistio

Tiivistelmä

Opetusministeriö asetti 19.8.2003 selvitysmiehen, jonka tehtävänä oli kartoittaa:

- mahdollisuudet ja vaihtoehdot kehittää yliopistojen opiskelijavalintoja luomalla yhteisvalintajärjestelmä tai muu hakijoiden, yliopistojen, koulutusalojen ja koko valintajärjestelmän kannalta soveltuva valintayhteistyömalli,
- osana yhteistyömahdollisuuksien selvittämistä vertailla ulkomaisia valintajärjestelmiä kuten Ruotsin, Irlannin ja Alankomaiden järjestelmiä ja niistä saatuja kokemuksia sekä
- tehdä vaihtoehtojen pohjalta ehdotus yhteisvalintajärjestelmän tai muun valintayhteistyömallin toteuttamiseksi.

Toimeksiannon taustalla on tarve keventää ja tehostaa yliopistojen opiskelijavalintoja ja sitä kautta nopeuttaa uusien ylioppilaiden pääsyä koulutukseen. Selvityksessä etsitään keinoja päästä opetusministeriön asettamaan tavoitteeseen, jonka mukaan noin puolet opintonsa aloittaneista tulisi olla uusia ylioppilaita.

Selvitysmies antoi väliraporttinsa 28.11.2003. Nyt käsillä oleva loppuraportti on pääasiassa väliraportin päivitetty ja korjattu versio. Ehdotukset ovat tarkentuneet lähinnä joidenkin yksityiskohtien ja käytännön järjestelyiden sekä jatkotoimenpiteiden osalta.

Selvityksen keskeinen ehdotus on, että HAREK:in yhteyteen rakennetaan valtakunnallinen yliopistokoulutukset kattava yhteishakujärjestelmä, jonka oleellisena osana on sähköinen hakeminen. Yhdellä hakulomakkeella tulee olla mahdollista hakea useampia koulutuspaikkoja hakijan ilmaisemien preferenssien mukaisesti.

Muilta osin ehdotus rakentuu neljästä toimenpidekokonaisuudesta: itse yhteishakujärjestelmästä, valintayksiköitten määrän vähentämisestä, valintojen yksinkertaistamisesta sekä niistä erityistoimista, joita lisäksi vaaditaan uusien ylioppilaiden ja muiden ensimmäistä jatkokoulutuspaikkaansa hakevien aseman parantamiseksi. Yhteishakujärjestelmä ja sen edellyttämät tekniset ja muut ratkaisut yhdistettyinä jo meneillään oleviin valintojen kehittämis- ja keventämistoimiin vastaavat parhaiten niihin haasteisiin, joita opiskelemaan pääsyn nopeuttamiselle on asetettu. Kuten selvitys osoittaa, näiden lisäksi tarvitaan kuitenkin myös muita kuin itse valintajärjestelmään liittyviä toimenpiteitä.

Avainsanat

Opiskelijavalinnat, yhteishaku, yliopistot

Muut tiedot

Sarjan nimi ja numero Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:9	ISSN 1458-8102	ISBN 952-442-727-3 (nid.) 952-442-728-1 (PDF)	
Kokonaissivumäärä 61	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja Yliopistopaino	Kustantaja Opetusministeriö		

Presentationsblad

Utgivare
Undervisningsministeriet

Utvigivningsdatum
8.3.2004

Författare (uppgifter om organets namn, ordförande, sekreterare) Sakari Ahola	Typ av publication Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar		
	Uppdragsgivare Undervisningsministeriet		
	Datum för tillsättande av organet 19.8.2003	Dnr 36/043/2003	
Publikation (även den finska titeln) Från gemensam ansökan till gemensam antagning. Utveckling av antagningen till universiteten. (Yhteishausta yhteisvalintaan. Yliopistojen opiskelijavalintojen kehittäminen.)			
Publikationens delar Promemoria			
Sammandrag Undervisningsministeriet tillsatte 19.8.2003 en utredningsman med uppgift att <ul style="list-style-type: none">- kartlägga möjligheter och alternativ när det gäller att utveckla antagningen till universiteten genom att skapa ett system för gemensam antagning eller någon annan samarbetsmodell för antagning som är lämplig ur de sökandes, universitetens, utbildningsområdenas och hela antagningssystemets synvinkel,- som ett led i utredningen av samarbetsmöjligheterna jämföra antagningssystemen utomlands, bl.a. i Sverige, Irland och Holland och erfarenheterna där, samt- utgående från olika alternativ lägga fram ett förslag till genomförande av ett system för gemensam antagning eller någon annan samarbetsmodell för antagning. Uppdraget har aktualiserats av ett behov att förenkla och effektivera antagningen till universiteten och den vägen påskynda de nya studenternas tillträde till utbildning. I utredningen kartläggs olika sätt att uppnå det av undervisningsministeriet angivna målet, enligt vilket ca hälften av dem som inleder studierna skall vara nya studenter. Utredningsmannen gav sin mellanrapport 28.11.2003. Den föreliggande slutrapporten är i huvudsak en uppdaterad och korrigerad version av mellanrapporten. Förslagen har preciserats närmast i fråga om vissa detaljer och praktiska arrangemang samt de fortsatta åtgärderna. Ett centralt förslag i utredningen är att det i samband med HAREK byggs en riksomfattande organisation för gemensam ansökan som täcker all universitetsutbildning. Elektronisk ansökan utgör en väsentlig del av den. Det skall vara möjligt att med en ansökningsblankett söka till flera utbildningsplatser enligt de preferenser den sökande anger. I övrigt bygger förslaget på fyra åtgärdsdelar: själva systemet för gemensam ansökan, minskning av antalet antagningsenheter, förenkling av antagningen samt de specialåtgärder som därtill krävs för att förbättra ställningen för nya studenter och andra som söker sin första utbildningsplats inom fortsatta studier. Systemet för gemensam ansökan och de tekniska och andra lösningar som systemet kräver, kombinerat med de redan pågående åtgärderna för utveckling och förenkling av antagningen, motsvarar bäst de utmaningar som ställts på snabbare tillträde till studier. Såsom utredningen visar behövs utöver dessa dock även andra åtgärder än sådana som hänför sig till själva antagningssystemet.			
Nyckelord Antagning av studerande, gemensam ansökan, universitet			
Övriga uppgifter			
Seriens namn och nummer Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2004:9	ISSN 1458-8102	ISBN 952-442-727-3 (htf) 952-442-728-1 (PDF)	
Sidoantal 61	Språk finska	Pris	Sekretessgrad offentlig
Distribution Universitetstrycket		Förlag Undervisningsministeriet	

Sisältö

1	Johdanto	6
2	Opiskelijavalintaselvityksen lähtökohdat	8
3	Hajautettu vai keskitetty - hakujärjestelmien perusproblematiikkaa	11
4	Ylioppilassuma ja nuorten koulutukseen hakeutumisen ongelmat	14
5	Opiskelijavalintajärjestelmien vertailua	22
	5.1 Alankomaat	23
	5.2 Irlanti	25
	5.3 Ruotsi	28
	5.4 Opiskelijavalintojen ajoitukset	30
6	Valintayhteistyön nykytila ja ongelmat	34
	6.1 Valintayhteistyö ja KKA:n arviointiraportin suositukset	34
	6.2 Valintojen yhteys opintomenestykseen	38
	6.3 Uusien ylioppilaiden määrittelyn ongelma	42
	6.4 Valintaproblematiikka yliopistojen strategioissa	48
7	Ehdotukset ja toimenpiteet	52
	7.1 Ehdotus yliopistojen yhteishakujärjestelmäksi	53
	7.2 Valintamenettelyiden yksinkertaistaminen ja keventäminen	55
	7.3 Uusien ylioppilaiden ja muiden ensimmäistä koulutuspaikkaansa hakevien koulutukseen pääsyn nopeuttaminen	56
	7.4 Valintoja tutkimus ja arviointi	58
	7.5 Jatkotoimenpiteet	58
	Lähteet	59

1 Johdanto

Opetusministeriö asetti 19.8.2003 selvitysmiehen laatimaan ehdotuksia yliopistojen opiskelijavalintojen kehittämiseksi. Selvitysmies antoi väliraporttinsa 28.11.2003. Aikataulu oli kiireinen, ja väliraportilta odotettiin jo selkeää esitystä tulevan valintamallin perusratkaisuista. Oli myös tarvetta päättää esimerkiksi uusien ylioppilaitten määrittelystä, koska ministeriö on jo tehnyt tähän liittyviä ratkaisuja tulosneuvotteluissa sekä Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa.

Nyt käsillä oleva loppuraportti on pääasiassa väliraportin päivitetty ja korjattu versio. Ehdotukset ovat tarkentuneet lähinnä joidenkin yksityiskohtien ja käytännön järjestelyiden sekä jatkotoimenpiteiden osalta. Vuoden vaihteessa valmistuivat myös opetusministeriön yliopistoilta edellyttämät opiskelijavalintastrategiat. Niitä on kuvattu ja analysoitu lyhyesti luvussa 6.4. Strategiat eivät kuitenkaan tuoneet esiin mitään olennaista uutta tämän selvityksen kannalta. Niiden perusteella opiskelijavalintojen kokonaisuus tulee säilymään suurin piirtein ennallaan. Yliopistot painottavat valintoihin liittyvää autonomiaansa, mutta ovat valmiin niihin keskeisiin toimiin, joita on esitetty uusien ylioppilaiden koulutukseen pääsyn nopeuttamiseksi.

Yksi valintakeskustelun pysyvistä kiistakysymyksistä liittyy niihin tutkimuksiin, joissa tarkastellaan valintamenetelmien ja opintomenestyksen välisiä yhteyksiä. Saadaanko käytetyillä menetelmillä valittua motivoitunein ja pystyvin opiskelija-aines? Tämä tutkimustieto ja siitä tehdyt tulokset ovat keskeisessä asemassa, kun keskustellaan eri valintamalleista ja esimerkiksi siitä, voidaanko pääsykokeista kokonaan luopua ja siirtyä todistusvalintaan. Väliraportissa asiaa sivuttiin vain lyhyesti, ja koska se on herättänyt myös kritiikkiä, on asiaa käsitelty loppuraportissa hieman tarkemmin luvussa 6.2.

Selvitystehtävän edellyttämien maavertailuiden keskeinen anti on suurin piirtein käsitelty jo väliraportissa. On selvää, että Ruotsin tai Irlannin tyyppiset keskitetyt yhteisvalintajärjestelmät eivät sellaisenaan sovellu meikäläiseen systeemiin. Joistain yksityiskohdista voidaan kuitenkin ottaa mallia, ja erityisesti ehdotettua yhteishakujärjestelmää ajatelleen valintaprosessien eteneminen ja ajoituskysymykset ovat teemaa, jota loppuraportissa käydään aiempaa tarkemmin läpi (luku 4.4).

Joitain väliraportissa esiintyneitä virheellisiä tietoja on lisäksi jouduttu korjaamaan, ja ne on syytä tässä erikseen todeta. Ensinnäkin jonkin verran ovat muuttuneet HAREK:in tilastoihin perustuneet luvut väliraportin taulukossa 5 (loppuraportissa taulukko 7) sekä kuvioissa 8 ja 9. Kuvion 7 osalta muutoksen vaikutus on vähäisempi. Tilastoissa havaittu ongelma oli se,

että uusissa ylioppilaissa ei ollut lainkaan niitä, jotka tulevat hakijoina kirjatuksi abiturientin statuksella. Tämä aiheutti joillakin koulutusaloilla sen, että uusien ylioppilaiden hakijaosuus antoi tilanteesta virheellisen kuvan. Esimerkiksi tekniikan alalla uusien ylioppilaiden, kun myös abiturientit otetaan lukuun, osuus hakijoista on 56 prosenttia eikä 4 prosenttia. Virhe ei sen sijaan vaikuta niihin yleisiin päätelmiin, joita kyseisestä taulukosta on tehty ja joita on kuvattu teoreettisen esimerkin avulla kuviossa 6.

Myös valintayhteistyön nykytilaa esittelevää taulukkoa 1 (loppuraportissa taulukko 5) on joiltain osin korjattu. Oikeustieteellinen koulutusala on ensinnäkin poistettu, koska sillä ei ole valintayhteistyötä. Lääketieteessä ei ole enää yhteistä hakulomaketta, ja kasvatustieteiden alan yhteistyö on täsmennetty koskemaan opettajankoulutusta.

Selvityksessä painotetaan opiskelijavalintakeskustelun taustalla olevia koulutukseen hakeutumisen ja pääsyn ongelmia ja niiden analyysiä. Ehdotuksissa puolestaan painottuu yhteisvalintajärjestelmään ja sen luomiin edellytyksiin ja mahdollisuuksiin nojaava kokonaisuus pikemminkin kuin yksittäiset toimet.

2 Opiskelijavalintaselvityksen lähtökohdat

Toimeksiantonsa mukaan selvitysmiehen tuli kartoittaa:

- mahdollisuudet ja vaihtoehdot kehittää yliopistojen opiskelijavalintoja luomalla yhteisvalintajärjestelmä tai muu hakijoiden, yliopistojen, koulutusalojen ja koko valintajärjestelmän kannalta soveltuva valintayhteistyömalli,
- osana yhteistyömahdollisuuksien selvittämistä vertailla ulkomaisia valintajärjestelmiä kuten Ruotsin, Irlannin ja Alankomaiden järjestelmiä ja niistä saatuja kokemuksia sekä
- tehdä vaihtoehtojen pohjalta ehdotus yhteisvalintajärjestelmän tai muun valintayhteistyömallin toteuttamiseksi.

Ensimmäisen kohdan ja siihen liittyvän työn lähtökohtana voidaan pitää ennen kaikkea KKA:n opiskelijavalintojen arvioinnin tuloksia ja suosituksia (Sajavaara et al. 2002) sekä yliopistojen omia strategiaselvityksiä, jotka opetusministeriö oli pyytänyt vuoden loppuun mennessä.

Toisena keskeisenä lähtökohtana on suomalaisen järjestelmän toiminnan arviointi suhteessa toimeksiannossa mainittuihin kansainvälisiin vertailuihin. Koska selvityksen tavoite on formuloitu niinkin pitkälle menevää muutosta ennakoivaan muotoon, kuin mitä käsite yhteisvalintajärjestelmä antaa odottaa, onkin syytä tarkastella huolellisesti yhteisvalintaa käyttävien maiden tilannetta. Esimerkiksi Ruotsissa, jossa valintajärjestelmä on hyvin integroitu, on pitkälti saman tyyppisiä ongelmia kuin meillä. Niitä pohtii selvitysmies, joka pitäisi antaa raporttinsa helmikuun loppuun mennessä. Tämän selvityksen kannalta olisi luonnollisesti ollut hyödyksi, jos Ruotsin ratkaisut olisi saatu aiemmin tiedoksi. Joka tapauksessa niihin on syytä ministeriönkin jatkossa tarkkaan tutustua. Irlannissa opiskelijavalintojen uudistamista pohti 1990-luvun lopulla laajapohjainen komitea, joka päätyi esittämään vain hyvin pieniä muutoksia, koska ongelmiin ei näyttänyt löytyvän parempiakaan ratkaisuja. Alankomaiden tilanne on puolestaan sikäli aivan erilainen, että siellä pääosa korkeakouluopiskelijoista on edelleen vapaan sisäänpääsyn piirissä.

Korkeakoulujen opiskelijavalintojen uudistaminen on ollut opetusministeriön asialistalla jo pitkään. Valintayhteistyön lisäämistä on ajettu eri syistä. Samalla on kuitenkin tehty poli-

tiikkaa, joka on osaltaan johtanut nykyisiin ongelmiin, joista suurin on ns. ylioppilassuma. Erilaista valintayhteistyötä on vuosien varrella kehkeytynyt, mutta nyt tilanne näyttää vakiintuneen varsin pysyväksi. Yhteistyökuviot ovat kuitenkin kaiken aikaa jonkin verran eläneet. Jossain yhteistyö on purkautunut, jossain kehittynyt edelleen.

Vaikka yliopistojen taholla on nyt selvää halua muutokseen, näyttää kuitenkin siltä, että asemat ovat varsin vakiintuneet. Vuosien varrella esitetyille valintajärjestelmän uudistuksille löytyy yleensä helpommin vasta-argumentteja kuin kannatusta. Vaikka yliopistot sympatiseraavatkin tiettyjä hallitusohjelman ja opetusministeriön tavoitteita, pitävät ne edelleen vahvasti kiinni siitä, että opiskelijavalinnat kuuluvat yliopistojen autonomian piiriin. Säädöksiä ei ole tältä osin syytä muuttaa, vaan opiskelijavalintojen kehittämisen tulee edelleenkin perustua yliopistojen ja opetusministeriön kehittyvän dialogin varaan.

Selvityksen keskeinen esitys on, että yliopistojen opiskelijavalinnoissa tulisi edetä vaiheittain *yhteishausta yhteisvalintaan*. Tältä osin ollaan siis sillä tiellä, jonka selvitysmies Halonen avasi vuonna 1994 ehdottamalla sellaiseen valtakunnalliseen yhteishakuun siirtymistä, jossa hakeminen useampaan koulutuspaikkaan olisi mahdollista (Halonen 1994, 38). Näin pitkälle menevä uudistus ei tuolloin toteutunut, mutta selvitysmies Jussilan (1996) ehdotuksessa se konkretisoitui valtakunnalliseksi hakijarekisteriksi, joka on sitten HAREK:in muodossa toteutunut. Jussilan raportin erityisenä ansiona voidaan pitää ajatusta opiskelijoiden kaksiporlaisesta valinnasta ensin alempaan tutkintoon ja vasta sitten tietyin erityisin edellytyksin maisteriopintoihin.

Myös KKA:n arviointiryhmä kehotti selvittämään sähköisen yhteishakujärjestelmän rakentamisen mahdollisuutta. Sama esitys sisältyy Jyväskylän yliopiston selvitysmiehen raporttiin. Oma esitykseni jatkaa tästä pohtien yhteishaun kehittämisen vaihtoehtoja ja lähtien niistä mahdollisuuksista, joita yhteishakujärjestelmä loisi tiellä pidemmälle menevään valintayhteistyöhön.

Halosen esityksiin sisältyi myös kohta ammattikorkeakoulujen yhteishausta. Vaikka korkeakoulut ja ammattikorkeakoulut mainitaan samassa lauseessa, tuskinpa Halonen tuolloin vielä visioi sekä yliopistot että ammattikorkeakoulut kattavaa yhteishakujärjestelmää. Tällainenkin keskustelu on kuitenkin tullut nyt sekä mahdolliseksi että ajankohtaiseksi, kun parhaillaan suunnitellaan kaksivaiheiseen tutkintojärjestelmään siirtymistä. Marssijärjestyksen vain pitäisi olla sellainen, että ensin mietitään ja suunnitellaan uusi tutkintojärjestelmä sekä tehdään tältä osin yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tutkintojen suhteita koskevat ratkaisut ja vasta sen jälkeen aletaan pohtia opiskelijavalintakysymyksiä. Olisi myös ollut erittäin hyvä, jos opiskelijavalintakysymykset olisi saatu tavalla tai toisella osaksi alakohtaisten tutkintorakennetyöryhmien tehtävänasettelua. Tällä hetkellä korkeakoulupolitiikassa edetään yhtä aikaa aivan liian monella rintamalla ja kokonaisuuden koordinaatio on heikkoa. On vaara, että uudistukset lyövät toisiaan korville.

Opiskelijavalintojen taustalla olevat ongelmat, nuorten koulutukseen hakeutuminen, ylioppilassuma jne. ovat mitä suuremmassa määrin koko korkeakoululaitoksen yhteisiä. Tästä syystä on suuri tarve integroida ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen valinnat nykyistä tiiviimmin yhteen (vrt. Ahola & Nurmi 1998). Tähän asti harjoitettu valintayhteistyön lisäämisen ja valintojen keventämisen "pienien askelten" politiikkaa tyydyttää kyllä hyvin yliopistojen valintatarpeet, mutta ei pure hakijasumien perusproblematiikkaan. Tästä syystä selvityksessä esitetään myös, että koko korkeakoulutuksen kentän kattava kandidaattikoulutus pitäisi tulevaisuudessa olla yksinkertaisen, pääosin lukio- ja ylioppilaskoemenestykseen perustuvan yhteisvalinnan piirissä.

Välietappi, ehdotettu yliopistojen yhteishakujärjestelmä nojautuu seuraaviin periaatteisiin:

- Yhteishakujärjestelmä on periaatteessa mahdollista toteuttaa riippumatta siitä, mitä valintayhteistyössä taikka erilaisissa pääsykoemalleissa tulee jatkossa tapahtumaan. Toimiva yhteishakujärjestelmä kuitenkin lisää mahdollisuuksia ja osaltaan pakottaa pidemmälle menevään valintayhteistyöhön ryhtymiseksi.
- Yhteishakujärjestelmä sisältää sähköisen hakemisen ja sähköinen (atk-pohjainen) hakusysteemi mahdollistaa monien hakemisen päällekkäisyyksiin ym. seikkoihin liittyvien ongelmien kontrolloinnin ja minimoinnin.
- Yhteishakujärjestelmään mukaan tulon ja valintayhteistyöhön ryhtymisen pitää olla yliopistoille ja koulutusyksiköille edullinen vaihtoehto. Opetusministeriön pitää siis tuoda uuteen järjestelmään porkkanoita kepin heiluttamisen sijaan.

Raportissa tarkastellaan aluksi ylioppilassuman ja nuorten koulutukseen hakeutumisen perusproblematiikkaa (luvut 3 ja 4). Tämä on tärkeää ongelmien ja niiden syiden paikantamiseksi. Luvussa 5 esitetään keskeiset tulokset kansainvälisestä vertailusta. Luvussa 6 tarkastellaan meikäläisen valintayhteistyön nykytilaa ja ongelmia sekä niihin aiemmin haettuja ratkaisuja. Lukuun 7 on koottu selvityksen keskeiset ehdotukset ja suositukset. Niin ehdotusten kodalla kuin selvityksessä yleensäkin painotetaan sitä, että opiskelijavalinnat ovat mitä suuremmassa määrin koulutusala kohtainen kysymys, johon mitkään yhtenäiset mallit eivät välttämättä sovi (vrt. Sajavaara et al. 2002). Tästä on hyvänä osoituksena se, että kaikkialla esimerkiksi taidealat ovat saaneet aina soveltaa aivan omaa valintapolitiikkaansa. Myös ruotsinkielisen koulutuksen erityisasema ja tarpeet on syytä pitää mielessä, vaikka niitä ei joka kohdassa erikseen mainittaisikaan.

3 Hajautettu vai keskitetty - hakujärjestelmien perusproblematiikkaa

Suomessa opiskelijavalinta-asiat kuuluvat perinteisesti yliopistojen autonomian piiriin. Koulutusyksiköt ovat voineet päättää varsin vapaasti opiskelijavalinnastaan, ja hakusysteemi onkin muodostunut erittäin hajautetuksi. Korkeakoulutuksen massoittumisen ja *numerus clausuksen* käyttöönoton myötä sekä tiettyjen koulutusalojen erityistarpeista johtuen on myös kehitelty erilaisia hakuyhteistyön ja yhteishaun muotoja. Kokemus on osoittanut – aina silloin kun korkeakouluja on syystä tai toisesta patistettu yhteistyöhön opiskelijavalinnoissaan – että yhteistyö sujuu luonnikkaammin erällä koulutusaloilla, mutta toisille se on ollut pikemminkin punainen vaate.

Opiskelijavalinnat järjestetään vaihtelevasti tiedekunnittain, koulutusohjelmittain, tutkinnoittain tai pääaineittain. Vuosittainen hakuruljanssi on melkoinen, sillä valintayksiköitä on kaikkiaan jo noin 540 (Sajavaara et al. 2002, 20). Kattavin yhteisvalintakuvio on teknistieteellisellä koulutusaloilla. Valintojen nykytilasta lisää luvussa 6.1.

Opiskelijavalintojen ja myös niihin liittyvien ongelmien juuret ovat siis pitkälti korkeakoulutuksen massoittumisessa. Ylioppilastulvan edessä jouduttiin aluksi soveltamaan *numerus claususta* ja kehittämään sittemmin erilaisia karsintamenetelmiä, valintakokeita ja soveltuvuustestejä. Sama koulutusekspansioon kiinnittyvä kehityskaari on havaittavissa myös muissa maissa. Ylioppilaiden vapaan sisään kirjoittautumisen eliittiyliopistosta on siirrytty hajautettuun, sektoroituun ja moni-ilmeiseen "multiversityyn" (Kerr 1982), jossa hakusysteemejä on jouduttu eri tavoin keskittämään vaikka samalla yliopistojen perinteinen autonomia oppilasvalinnassaan on haluttu säilyttää. Myös maailman eliittiyliopistot joutuvat "tasapainoilemaan" autonomisen eliittivalinnan ja erilaisista tasa-arvotavoitteista kumpuavien valintaratkaisujen välimaastossa (esim. Brandell & Kim 2000, 41–44).

Opiskelijavalintojen kehitysvaiheet nivoutuvat paitsi korkeakoulutuksen myös koko koulutusjärjestelmän yleisiin muutoksiin. Eliittiyliopiston oloissa vahvasti valikoiva lukio ja ylioppilastutkinto avasivat yliopiston portit. Paisuva ylioppilastulva ja yliopisto-opintojen suosio johtivat sitten 1960-luvulle tultaessa valintamenettelyn käyttöönottoon kaikilla aloilla (Ahola 1995, 77–78).

1970-luvun korkeakoulupoliittista ilmastoja luonnehtivat FYTT-mietinnön laajat filosofiset pohdiskelut ja sittemmin tutkinnonuudistuksen yhteydessä ruoditut valintojen tekniset

ja sisällölliset kysymykset. Keskiasteen uudistus puolestaan johti niveltämiskysymysten ja korkeakoulukelpoisuuden tarkasteluun. 1980-luvulla tapetille nousivat massoittuneen korkeakoulutuksen oppilasvirtojen ohjauspulmat. Esimerkiksi asiaa pohtinut ylioppilas-sumatyöryhmä esitti, että korkeakoulujen ja ammatillisten oppilaitosten valinnat tulisi integroida paremmin keskenään (OPM 1988). Samoihin aikoihin istuneen korkeakoulujen opiskelijavalinta-toimikunnan mielestä valintajärjestelmää tulisi kehittää mm. niin, että se ottaisi huomioon hakijan kyvyt ja taipumukset ja lisäisi "motivaation suunnassa tapahtuvaa hakeutumista" (Kom. 1986:8). Tällainen formulointi ei ollut ainakaan omiaan vähentämään kasvavaa pääsykokeiden kehittelyintoa, jota pönkittämään oli syntynyt oma kasvatus- ja psykologiatieteen ympärille muodostunut asiantuntijoiden ammattikunta.

Nykykeskustelun taustalla on 1990-luvulla tapahtunut korkeakoulupolitiikan suunnanmuutos ja erityisesti sitä leimanneet arviointi-, ohjaus- ja tehostamispyrkimykset. Ammatti-korkeakoulujen perustaminen puolestaan ajankohtaisti kysymyksen jonkinlaisesta koko korkeakoulutuksen kentän kattavasta teknisestä yhteishausta (Ahola & Nurmi 1998, 146).

Opinto-oikeus- ja koulutuspaikkakysymyksiä selviteltyt Matti Halonen ehdotti vuoden 1994 raportissaan valtakunnalliseen yhteishakuun siirtymistä ja samalla valintamenettelyjen keventämistä ja joustavoittamista. Yliopistot kuitenkin vastustivat tuolloin yhteishakuajatusta varsin yksituumaisesti, ja Matti Jussila suositti omassa selvityksessään vain yliopistot kattavan hakijarekisterin perustamista – tosin Jussilan esityksiin sisältyi myös erilaisten yhteishaku- ja yhteisvalintakokeilujen käynnistäminen (Halonen 1994; Jussila 1996). Tältä ajalta periytyvät myös tavoitteet parantaa ylioppilassumassa pyörivien ensimmäistä jatkokoulutuspaikkaansa hakevien nuorten asemaa opiskelijavalinnoissa. Tällaisia tavoitteita otettiin myös ensimmäisiin tulossopimuksiin. Asia kuitenkin hautautui, kun korkeakoulupolitiikan kentälle tuli uusia, mielenkiintoisempia ja tärkeämpiä asioita.

Hakijarekisterin toivottiin selkeyttävän ja yksinkertaistavan lähinnä valintaprosessin hallinnointia sekä tehostavan niukkojen korkeakoulupaikkojen allokoointia erityisesti karsimalla mahdollisuuden useampien koulutuspaikkojen samanaikaiseen vastaanottamiseen. Tuon ajan keskustelussa oli kovasti esillä se ongelma, että hajautetussa järjestelmässä liian moni sai useampia koulutuspaikkoja, kun samalla suuri osa hakijoista jäi kokonaan koulutuksen ulkopuolelle.

Mallia uudistuksille on aina haettu muiden maiden valintajärjestelmien vertailulla, mikä kuuluu oleellisena osana myös tämän selvityksen tehtävänasetteluun. Eri maiden korkeakoulujen opiskelijavalinnat eivät perusmalliltaan poikkea suuresti toisistaan vaikka toteutustavat ovatkin moninaiset ja juuri niin monimutkaiset, kuin satasivuisia hakuoppaita selailevasta pyrkijästä näytävätkin. Autonomisen eliittiyliopiston historia näyttäätyy ylioppilaaksi pääsyyn kiinnittyvänä yleisenä korkeakoulukelpoisuutena. Sen lisäksi on määritelty erityisiä ja vaihtoehtoisia kelpoisuusehtoja, jotka liittyvät korkeakoulutuksen massoittumiseen, yleisiin koulutuksen lisäämispyrkimyksiin ja tasa-arvotavoitteisiin sekä alakohtaisiin erityistarpeisiin (esim. SOU 1995:71). Se taas, minkälaisia valintajärjestelmiä sovelletaan, riippuu ennen kaikkea korkeakoulutuksen massoittumisen asteesta ja sektorijaoista, koulusalujen keskinäisyyksistä sekä tähän liittyen kysynnän ja tarjonnan kohtaamisesta, sekä toisen asteen koulutuksen rakenteesta.

Suomi poikkeaa monista muista maista lähinnä siinä, että meillä on varsin kattavat ja hajautetut valintakokeet eikä – siitä osittain johtuen – toistaiseksi yhtenäistä valintaorganisaatiota. Jos kuitenkin tarkastellaan korkeakouluihin pääsyä, havaitaan, että eri maiden yhteinen todellisuus on lähempänä vanhaa hierarkkista systeemiä kuin ideaalista "multiversityä": parhaat korkeakoulupaikat menevät parhaiten menestyneille ylioppilaille, jotka puolestaan tulevat yleensä hyvin toimeentulevista korkean kulttuuripääoman perheistä (esim. Ahola & Nurmi 1995; Kim 1998).

Opiskelijavalintoihin kohdistuvat valtiovallan, yliopistojen ja opiskelijoiden intressit eivät

osu kovinkaan hyvin yhteen – tähän kiinnitti erityistä huomiota jo selvitysmies Jussila (1996). Massakorkeakoulun rakennusvaiheessa valtion keskeinen tavoite oli oppilasvirtojen ohjaaminen ja korkeakoulutuksen hallittu lisääminen. Tasa-arvoa tavoittelevalla koulutuspolitiikalla haluttiin kansakunnan lahjakkuusreservit käyttöön, ja varsinainen oppilasvalinta voitiin jättää korkeakoulujen huoleksi. Pääsykokeiden lisääntyessä karsinnan legitimiä tuli kuitenkin yhä tärkeämmäksi. Samalla paisuvaa ylioppilastulvaa yritettiin ohjata aluksi uudistettuun keskiasteen uomaan ja myöhemmin ammattikorkeakouluihin.

Kun kasvu vuosikymmenen vaihteessa kääntyi lamaksi ja leikkauksiksi, keskiöön nousi resurssien käytön tehostaminen ja koko korkeakoulutuksen yhteiskunnallinen relevanssi. Säädellystä autonomiasta siirryttiin tulohjattuun autonomiaan ja opiskelijavalintoja ajatellen aloituspaikkojen kontrollista tutkintomäärien kontrolliin. Myös opiskelijavalinnat ovat nyt kohde, josta voitaisiin ja pitäisi säästää.

Korkeakoulujen perusintressi on varsinaisen karsinnan lisäksi tietysti aina ollut hyvän ja oikeanlaisen opiskelija-aineksen saaminen. Kun tutkimukset yleensä osoittavat, että koulumenestys ei juurikaan vaikuta yliopisto-opinnoissa pärjäämiseen, ja valintakokeidenkin osalta tulokset ovat vähäisiä ja hajanaisia (esim. Klemola 1989; Lindblom-Ylänne et al. 1992; Hakoniemi 1995; Silvennoinen et al. 1991), on valintakriteereiden karsinta ja valintojen keventäminen osoittautunut hankalaksi. Samaan aikaan kun pitäisi keventää, on innovoitu esimerkiksi aineistokokeen tapaisia uusia koemuotoja (tästä enemmän luvussa 6.2).

Korkeakoulupolitiikan muutokseen liittyvän markkinoistamisen myötä puhtaasti teknisen karsinnan ohelle on tullut opiskelijoista kilpailu, jota ammattikorkeakoulujen perustaminen on vain kiihdyttänyt. Oppilasvalinnalle on tullut aivan uusi "mediafunktio": valintakokeilla ja niiden lisääntyvällä mainonnalla luodaan mielikuvaa vaativasta korkeakoulusta ja laadukkaasta opetuksesta. "Valintakoe on viesti", kuten Tampereen yliopistossa tehty viestinnän alan valintojen kehittämistä koskeva selvitys asiansa otsikoi (Kotilainen & Ruoho 2003). Onnistuneen opiskelijavalinnan merkitys kasvaa entisestään, kun opiskelijoiden tulisi pisteitä tuottaakseen myös valmistua.

Myös opiskelijoiden intressit ovat omiaan paisuttamaan koevalintaa. Pelkkää todistusvalintaa pidetään epäoikeudenmukaisena. Jokaisen pitäisi valintakokeessa päästä osoittamaan ne omat parhaat puolensa sekä tietonsa ja taitonsa. Tälläkin saralla hyväosaisuus kasautuu, sillä esimerkiksi erilaisia preppauskursseja hyödyntävät eniten ne, jotka muutoinkin todennäköisesti pääsisivät haluamaansa koulutukseen (Ahola & Kokko 2000).

Tällä hetkellä varsin vahvoilla näyttää ole valtion ja hallituksen näkökulma, jossa korkeakoulutuksen tehostamisvaatimukset opiskelijavalintakysymyksineen liittyvät laajempiin – jopa Euroopan laajuisiin – talous- ja työllisyyspoliittisiin kysymyksiin. Tämä on sitä niin kutsuttua "nopeasti sisään – nopeasti ulos" -politiikkaa. Tarkoitus on saattaa nuoret peruskoulutuksen jälkeen viiveettä "oikeisiin" koulutusuomiinsa ja edelleen sujuvasti ja mahdollisimman nopeasti työmarkkinoille (ks. Työllisyystyöryhmän ... 2003). Vaakakupissa on saman tapainen argumentaatio, mitä käytettiin, kun yhden opiskelupaikan säännön legitimitetistä aikoinaan keskusteltiin. Koulutusuransa alussa olevan nuoren ylioppilaan kannalta on varmaankin epäoikeudenmukaista, että hän joutuu jonottamaan koulutuspaikkaansa jopa vuosia, kun ohi menevät koulutuskilvassa harjaantuneet vanhat konkarit, opiskelupaikan vaihtajat tai jo jonkin korkeakoulututkinnon suorittaneet.

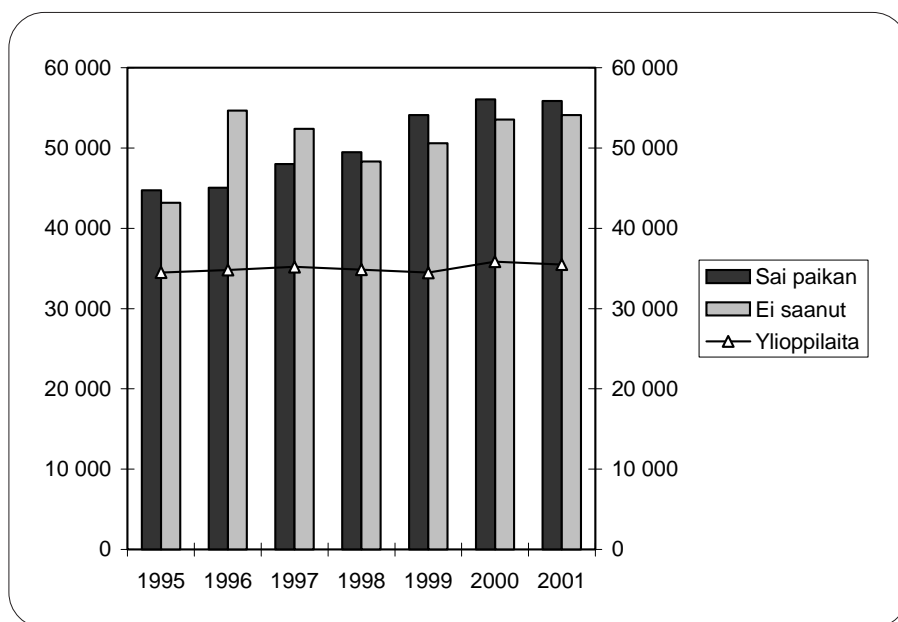
Tuoreiden ylioppilaiden asemaa voidaan varmaan parantaa monin jo aiemmista selvityksistä tutuin keinoin. Koulutuskisa on kuitenkin aina siinä mielessä nollasummapelejä, että kun jollekin annetaan, pitää toiselta ottaa pois. Niinpä on syytä vakavasti tarkastella myös laajemman kokonaisremontin mahdollisuutta, selvitysmies Jussilan aikoinaan pohtimaa mutta hylkäämää "suurten muutosten strategiaa".

4 Ylioppilassuma ja nuorten koulutukseen hakeutumisen ongelmat

Vuonna 2001 ylioppilastutkinnon suorittaneita oli 35 500. Heistä ainoastaan 19 prosenttia pääsi välittömästi yliopistokoulutukseen. Ammattikorkeakoulutukseen sijoittui 12 prosenttia ja ammatilliseen koulutukseen nelisen prosenttia. Peräti 64 prosenttia ei jatkanut opiskeluaan välittömästi. Näihin lukeutuu myös se neljännes, joka ei lainkaan hakenut koulutukseen ylioppilasvuonna (Tilastokeskus 2002).

Tarkastelen tässä luvussa ylioppilassumaa sekä nuorten koulutukseen hakeutumisen yleistä problematiikkaa. Nuoria abiturientteja koskevat tiedot perustuvat RUSE:ssa meneillään olevaan Abiturientista opiskelijaksi -seurantatutkimukseen (ks. Garam & Ahola 2001). Lisäksi selvitysmiehen käytössä on ollut KKA:n hakijakyselyn aineisto, josta on tarkasteltu erityisesti uusien, ensisijaiseen koulutusvaihtoehtoonsa hakemassa olleitten ylioppilaitten tilannetta (ks. Sajavaara et al. 2002).

Joistain arvioista huolimatta (esim. Lampinen 2001) ylioppilassuma näyttää sitkeästi pysyvän. Tällä hetkellä tilanne on se, että joka vuosi koulutuspaikkoja on hakemassa noin kolmen ylioppilasikäluokan suuruinen joukko, joista noin puolet onnistuu saamaan koulutuspaikan toisen puoliskon jäädessä ylioppilassumaan odottamaan yrittääkseen taas seuraavana vuonna uudestaan (kuvio 1). Vaikka korkeakoulutuksesta on ammattikorkeakoulujen vakiintumisen myötä tulossa koulutusväylä kohta jo 70 prosentille ikäluokasta, kohtaavat koulutukseen hakeutuvat nuoret edelleen kovan kilpailun halutuimmista koulutuspaikoista. Ensisijaisesti tavoiteltuun opiskelupaikkaan pääseminen saattaa vaatia useita yrityksiä, valmennuskurssien käyntiä ja taktikointia. Tästä huolimatta osa joutuu lopulta luopumaan ensisijaisesta koulutustoiveestaan.

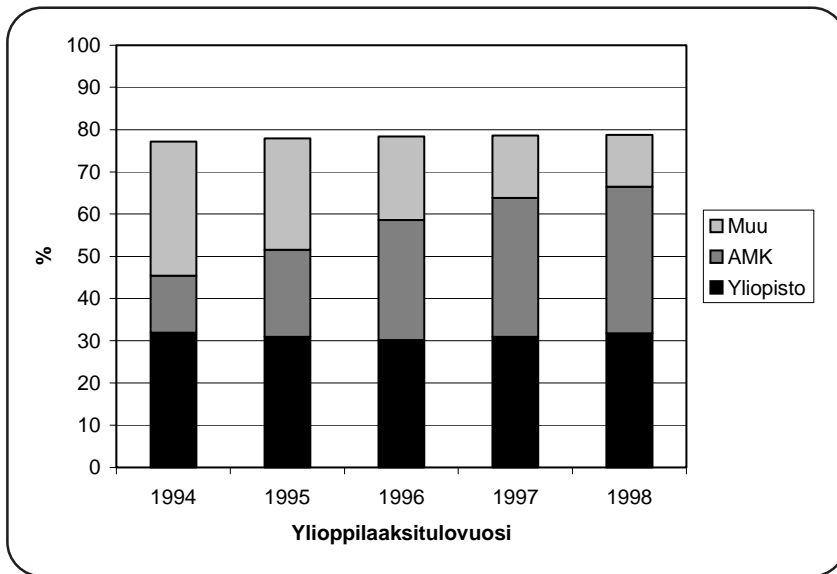
Kuvio 1. Koulutukseen hakeneet ylioppilaat 1995–2001 sekä uusien ylioppilaiden määrä

Lähde: Tilastokeskus 2002

Ylioppilassuma kasvaa, kun suurin osa vuosittain koulutuspaikatta jääneistä hakee seuraavana vuonna uudestaan, ja mukaan tulevat lisäksi koulutuspaikan vaihtajat sekä muut koulutusmarkkina-asemaansa kohentamaan pyrkivät hakijat. Noin kolmanneksella vuotuisista hakijoista onkin taustallaan jokin tutkinto. Vanhojen ylioppilaiden osuus hakijoista on kaiken aikaa kasvanut. Yli viisi vuotta tutkintonsa suorittaneita ylioppilashakijoita oli vuonna 1996 joka neljäs. Vuonna 2001 heidän osuutensa oli jo kolmannes (Tilastokeskus 1997:5; 2002:8) Ammattikorkeakoulujen tulo ei purkanut ylioppilassumaa jo siitäkään syystä, että koulutusjärjestelmän uudistuksen myötä koulutuspaikkojen kokonaismäärä ei oleellisesti lisääntynyt – vanhat opistopaikat vain muuttuivat ammattikorkeakoulupaikoiksi. Tämä näkyy hyvin seuraavassa kuviossa.

Kaksi vuotta ylioppilaaksitulon jälkeen yliopistokoulutukseen sijoittuneiden osuus on pysynyt koko 1990-luvun loppupuolella suurin piirtein samana. Vuoden 1998 ylioppilaista vajaa kolmannes opiskeli kahden vuoden kuluttua yliopistossa, eli sama määrä kuin neljä vuotta aiemminkin. Myös koulutuksen ulkopuolella olevien osuus on pysynyt samana: viidennes ylioppilasvuosikerrasta on kaksi vuotta kirjoitusten jälkeen syystä tai toisesta edelleen koulutuksen ulkopuolelle.

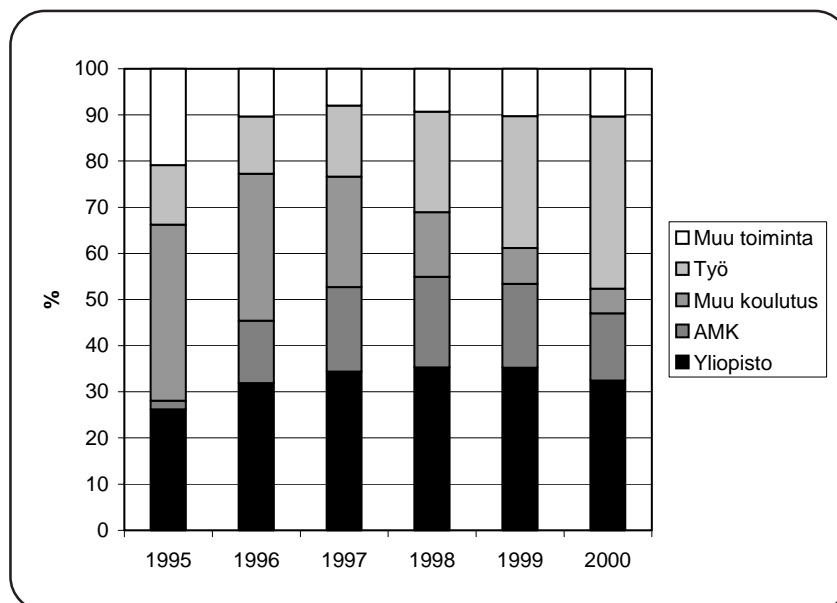
Kun tarkastellaan ammattikorkeakouluissa aloittaneiden osuutta kaikista koulutuksen aloittaneista, havaitaan, että heidän osuutensa on kasvanut tasaisesti ja muussa koulutuksessa aloittaneiden osuus on vastaavasti vähentynyt. Tässä näkyy se koulutusjärjestelmän rakenneuudistus, mikä ammattikorkeakoulujen myötä tapahtui. Kun vuoden 1994 ylioppilaista vasta aluillaan olevissa ammattikorkeakouluissa opiskeli kahden vuoden jälkeen joka seitsemäs, vuoden 1998 ylioppilasikäluokasta ammattikorkeakoulupaikan oli kahdessa vuodessa saanut jo runsas kolmannes.

Kuvio 2. Vuosien 1994–1998 ylioppilaiden sijoittuminen koulutukseen kaksi vuotta tutkinnon suorittamisen jälkeen (%)

Lähde: Tilastokeskus 2002

Kuviossa 3 on tarkasteltu vielä lähemmin vuoden 1994 ylioppilasikäpolven sijoittumista koulutukseen ja työelämään kuuden vuoden aikana. Kuvio osoittaa, että kyseisen ylioppilasikäpolven osuus ammattikorkeakoulutuksessa saavuttaa saturaatiopisteen neljän vuoden kuluessa. Tämän jälkeen ammattikorkeakouluissa opiskelevien osuus ikäpolvesta alkaa laskea, kun heti kättelyssä opintoputkeen kiinni päässeet alkavat jo valmistua. Yliopistokoulutuksessa vastaava saturaatio saavutetaan vuotta myöhemmin. Vuoden 1994 ylioppilaista siis maksimissaan kolmannes on jossain vaiheessa päätenyt opiskelemaan yliopistoon ja hieman reilu puolet korkeakoulutukseen yhteensä.

Kuvio 3. Vuonna 1994 ylioppilastutkinnon suorittaneiden sijoittuminen koulutukseen ja työelämään (%).

Lähde: Tilastokeskus 2002

Vuosien 1994–1998 ylioppilaiden koulutukseen sijoittumisen vertailu osoittaa, että myös muuhun kuin korkeakoulutukseen siirtyminen on pitkittynyt. Vielä vuonna 1995 muuhun kuin korkeakoulutukseen sijoittuneiden osuus saavutti maksiminsa heti ylioppilaaksitulovuonna, kun vuodesta 1996 lähtien maksimi on saavutettu vasta vuoden päästä ylioppilaaksitulosta. Kirjoitusten jälkeen välittömästi työelämään siirtyneiden osuus on ollut niin ikään kasvamaan päin: kun vuoden 1995 ylioppilaista noin joka neljäs (18 %) oli saman vuoden loppuun mennessä työelämässä ja puolet oli saanut opiskelupaikan, vuonna 1998 työllisten osuus oli jo neljännes ja opiskelemissa oli 44 prosenttia. (Tilastokeskus 2002.) Tämä kertoo osaltaan kilpailun kovenemisesta koulutusmarkkinoilla mutta myös parantuneesta työtilanteesta.

Yksi ylioppilassumaa ylläpitävä tekijä on nuorten "väärin" virittyneet koulutuspreferenssit. Nuorten korkeat koulutustoiveet juontuvat myös suomalaisesta "koulutususkon" yhteiskunnasta, jossa koulutus on monin tavoin asetettu tärkeimmäksi menestymisen edellytykseksi. Esimerkiksi ns. ylioppilassumatyöryhmä totesi jo vuonna 1988, että lukio kannustaa ylioppilaita epärealistisen voimakkaasti korkeakouluun. Työryhmän mukaan ylioppilassuma on "oire syvällisemmästä, yhteiskunnan arvostuksiin ja ylioppilaiden asenteisiin perustuvista syy-suhteista" (OPM 1998, 11 ja 21).

Nuorten korkealle virittyneet koulutuspreferenssit näkyvät myös omassa tutkimuksesamme (ks. Garam & Ahola 2001). Kolme viidestä kyselyn abiturientista halusi nimenomaan yliopistoon. Ammattikorkeakoulua ensisijaisena toiveenaan piti vajaa kolmannes, mutta ammattikouluun oli valmis tyytymään vain muutama (7 %). Vain kolmisen prosenttia ei ollut lainkaan kiinnostunut koulutuksen jatkamisesta kyselyhetkellä. Vaikka ylioppilaiden jatkokoulutukseen pääsyn ongelmissa on suman lisäksi kyse ennen kaikkea kysynnän ja tarjonnan rakenteellisesta epätasapainosta, uskovat abiturientit koulutukseen pääsyn olevan ennen kaikkea itsestä ja omasta suorituksesta kiinni. He myös ottavat tulevan koulutuksen valinnan hyvin vakavasti. He kokevat tekevänsä ratkaisuja koko loppuelämästään. Tietyissä mielessä toki tekevätkin, mutta valinnan vakavuus näyttää saavan osan nuorista ylitsepääsemättömän päätöksenteko-ongelman eteen. Sellaista alaa, jonka parissa haluaisi olla seuraavat kolmekymmentä vuotta, ei kerta kaikkiaan tunnu löytyvän.

Tästä syystä moni viheltääkin pelin poikki ja pitää esimerkiksi sen parjatun välivuoden. Sumasta johtuen välivuosi on enemmistölle tietysti pakkoratkaisu, kun koulutukseen ei yksinkertaisesti pääse. Abiturienttitutkimukseen vastanneista vain hieman reilu kymmenes ei hakenut koulutukseen keväällä 2001. Lisäksi hieman vajaa kymmenes haki vain saadakseen työmarkkinatukea. Opiskelupaikan hakemisen kovuudesta kertoo sekin, että moni ei tyytynyt pääasiallista toimintaa kysyttäessä vaihtoehtoon "kotona", vaan kirjoitti kohtaan "muu toiminta" esimerkiksi valmistautuvansa pääsykokeisiin.

Asiaa voidaan tarkastella hieman lähemmin KKA:n hakijakyselyn aineistolla. Ensinnäkin raportissa mainittu välivuoden pitäneiden osuus (41 %) on virheellinen, koska mukana ovat kaikki vastanneet, myös kyselyvuonna 2002 kirjoittaneet, jotka eivät ole vielä ehtineet välivuotta pitää. Oikeampi välivuoden pitämistä kuvaava luku on 75 prosenttia. Miehillä välivuoden pitämisen selvästi yleisin syy on varusmiespalvelus (65 %). Naisista hieman yli puolet (53 %) ilmoitti pitäneensä välivuoden, koska ei päässyt haluamaansa opiskelupaikkaan (miehistä 15 %). Jos vertailusta jätetään pois varusmiespalveluksen takia välivuoden pitäneet, joita naisissakin oli 31 kappaletta, nähdään, että naiset pitävät välivuotta erityisesti saadakseen taukoa opiskeluun. Miehillä puolestaan painottuu naisia useammin halu hankkia työkoke-musta.

Mitä sitten tulee paljon keskustelua aiheuttaneeseen välivuoden hyödyllisyyteen, näyttäisi saldo jäävän kaiken kaikkiaan positiiviseksi. Niistä naisista, jotka olivat joutuneet pitämään

välivuotta, koska eivät olleet saaneet koulutuspaikkaa, kolme neljästä arvioi kuitenkin välivuoden itselleen hyödylliseksi. Miehistäkin useampi katsoi saaneensa "pakkovälivuodesta" hyötyä (47 %) kuin haittaa (28 %). Naisista 53 prosenttia ja miehistä 30 prosenttia oli sitä mieltä, että välivuoden pitäminen selkeytti heidän uranvalintaansa. Naisista 12 prosenttia ja miehistä vain 6 prosenttia oli sitä mieltä, että välivuosi oli tarpeen nimenomaan pääsykokeisiin valmistumisen takia.

Suurin osa abiturienteista kokee miettineensä jatkokoulutusta jo paljonkin, mutta läheskään kaikilla pohdinta ei konkretisoidu opiskeluvaihtoehtoja koskevaksi tietoudeksi tai varmuudeksi omasta alasta. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että vaikka enemmistö onkin tehnyt jatkokoulutus päätöksensä hyvissä ajoin, aivan liian moni on epävarma tai ei ole asiaa edes kovin syvällisesti miettinyt. Abiturienttivaiheessa koettu valinnan varmuus on yhteydessä sekä hakemiseen että koulutuspaikan saamiseen. Tulostemme mukaan koulutuksen hakukisoihin täysin valmiiksi itsensä kokeneista reilu puolet (59 %) sai heti kevään 2001 haussa jonkin paikan. Itsensä täysin valmistautumattomiksi kokeneista sen sijaan vain 27 prosenttia sai paikan. Tästäkin syystä on tarve kiinnittää huomiota koulujen opinto-ohjaukseen, mikä on mainittu myös ministeriön Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa. Toinen tärkeä asia on valinnoista tiedottaminen, jonka puolestaan Jyväskylän yliopiston selvitysmiehen raportti nostaa vahvasti esiin (Sajavaara 2003).

Abiturienttiseurannan toisessa vaiheessa keväällä 2002 tehtiin uusintakysely, jolla selvitettiin sitä, mihin nuoret olivat tosiasiasa hakeutuneet ja miten heidän koulutusuransa oli urjennut. Hieman yllättävä oli se tulos, että nuoret eivät pidä hakujärjestelmää kovinkaan monimutkaisena. Yliopistojen valintakoejärjestelmää monimutkaisena piti kolmannes, ja ammattikorkeakoulujen yhteisvalintajärjestelmää monimutkaisena piti neljännes vastanneista. Vielä selkeämpi yksimielisyys vallitsi siitä, että valintajärjestelmän monimutkaisuus ei ollut haitannut omaa koulutukseen pääsyä. Tätä mieltä oli lähes 90 prosenttia yliopistojen järjestelmää monimutkaisena pitäneistä ja vastaavasti 85 prosenttia ammattikorkeakoulun järjestelmää monimutkaisena pitäneistä. Tulos vastaa itse asiassa hyvin ensimmäisen kyselyn antamaa kuvaa siitä, minkälaisen tekijöitten uskottiin edistävän tai haittaavan koulutukseen pääsyä. Abiturienttien mukaan kaikki on lähinnä itsestä ja omasta yrittämisestä kiinni – hakusysteemi on lähinnä "välttämätön paha".

Opiskelijavalintajärjestelmän piikkiin laitettiin esimerkiksi sellaiset omaa koulutukseen pääsyä haitanneet seikat kuten valinta- ja pääsykokeiden päällekkäisyys, ajallinen läheisyys tai se, ettei kaikille anneta mahdollisuutta osallistua pääsykokeisiin. Moitteita ylioppilailta saa myös oppilaitosten tiedotuksen vähäisyys. Ongelmia on esiintynyt mm. hakupapereiden tilaamisessa ja täyttämässä, hakuajkojen muistamisessa ja ammattikorkeakoulujen jälkihaussa. Kaikille ei ole selvää edes se, pitääkö pääsykokeisiin vain mennä vai tuleeko sinne erillinen kutsu. Pakkohakua puolestaan kritisoidaan siitä, että valintakokeisiin osallistuminen pahimmassa tapauksessa hyvinkin kaukana kotipaikkakunnalta vie aikaa muihin pääsykokeisiin valmistautumiselta.

Korkeakoulujen valintamenettelyt ja pääsykokeet kirvoittivat nuorissa paljon mietteitä myös, kun he saivat viimeisessä avokysymyksessä vapaasti purkaa tuntojaan. Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että kovassa kilpailutilanteessa koulutukseen hakeva nuori on varsin opportunistinen olio. Hän on hyvin selvillä omista vahvuuksistaan ja heikkouksistaan puntaroiden valintajärjestelmiä tästä näkökulmasta. Hieman kärjistäen voidaan sanoa, että hyvin koulussa menestyneet lukutoukat suosivat todistusvalintaa sekä sietävät pääsykoekirjojen pönttämistä. Ne taas, joille lukeminen ei maita, haluaisivat mieluiten osoittaa oman kiinnostuksensa ja motivaationsa erilaisissa soveltuvuuskokeissa. Opportunismien äärimuotoa edustanee se, että niin kauan kuin itse ollaan hakemassa, suositaan avoimuutta ja runsasta koulutustarjontaa,

mutta sisäänpääsyn jälkeen perätään tiukempaa karsintaa ja koulutuspaikkojen vähentämistä (vrt. Ahola & Nurmi 1998).

Myös KKA:n hakijakyselyssä on joitain kiinnostavia tuloksia pääsykokeisiin liittyen. On esimerkiksi mielenkiintoista havaita, että tuoreet vuoden 2002 ylioppilaat eivät kokeneet valmistautumisaikaansa merkittävästi vähäisemmäksi kuin vuoden 2001 ylioppilaat. Oleellista on, että enemmistö piti omaa valmistautumistaan riittämättömänä (edellisistä 67 ja jälkimmäisistä 60 prosenttia). Liian vaativat pääsykoekirjat eivät olleet kummallakaan ryhmällä mitenkään merkittävä vähäisen valmistautumisajan syy (8/6 prosenttia). Tosin tilanne tässäkin vaihtelee melko paljon aloittain. Mitä tulee pääsykokeitten kehittämiseen, vuoden 2002 ylioppilaista kolmannes (35 %) oli valintakokeiden poistamisen tai selvän keventämisen kannalla ja 65 prosenttia kannatti muunlaista kehittämistä. Vuoden 2001 ylioppilaista hieman useampi (72 %) oli muunlaisen kehittämisen kannalla. Valtaosa (67 %) vuoden 2002 ja 2001 ylioppilaista kannatti koemallina kirjallisen kokeen ja soveltuvuuskokeen yhdistelmää, kun tarjolla olivat tämän lisäksi pelkkä kirjallinen koe tai pelkkä soveltuvuuskoe. Oppimista näyttää tapahtuvan niin päin, että ensikertaa yrittämässä olevat vuoden 2002 ylioppilaat kannattavat selvästi useammin pelkkää kirjallista koetta, kun kerran jo mahdollisesti yrittänyt ikäluokka haluaa mahdollisimman monipuolisen valintakokeen.

Kun katsotaan sitä, mitä syksyllä 2000 tutkimukseen osallistuneelle abiturienti-ikäluokalle oli keväeseen 2002 mennessä tapahtunut, nähdään ainakin se, että mahdollisia hakupolkuja on melkoinen määrä. Koulutukseen on voinut hakea ensinnäkin jo kolmasti: keväällä ja syksyllä 2001 sekä vuoden 2002 keväänä. Jos koulutuspaikan tai useampia on onnistunut saamaan, sen on voinut joko ottaa vastaan, siirtää opiskelun aloittamista tai torjua. Täysin riippumatta näistä valinnoista, aina seuraavassa tilaisuudessa voi sitten hakea uudestaan. Koulutukseen sijoittumisen kannalta abiseurannan tulokset vastaavat hyvin Tilastokeskuksen valtakunnallisia tietoja koulutukseen hakeutumisesta ja pääsystä. Kyselyhetkellä, noin vuosi valmistumisensa jälkeen, kolmannes nuorista ilmoitti olevansa päätoimisia opiskelijoita, neljännes oli päättänyt työelämään ja viitisen prosenttia ilmoitti olevansa työttömänä. Koulutuksessa oleviin voi kuitenkin lukea vielä ne, jotka kohdassa "muu toiminta" kertoivat opiskelevansa erilaisissa opistoissa tai ammattikouluissa. Tämä kertoo osaltaan siitä, että ylioppilaalle opiskelun kulttuurinen normi on opiskelu nimenomaan korkeakoulussa. Tosiasiassa opiskelijoita oli näin ollen kaksi viidestä.

Kun tiedetään, että keskimäärin ylioppilaiden jatkokoulutukseen sijoittuminen vie pari vuotta, ei ole ihme, että seuranta-aineistossa suurimpana ryhmänä olivat ne, jotka olivat hakeneet koulutuspaikkaa heti keväällä 2001, mutteivät vielä olleet onnistuneet sitä saamaan. Heitä oli reilu kolmannes seurantakyselyyn vastanneista. Niitä, jotka olivat onnistuneet mieluisan koulutuspaikan saamaan oli neljännes.

Tutkituista kymmenes oli saanut koulutuspaikan ja aloittanut opinnot, mutta ilmeisen tyytymättöminä tilanteeseensa he olivat hakemassa uutta paikkaa keväällä 2002. Tässä ryhmässä on paljon ammattikorkeakoulusta paikan saaneita, mutta yliopistoon haluavia. Neljännes, niin ikään kymmeneksen suuruisen, joukon muodostavat ne, jotka ovat pitäneet väli-vuotta ja aloittaneet haun vasta keväällä 2002. Miten heidän hakunsa on sujunut, se selvinnee seurannan seuraavassa vaiheessa.

Mitä tulee vielä esimerkiksi kysymykseen runsaasta päällekkäishausta, niistä seurantamme varsinaissuomalaisista abiturienteista, jotka hakivat koulutukseen keväällä 2001, vain 17 prosenttia tyytyi hakemaan yhtä paikkaa. Erittäin aktiivisia hakijoita oli joka kymmenes. He yrittivät useampaan yliopistoon ja useampaan ammattikorkeakoulupaikkaan samaan aikaan. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2001 korkeakoulutukseen haki yhteensä 125 500 henkilöä. Kolmannes haki pelkästään yliopistoihin ja kaksi viidestä pelkästään ammatti-

korkeakouluihin. Vajaa viidennes (18 %) haki kummallekin korkeakoulusektorille. Lisäksi kymmenes haki korkeakoulutuksen lisäksi jotain toisen asteen koulutuspaikkaa (Tilastokeskus 2002).

Toinen ongelma tai pikemminkin järjestelmän ominaisuus liittyy moninkertaiseen koulutukseen ja uudelleen aloittamisiin. Tilastokeskuksen mukaan viidellä prosentilla vuoden 2001 yliopistohakijoista oli ammattikorkeakoulututkinto ja hieman useammalla yliopistotutkinto (Tilastokeskus 2002). KKA:n arviointiraportin mukaan 13 % yliopistojen hakijoista oli jo kirjoilla yliopistossa (Sajavaara et al. 2002, 22). Niistä seurantamme abiturienteista, jotka saivat jonkin koulutuspaikan keväällä 2001 ja olivat aloittaneet opinnot, reilu neljännes (27 %) aikoi kuitenkin hakea uudestaan seuraavana keväänä. Erityisen innokkaita uudelleen hakijoita ovat ne ammattikorkeakouluun päätyneet, joiden varsinainen tavoite on yliopisto.

Monikertaista tai peräkkäistä koulutusta ei ole pidetty ongelmana silloin kun se on osa aitoa jatkuvaa koulutusta. Ongelmalliseksi asian tekee mm. keskeyttäminen. Se on määrittelystä riippumatta varsin suuri ongelma sekä yliopisto- että AMK-sektorilla. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 1995 ammattikorkeakouluissa aloittaneista 35 prosenttia ei ollut suorittanut tutkintoa vuoden 2000 loppuun mennessä. Joka kymmenes puursi edelleen aloittamissaan opinnoissa ja saman verran oli vaihtanut opiskelupaikkaa. Näin ollen noin 15 prosenttia oli keskeyttänyt totaalisesti. Vastaavasti vuonna 1990 yliopistoissa aloittaneista jonkin tutkinnon oli vuoden 2000 loppuun mennessä suorittanut kolme neljästä ja 15 prosenttia jatkoi edelleen opintojaan. Keskeyttäneitä oli siis tuossa aloitusikäluokassa kymmenen vuoden aikana joka kymmenes (Tilastokeskus 2002).

Kuten edellä mainittiin, vaikuttaa esimerkiksi nuoren valinnanvarmuus koulutuspaikan saantiin. Myös valmistautuminen ja valmentautuminen vaikuttavat hyväksytyksi tulemiseen. Kauppätieteen alan opiskelijavalintaselvityksemme mukaan pelkästään valintakoekirjoja lukemaan tyytyneistä hakijoista noin 17 prosenttia onnistui saamaan opiskelupaikan. Kirjojen lukemisen ja aikaisempien vuosien tehtävillä harjoittelun tai muun valmistautumisen yhdistelmä nosti hyväksymisprosentin jo yli 20:n. Valmennuskurssin käyneistä hakijoista lähes puolet, 47 prosenttia, tuli hyväksytyiksi. Valmennuskurssin käyneillä on muihin verrattuna 2,5-kertainen mahdollisuus saada opiskelupaikka. Ongelmana pidetään sitä, että kurseille osallistuminen hyödyttää eniten hyvän kotitaustan omaavia. Sen lisäksi, että toimihenkilöperheiden lapset osallistuvat kurseille huomattavasti työläistäustaisia hakijoita useammin, he myös saavat kurseista suhteessa enemmän hyötyä. Kurssin käyneistä ylempien toimihenkilöperheiden lapsista peräti 49 prosenttia hyväksyttiin opiskelemaan, kun kurssille osallistumattomista valituiksi tuli vain 22 prosenttia. Työntekijäisien lapsille kurssin käymisestä sen sijaan oli selvästi vähemmän hyötyä: kurssille osallistuneista työntekijäisien lapsista opiskelemaan valittiin 27 prosenttia ja ilman kurssia pyrkineistä joka viides (Ahola & Kokko 2000).

Ylioppilassumaan ja siitä osaltaan johtuvaan nuorten koulutukseen hakeutumiseen liittyvät ongelmat ovat vain osittain valintajärjestelmällä ratkottavissa. Toki esimerkiksi uusien ylioppilaiden lisäpisteillä voidaan nopeuttaa heidän koulutukseen pääsyään. Tulee kuitenkin miettiä myös sitä, takaako nopea sisäänpääsy ensinkään nopeasti ulos -tuloksen? Abiturienttitutkimuksemme tulosten perusteella voisi hyvin esimerkiksi ennustaa, että samalla koulutuspaikkojen vaihtaminen ja uudelleenhaku vain lisääntyisivät, ja uudistuksen teho jäisi tavoiteltua vähäisemmäksi.

Myös jo vuoden 1986 opiskelijavalintatoimikunta tuli siihen lopputulokseen, että valintojen uudelleenjärjestelyllä voidaan vaikuttaa vain rajoitetusti niihin ongelmiin, joita opiskelijavalintoihin tavataan liittää. Monet korkeakoulutuksesta karsiutumiseen tai sijoittumisen jälkeisiin aikoihin liittyvät ongelmat kiinnittyvät muihin kuin valinnoissa sovellettaviin tekniisiin tai muihin tekijöihin. Komitea mainitsee mm. koulutuksen mitoitusratkaisut, niveltä-

miskysymykset sekä nuorten koulutuspreferenssit (Kom 1986:8).

Selvitysmiehen omaa filosofiaa valintaproblematiikkaan voisi luonnehtia seuraavasti. Sen sijaan että yritetään miettiä, millainen yhteisvalinta tai -hakujärjestelmä meille pitäisi rakentaa, voitaisiin kysyä myös, millainen korkeakoulujärjestelmä meillä pitäisi olla, jotta esimerkiksi Ruotsin tai Irlannin tapainen keskitetty yhteisvalintajärjestelmä toimisi.

5 Opiskelijavalinta- järjestelmien vertailua

Selvityksessä on vertailtu tehtävänannossa mainittujen Ruotsin, Alankomaiden ja Irlannin valintajärjestelmiä. Suomeen nähden maat asettuvat ulottuvuuksille, jossa Suomi edustaa hajautettua järjestelmää, Ruotsi ja Irlanti pääasiassa toisen asteen koulumenestykseen perustuvaa keskitettyä yhteisvalintaa ja Alankomaat avoimen sisäänpääsyn korkeakoulujärjestelmää. Niin Ruotsin kuin Irlanninkin yhteisvalintajärjestelmän syntyminen ja Alankomaiden avoimen järjestelmän säilyminen – jos näin halutaan sanoa – taustalla on tietty historiallinen tilanne ja konteksti. Yhteisenä nimittäjänä ovat korkeakoulutuksen eri reformit ja niiden taustalla oleva massoittuminen. Jos silmämääräksi otetaan OECD:n *Education at Glance* tilasto (2002), asettuvat vertailumaat "massoittumisulottuvuudelle" suurin piirtein seuraavasti. Suomessa korkeakoulupaikkoja on 71 prosentille ikäluokasta ja Ruotsi tulee hyvänä kakkosena 67 prosentin osuudellaan. Alankomaissa on ylletty juuri ja juuri puoleen (51 %), ja Irlanti tulee pahasti jälkijunassa (31 %) – sikäli kun näihin tilastoihin on yleensä luottamista¹.

Hollanti on siinä mielessä vertailun kannalta kuriositeetti, että ottaen huomioon Suomen erityisongelman, valtavaksi paisuneen ylioppilassuman, korkeakoulutuksen avaaminen ei kuullostakaan kovin realistiselta vaihtoehdolta. Meillä on kuitenkin koulutuspaikkoja määrällisesti niin paljon, että jos suma saataisiin purettua ja vielä parannettua koulutuksen kysynnän ja tarjonnan kohtaamista – esimerkiksi juuri toimivalla yhteisvalinta- tai yhteishakujärjestelmällä – voitaisiin meilläkin suuri osa korkeakoulutuksesta avata kaikille peruskelpoisuuden omaaville. Suman purkaminen on kuitenkin aivan oma problematiikkansa, johon selvitysmiehen ei onneksi tarvitse ottaa kantaa. Eri yhteyksissä on kuitenkin esitetty, että kaksivaiheinen tutkintojärjestelmä voisi osaltaan tuoda helpotusta tähänkin ongelmaan (Kivinen et al. 2003).

Sekä Irlannissa että Ruotsissa yhteisvalintajärjestelmän pystyttäminen liittyivät 1970-luvun massoittumiskehitykseen. Irlannissa taustalla oli toisen asteen koulutuksen uudistus, jossa perinteisestä maksullisesta eliittijärjestelmästä siirryttiin maksuttomaan koulutukseen. Tämä luonnollisesti kasvatti yliopistoihin pyrkineitten määriä. Irlannissa toimiin ryhtyivät

¹ Mukaan on laskettu vain ns. tertiary type A. Irlannissa 26 prosenttia ikäluokasta menee alle kolmevuotisiin B-tyyppin koulutuksiin. Tässä on siis kyse myös siitä, miten korkeakoulutus on kuussakin maassa ylipäättään rakentunut.

nimenomaan yliopistot itse. Ne katsoivat tarkoituksenmukaiseksi perustaa erityisen "clearing housen", joka hoitaisi valintojen käytännön toteutuksen. Kun paikallinen *Higher Education Authority* (HEA) oli saatu mukaan, perustettiin hakuorganisaatio CAO vuonna 1975. Keskitetty haku oli ensimmäistä kertaa käytössä kevään 1977 valinnoissa (CAO 2002).

Ruotsissa vastaavan hakuorganisaation (nykyisin VHS, *Verket för Högskoleservice*) perustaminen liittyi vuoden 1977 korkeakoulureformiin. Siinä Ruotsin koko korkeakoulutus pantiin pitkälti uusiksi. Toisaalta sisäänpääsyä oli pakko rajoittaa ja toisaalta pyrittiin koulutusmahdollisuuksien parantamiseen ja tasa-arvoisen systeemin luomiseen aivan samoin kuin meillä Suomessa. Tasa-arvon ja tehokkuuden instrumentteja olivat esimerkiksi erityinen kansallinen pääsykoe (högskoleprovet), suhteelliset kiintiöt sekä siihen aikaan moderni tietokoneistettu valintajärjestelmä (esim. Kim 1998).

Ruotsin järjestelmä on kuitenkin siinä mielessä omalaatuinen, että valtakunnallisen yhteisvalintajärjestelmän (VHS) rinnalla toimii laaja paikallinen hakujärjestelmä (LANT), joka vuosittain käsittelee itse asiassa suurempia hakijamääriä kuin keskitetty VHS. Teknisten ratkaisujen kehittyessä Ruotsissa on paineita, että jotkut yliopistot ottavat myös nykyisin VHS:ltä tilaamansa maksullisen hakupalvelun omaan hoitoonsa, eli rahastahan tässäkin on pitkälti kyse.

Alankomaiden valintasysteemi poikkeaa edellistä siinä, että avoin sisäänpääsy peruskelpoisuuden täyttävillä on edelleen yleisin tapa päästä korkeakoulutukseen. Tiettyihin koulutuksiin on kuitenkin rajoituksia (*numerus fixus*) tyypillisinä esimerkkeinä lääketieteet, fysioterapia, matkailu tai journalismi. Myös Alankomaissa on erityinen organisaatio, joka vastaa hakemusten (tai pikemminkin ilmoittautumisten) käsittelystä sekä *numerus fixus* valinnoista, IBG (*Informatie Beheer Groep*).

Yleisellä tasolla valinnoissa on monia muitakin yhtäläisyyksiä kuten erilaiset poikkeukset perussäännöistä, erikoistapausvalinnat, alakohtaiset erikoismenettelyt, vapaat kiintiöt jne., jotka ovat jatkuvan neuvottelun ja poliittisen prosessin kohteina. Koska valintojen ongelmat ovat todella mutkikkaita, pyrkivät järjestelmät pikemminkin säilymään ennallaan kuin muuttumaan. Tästä on hyvä esimerkki Irlannin *Points Commissionin* (1999) ympärillä käyty keskustelu. Siellä niin valtiovalta kuin monet koulutusyksikötkin pitävät tiukasti kiinni näkemyksestä, että koulutodistus on paras valintainstrumentti. Yhtä tiukasti meillä näytetään pidettävän kiinni täysin päinvastaisesta näkemyksestä. "*Jakten på den perfekta systemet*" jatkuu, kuten Brandell ja Kim (2000, 14) Ruotsin opiskelijavalintojen kriittisessä analyysissään toteavat.

Seuraavaksi käsitellään hieman tarkemmin kunkin maan tilannetta. Esiin nostetaan lähinnä sellaisia yksityiskohtia, jotka ovat oleellisia mietittäessä a) valintajärjestelmän toimivuutta omassa maassaan sekä b) mahdollista soveltuvuutta meikäläisiin oloihin. Lopuksi vertaillaan valintaprosessin etenemistä Ruotsissa, Irlannissa ja Suomessa sekä pohditaan yhteishakujärjestelmään liittyviä ajoituskysymyksiä.

5.1 Alankomaat

Yksi selitys siihen, miksi Alankomaissa avoin sisäänpääsyjärjestelmä toimii, löytyy paitsi edellä mainitusta "massoittumisen asteesta" myös toisen asteen koulutusrakenteesta. Se koostuu eri tyyppisistä väylistä, jotka ohjaavat ikäluokan suhteellisen mutkattomasti omille korkeakoulutuksen väylilleen. Asiaa on kuvattu taulukossa 1.

Taulukko 1. Toisen asteen koulutuksen päättäneiden jatkoväylät Alankomaissa vuonna 2000

Toisen asteen koulutustyyppi	None + other	BOL	HAVO	VWO	HBO	WO	Lukumäärä
VBO	39,2	60,8					50 400
MAVO	5,2	87,5	7,3				45 000
HAVO	7,7	13,9		2,1	76,3		37 700
VWO	6,3	0,7			24,2	68,9	26 000
							159 100

VBO = "junior secondary" ammatillinen
 MAVO = "junior secondary" yleinen
 HAVO = "senior secondary" ammatillinen
 VWO = "senior secondary" yleinen
 BOL = toisen asteen ammattikoulutus
 HBO = ammattikorkeakoulutus
 WO = yliopistokoulutus

Lähde: Fact and Figures 2003 (<http://www.minocw.nl/english/figures2003/>)

Järjestelmä on siis jakautunut voimakkaasti erilaisiin ammatillisiin ja edelleen korkeakoulutukseen ohjaaviin väyliin (ns. *tracking*). Lukion ammatilliselta haaralta valmistuneista kolme neljästä jatkaa ammattikorkeakouluihin ja 14 prosenttia ammattikouluihin. Yliopistokoulutukseen valmistavista lukioista valmistuneista 69 prosenttia jatkaa yliopistoissa ja neljännes ammattikorkeakouluissa. Tämä tarkoittaa ikäluokan koulutuskulkuja ajatellen sitä, että toisen asteen päättävistä vain kaksi viidestä suuntautuu korkeakoulutukseen ja vain siis reilu kymmenes kerrallaan yliopistotasoiseen koulutukseen. Kaiken kaikkiaan yliopistokoulutuksen väylä on Alankomaissa siis huomattavasti kapeampi suomalaiseseen verrattuna. Koska mitään meikälaistä vastaavaa ylioppilassumaongelmaa ei ole, on ymmärrettävää, että maassa kyetään ylläpitämään käytännössäkin avointa korkeakoulujärjestelmää. Niillä aloilla, joilla kilpailua on, tilanne on karkeasti se, että hieman reilu puolet hakijoista hyväksytään.

Alankomaiden nykyinen kiintiöjärjestelmä jakautuu kolmeen lajiin: kapasiteetikiintiöön, työmarkkinakiintiöön sekä oppilaitoskohtaiseen kiintiöön (ks. Boezeroy 2003). Kapasiteettiin liittyvät kiintiöt ovat käytössä tilanteissa, joissa hakijoiden määrä ylittää kansallisen opetuskapasiteetin. Ministeriö päättää tällöin tarjolla olevien paikkojen lukumäärästä kansallisella ja oppilaitostasolla. Opetusministeriö voi rajoittaa opiskelupaikkojen lukumäärää myös, jos jollakin alalla valmistumassa olevien opiskelijoiden määrä näyttää selvästi ylittävän työmarkkinoiden kysynnän, ja lisäksi tilanteen arvioidaan olevan suhteellisen pysyvää.

Vuodesta 2000 lähtien korkeakoulut ovat voineet soveltaa myös omaa oppilaitoskohtaista kiintiöintiä. Jos hakijoiden määrä ylittää aiemman sisäänoton niin suuresti, että voidaan arvioida opetuskapasiteetin käyvän riittämättömäksi ja vaarantavan opetuksen laadun, oppilaitos voi hakea *numerus fixus* lupaa. Tällöin opiskelijat valitaan erityisen painotetun arvontasysteemin avulla.

Kiintiöt julkistetaan erikseen jokaiselle lukuvuodelle. Ne perustuvat korkeakoulujen antamiin ennusteisiin ja tietoihin. Jos opiskelijavalinnassa ilmenee, että hakemusten määrä ylittää tarjolla olevien opiskelupaikkojen määrän, otetaan kiintiöt käyttöön.

Alankomaissa siis käytännössä suhteellisen pieni osa koulutuspaikoista jaetaan arpomalla. Uusista opiskelijoista laskien kyse on alle kymmeneksestä. Arvonta on varmaankin sinänsä erittäin demokraattinen valintatapa ja sopii siten hollantilaiseen postmoderniin yhteiskuntaan.

Arvonta on myöskin varmaan siksi käytännössä toimiva väline, että pääosa korkeakoulutuksesta on kuitenkin avointa. Itse asiassa arvontaa soveltavat myös sekä Ruotsi että Irlanti siinä tapauksessa, että hakijoiden välille ei muulla tavoin saada tehdyksi eroa.

5.2 Irlanti

Taulukosta 2 nähdään, miten irlantilainen yhteishakujärjestelmä on vuosien varrella kasvanut. Alunperin konsortion perustaneiden viiden yliopiston kelkkaan ovat lähteneet lähes kaikki kolmannen asteen oppilaitokset. Mukaantulo yhteiseen hakujärjestelmään on siksikin edullista, että CAO:n kustannukset peitetään hakijoilta perittävillä hakumaksuilla. Vuoden 2004 maksut ovat porrastettu seuraavasti:

- paperihaku normaali / myöhäinen 40 € / 80 €
- sähköinen haku normaali / myöhäinen 30 € / 60 €

Sähköistä ja aikaista hakua siis suositaan hieman halvemmilla hakumaksuilla. Haun porrastaminen liittyy siihen, että se tasaa hakulomakkeiden tallentamisen aiheuttamaa työmäärää. Ikävä kyllä CAO:n tilastoista ei selviä, miten hakemukset jakautuvat eri hakuaikojen tai sähköisen ja paperihaun välillä. Meillä voi ammattikorkeakoulujen sähköisen hakemisen kokemuksiin nojaten arvioida, että valtakunnallinen yliopistojen yhteinen nettihaku olisi alusta lähtien hyvin suosittu, mikä omalta osaltaan vähentäisi merkittävästi hakuprosessiin liittyvää työmäärää.

Taulukko 2. CAO:n toiminta 1980–2002

	Hakijoita	Hyväksytyjä yhteensä	Hyväksytyistä dipl./cert. ¹	Järjestelmässä mukana olevat korkeakoulut	Haettavien kurssien määrä ²
1980	17 165	7 714		7	71
1985	22 851	9 872		9	102
1990	27 259	11 540		10	117
1995	62 913	32 191	16 268	34	225 / 285
2000	63 451	37 525	16 739	44	387 / 374
2002	63 886	36 627	15 526	44	458 / 328

¹ Lyhyet ns. diploma- ja certificate-kurssit (ikään kuin ammattikorkeakouluosasto)

² Degree-kurssit / diploma ja certificate-kurssit

Lähde: CAO Report 2002

Edellä tuli jo mainittua, että Irlannin korkeakoulutus kattaa OEDC:n luokituksen mukaan sekä ns. B-tyyppin lyhyitä alle kolmevuotisia kursseja että "varsinaista" A-tyyppin korkeakoulutusta. Yhteishaku on järjestetty niin, että hakijat saavat valita kummankin tyyppisiä koulutuksia enintään kymmenen omien preferenssiensä mukaan (kuvio 4). Hakija saa sen paikan, joka on korkeimmalla hänen preferenssilistallaan ja johon hänen pisteensä riittävät. Siltä varalta, että useammalla hakijalla on sama vertailupistemäärä, heille arvotaan satunnaisluku, joka ratkaisee lopullisen valinnan.

B.**COURSE CHOICES**

Application may be made for up to ten Courses in EACH of the TWO categories below.

In BOTH cases, courses should be entered in order of preference.

Take special care NOT to mix courses in the different categories.

Degree

Pref.	Course Code
1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	

Diploma/Certificate

Pref.	Course Code
1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	

If you are a Deferred Applicant from last year, place a Tick (✓) in this box.

You will breach the conditions of your deferred place if you enter more than the single deferred course code on your application. In that event, you will forfeit the guaranteed place and enter the 2004 competition for places in the normal way.

Kuvio 4. Koulutusvaihtoehtojen valinta Irlannin hakukaavakkeessa (CAO Handbook)

Vuonna 2002 hakijoita oli yhteensä 63 886. Degree-kursseja haettiin keskimäärin 5 per hakija ja diploma-kursseja keskimäärin 4,2 per hakija. Valtaosa hakijoista hakee kummaltakin listalta. Noin 10 000 hakee vain degree-kursseja ja viitisen tuhatta vain diploma-kursseja. Tässä on siis yksi malli ajatellen alussa luonnostelevaani ideaalitulannetta, jossa meikäläisiin korkeakouluihin olisi yksi yhteinen hakulomake. Irlannissa on mietitty myös sitä, pitäisikö erilliset listat yhdistää. Listojen erillisuus periytyy sektoreiden aiemmasta erillisestä rahoitusjärjestelmästä. Mitään kovin selvää syytä yhdistämiskaavailuille ei annettu, ja listat ovat toistaiseksi pysyneet erillään (Points Commission 1999).

Yksi ongelma irlantilaisessa järjestelmässä on tarjotusta paikasta luopuminen. Taulukosta 3 nähdään, että vuonna 2002 degree-listalla hakemuksia oli yhteensä 322 000 ja hakijoiden määrä oli 53 800. Tarjouskirjeen sai 33 800 ja heistä 21 100 otti tarjouksen vastaan. Diploma/certificate-listalla tilanne on vieläkin huonompi. Tarjotun koulutuspaikan ottaneiden määrät vaihtelevat melko paljon koulutusaloittain. Degree-koulutuksessa esimerkiksi eläinlääketieteen koulutuspaikat menevät lähes 90-prosenttisesti kaupaksi. Alhaisin vastaanotto prosentti (47) on puolestaan maatalouden alla.

Taulukko 3. Koulutuspaikkojen hakeminen ja vastaanottaminen Irlannissa 2002

	Haettujen koulutusten määrä	Hakijoitten määrä ¹	Hyväk- syttyjen määrä	Paikan vastaan- ottaneet	Vastaanotto- prosentti
Degree-kurssit	322 001	53 786	33 789	21 101	62
Dipl. / Cert.	265 343	52 229	45 416	15 526	34

¹Osa hakijoista hakee kummallakin listalla

Lähde: CAO 2002

Paikan vastaanottamattomuuden syyt ovat tuttuja meikäläisistäkin tutkimuksista. Osa on tyytymätön saamaansa paikkaan, osalla taas ovat koulutuspreferenssit muuttuneet. Saman tyyppisiä tuloksia on saatu Iso-Britannian yhteishakuorganisaation UCAS:in selvityksissä (ks. Ahola & Nurmi 1998). Irlannissa myöskin koulutuksen mahdolliset korkeat kustannukset aiheuttavat nuorten suunnitelmien muutoksia. *Points Commission* (1999) mukaan noin viidennes paikasta luopuneista meneekin työelämään.

Tässä suhteessa siis suuri valintavaihtoehtojen määrä ei välttämättä ole hyvä asia. Monilla nuorilla koulutuspreferenssit ovat kohtalaisen kiteytymättömiä tai toisaalta niin kiinnittyneitä johonkin tiettyyn kohteeseen, että edes toissijaista vaihtoehtoa ei haluta ottaa vastaan. Meikäläiseen järjestelmään soveltuu varmasti pienempi valintavaihtoehtojen tarjonta. Esimerkiksi ammattikorkeakoulujen nykyisessä yhteishaussa hakija saa listata enintään neljä hakutoivetta.

Irlannissa käytiin 1970-luvulla paljon keskustelua opiskelijavalintojen vaihtoehtoista ja asiaa myös tutkittiin ahkerasti (esim. Coolahan 1979). Monissa selvityksissä havaittiin, että lukiomenestys on yleensäkin varsin keunoista korkeakouluopinnoissa menestymisen indikaattoreita kuitenkin paras, vaikka sen ennustearvossa on esimerkiksi suuria koulutusaloittaisia vaihteluita. Lisäksi korkeakouluopinnoissa menestymiseen havaittiin vaikuttavan monen muunkin tekijän sukupuolesta ja sosiaalitaustasta lähtien. Myös *Points Commission* (1999) teetti oman selvityksensä asiasta, ja tulos oli suurin piirtein sama. Niinpä komitea päätyi kannalle, että lukion päättökoe säilyy edelleen valinnan pääinstrumenttina. Tähän problematiikkaan palataan tarkemmin luvussa 6.2.

Yksi tämän tyyppiseen järjestelmään liittyvä pelko ja myös käytännön ongelma on, että nuorten koulumenestys ohjaa heidän päätöksentekoaan enemmän kuin "aidot" koulutuspreferenssit. Tämän on katsottu näkyvän mm. paikkatarjouksesta kieltäytyneiden suurena määränä. Myytti siitä, että kaikki parhaan lukion päättötodistuksen saaneet hakevat lääketiedettä opiskelemaan elää vahvana. Vaikka se ei tarkkaan ottaen pidäkään paikkaansa, ohjaavat nuoren oman menestyksen odotukset ja eri koulutuksiin pääsyn pisterajat hakeutumista. Niinpä uutena ongelmana ovat esimerkiksi ne opiskelijat, jotka hyvän koulumenestyksen takia hakevat juuri esimerkiksi lääketieteeseen, mutta paikan saatuaan tulevatkin toisiin ajatuksiin: ei tämä olekaan minun alani (vrt. Garam & Ahola 2001).

CAO:n hakijoille tarkoitetussa käsikirjassa kiinnitetäänkin useassa kohdassa vakavaa huomiota siihen, että nuori ei saisi yrittää pelata ns. varman päälle hakemusta laatiessaan. Sen sijaan hakijaa kehoitetaan miettimään tarkasti omat todelliset koulutuspreferenssinsä. Valintajärjestelmä toimii nimittäin niin, että hakija saa tarjouksen vain siihen koulutukseen, joka on korkeimmalla hänen preferenssilistallaan ja mihin hänen pisteensä yltävät. Tämän jälkeen kaikki saadut, mutta vähemmän preferoidut hakukohteet pyyhkiytyvät järjestelmän muistista. Jos puolestaan käy niin, että ensimmäisen kierroksen jälkeen hakijalle avautuukin paikka jo saa-

tua korkeampaan preferenssiin, saa hän siitä uuden tarjouksen ja voi halutessaan vaihtaa jo saamansa paikan vielä enemmän toivomaansa. Mutta kuten sanottu, tässä vaiheessa nuorta voi kiinnostaakin jo joku kolmas vaihtoehto.

Order of Preference:

It is **MOST IMPORTANT** that you state your course choices in view of genuine preference and/or career plans. **IT IS A MISTAKE** to base your choices only on your present expectation of examination performance or the points levels of previous years.

There is no need to fear that a statement of your genuine order of preference will militate against you. If you are not successful in your first choice this will have no effect on your chances of obtaining a place in one of your lower preferences.

5.3 Ruotsi

Kuten alussa todettiin, on Ruotsinkin opiskelijavalinnoissa siinä määrin erilaisia ongelmia, että asiaa pohtimaan on asetettu selvitysmies. Hänen tehtävänasettelunsa on seuraavanlainen:

Tillträdesutredningen skall se över och föreslå ändringar i reglerna för tillträde till grundläggande högskoleutbildning. Utgångspunkterna för utredningens arbete är att

- öka direktövergången från gymnasieskola till högskola,
- uppmuntra elevers prestationer i gymnasieskolan,
- minska konkurrenskompletteringen (dvs. antalet personer som inom gymnasial vuxenutbildning läser om kurser där de sedan tidigare har lägst betyget Godkänd), och
- bredda rekryteringen till högre utbildning.

Ruotsissakin on jo pitkään ollut ongelmana korkeakouluopiskelijoiden ikääntyminen ja viivästynyt sijoittuminen opintoihin. Samoin kuin meillä, tämä on ollut osittain seurausta harjoitetusta elinikäisen oppimisen koulutuspolitiikasta. Niin ikään Suomen tapaan Ruotsin ongelmiin kuuluu opintojen aloittaminen useampaan kertaan. Noin 60 prosenttia hakijoista opiskelee jo tai on aiemmin opiskellut korkeakoulussa (Brandell & Kim 2000). Tavoitteena on vähentää sen kaltaista hakupeliä, joka liittyy omien pääsymahdollisuuksien parantamiseen lukionumeroita korottamalla tai aikuisväylien hyväksikäytöllä. Samalla halutaan edelleen laajentaa korkeakoulutuksen rekrytointipohjaa. Todistusvalinnan yhteys esimerkiksi sosiaalisen taustan perusteella tapahtuvaan valikointiin on tiedostettu tosiasia, joten tästäkin syystä mietitään vaihtoehtoisten valintamallien käyttöä (ns. *alternativt urval*).

Ruotsissa käytössä olevien valintaperusteiden kirjo kuvaa hyvin sitä ajattelua, joka on yhteistä pohjoismaisille maksuttoman korkeakoulutuksen ja voimakkaan tasa-arvoideologian maille.

Korkeakoululain mukaan legitiimit valintaperusteet ovat:

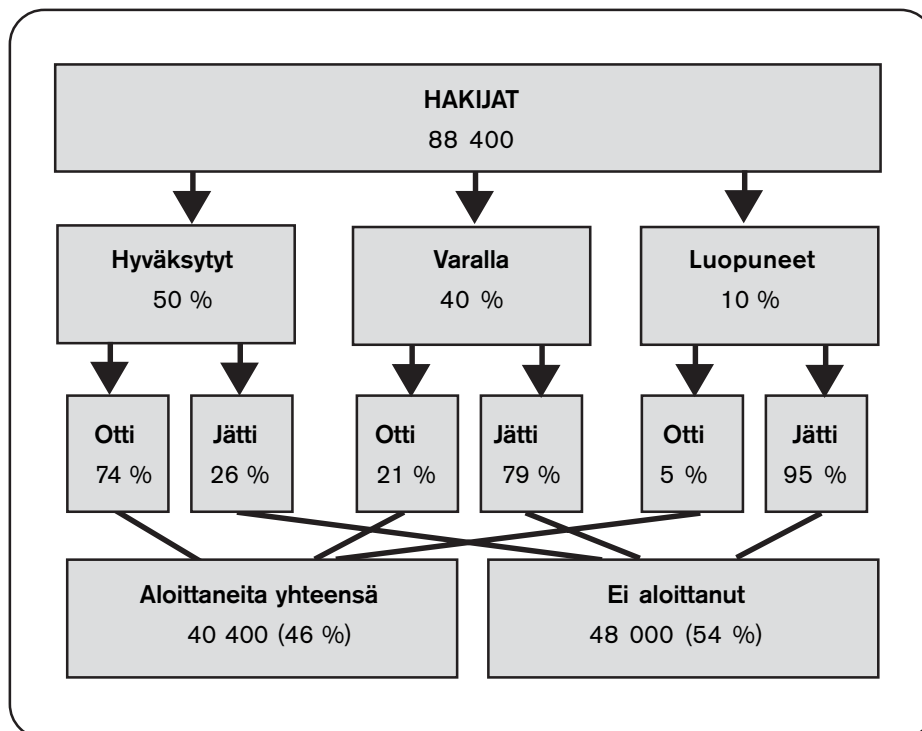
- 1) lukiotodistus
- 2) kansallinen valintakoe (*högskoleprovet*)
- 3) erityiset kokeet
 - koskee lähinnä taidealoja

- 4) aikaisempi koulutus
- 5) työkokemus
- 6) muut erityiset syyt (vammaisuus ym.)
- 7) ns. vaihtoehtoinen valinta (*alternativt urval*)
 - enintään 10 % paikoista räätälöity valinta, joka kohdistuu niihin nuoriin, joilla ei ole korkeakoulupaikkaa tai kokemusta

Valintajärjestelmä toimii muutoin hyvin samaan tapaan kuin Irlannissa. Hakijat järjestetään saamiensa pisteiden mukaan ja valitaan siihen koulutukseen, johon pisteet riittävät. Jos kaksi hakijaa saa saman pistemäärän, valitaan aluksi kyseisen alan vähemmistösukupuolen edustaja. Vähemmistön rajana on 40 % jommankumman sukupuolen edustajia. Jos tämäkään ei tee eroa, pistetään hakijat järjestykseen preferenssinsä mukaan, ja korkeamman preferenssin hakija valitaan. Jos eroa ei vieläkään saada aikaan, turvaututaan arvontaan.

Valtaosa hakijoista valitaan joko lukiotodistuksen tai kansallisen kokeen ja/tai työkokemuksen perusteella. Ruotsissa hakija voi esittää hakulomakkeessa enintään 12 koulutuspreferenssiään, ja lisäksi hän voi siis hakea paikallisissa hauissa. Yksi tärkeä ero Irlantiin verrattuna on, että yliopistot itse maksavat hakuorganisaation kulut. Vuonna 2002 VHS käsitteli lähes 150 000 hakemusta. Kustannukset olivat noin 32 € hakijaa kohti. Ne jyvitetään palveluja tilaaville korkeakouluille hakija- ja kurssiosuuksiensa mukaisesti (VHS).

Yksi ruotsalaisen systeemin ongelma on, että osa koulutuksista on erittäin suosittuja ja kysytyjä, osa taas kärsii hakijapulasta. Kokonaisuutena kuitenkin kysyntä ylittää tarjonnan kuten meilläkin. Ensikertaa hakukisoissa olleista hakijoista noin puolet saa koulutuspaikan. Kaikki eivät kuitenkaan ota paikkaa vastaan. Syyt ovat pitkälti samoja, mitkä Irlannin kohdalla mainittiin.

Kuvio 5. Ensi kertaa hakeneitten päätyminen korkeakoulutukseen vuonna 1993

Lähde: Ahola & Nurmi 1998, 19

Ruotsissa tehtiin 1990 luvun alussa hakuseuranta. Oheisesta kuviosta nähdään, että alun perin hyväksytyistä neljännes *tackade nej*. Varasijoille jääneistä puolestaan valtaosa ei ottanut jäänöspaikkaa vastaan. Yhteishaussa luopuneista sen sijaan muutama (5 %) otti myöhemmin jonkin muun koulutuspaikan. Alunperin hyväksytyjen ja opintonsa tosiasiaa aloittaneiden saldo jää lopulta vain hieman negatiiviseksi (50 / 46).

Ruotsissa keskustellaan parhaillaan valintakokeiden lisäämisestä. Samalla ainakin jotkut yliopistot tutkailevat mahdollisuutta luopua VHS:n palveluiden käytöstä, kuten alussa mainittiin. Myös Ruotsissa halutaan nopeuttaa nuorten korkeakouluopintojen aloittamista. Paikallista opetusministeriötä hiertää se, että heidän uudet opiskelijansa ovat OECD:n tilastoissa "liian vanhoja". Ruotsin selvitysmies ei kuitenkaan aio esittää mitään nuorten ikäkiintiötä, sillä sellaista kokeiltiin huonoin tuloksin 80-luvulla. Työkokemuksesta annettavista lisäpisteistä tulisi sen sijaan selvitysmiehen mukaan luopua.² Tätähän on meilläkin vaadittu yhtenä toimeena uusien ylioppilaiden aseman parantamisessa.

5.4 Opiskelijavalintojen ajoitukset

Taulukkoon 4 on hahmoteltu opiskelijavalintojen aikataulut ja eteneminen Suomessa sekä vertailumaissa Ruotsissa ja Irlannissa. Meillä prosessin etenemiseen ovat vaikuttanut erityisesti ylioppilaskokeet ja niiden tulosten valmistuminen toukokuun lopulla. HAREK:in myötä aikatauluun on tullut valtakunnallinen päivämäärä (6.8. vuonna 2004), jolloin paikan saaneiden on viimeistään ilmoitettava paikan vastaanottamisesta. Niin ikään valtakunnan tasolla on päätetty, milloin yliopistojen pääsykoetulosten viimeistään tulee olla valmiina (23.7. vuonna 2004) Hakujen päättymiseen ja pääsykokeiden ajoittumiseen liittyvät päivämäärät ovatkin siten yhtä kirjavia kuin koko hakujärjestelmäkin.

Meillä hakuajat päättyvät helmikuun ja kesäkuun alun välisenä aikana. Aikaisin päättyviä hakuja on lähinnä taidealoilla. Tyypillisesti haut päättyvät toukokuussa. Pääsykokeet ajoittuvat vastaavasti huhti-kesäkuulle. Kun valintayksiköitä ja pääsykokeiden järjestäjiä on satoja, on selvää, että hakijan mahdollisuudet hakea preferenssiensä mukaan eri paikkoihin ovat käytännössä varsin rajalliset. Muutamaa poikkeusta lukuunottamatta mitään erityistä valtakunnallista koordinaatiota ei pääsykokeiden sijoittelussa harrasteta.

Muutama esimerkki kuvaa tilannetta hakijan näkökulmasta. Jos esimerkiksi aikoisii sosiologiaa opiskelemaan, pitäisi päättää, meneekö 7.6. pääsykokeisiin Tampereelle vaiko Joensuuhun. Paikan voisi valita vaikka sen mukaan, haluaisiko ehtiä seuraavana päivänä Jyväskylän vai Turun yliopiston pääsykokeisiin. Joka tapauksessa kiire tulee, sillä Helsingin yliopiston pääsykokeet ovat 9.6. Jos preferenssilistalla olisi vielä Lapin yliopisto, saa kuvitteellinen hakijamme hieman hengähdysaikaa, sillä siellä pääsykokeet ovat vasta 15.6. Käytännössä päällekkäishakua tietysti rajoittaa tehokkaasti myös se, että kullakin hakukohteella on oma pääsykoekirjallisuutensa.

Potentiaalisen historianopiskelijan logistiikka olisi puolestaan seuraava. Ensin pitää valita Helsingin, Tampereen tai Oulun väliltä, missä pääsykokeet pidetään 1.6. Oulussa tosin voi yleisen historian sijaan käydä 2.6. Suomen ja Skandinavian historian kokeissa. Sitten matka jatkuisi Joensuun (3.6.) ja Jyväskylän (4.6.) kautta Turkuun, missä pääsykokeet ovat 5.6. Aikamoista matkailua taikka sitten halutun opiskelupaikkakunnan miettimistä vaadittaisiin hakijalta, joka haluaisi yrittää sekä sosiologian että historian vaihtoehtoja. Pääsykokeet sijoittuvat varsin lyhyeen aikarakoon, koska yhtäältä tulosten täytyy olla selvillä tiettyyn aikaan

² Tieto perustuu selvitysmiehen kanssa käytyihin keskusteluihin.

mennessä, jotta voidaan pitää kiinni HAREK:in päivämäärästä, ja toisaalta siksi, että nuorilla olisi ylioppilastutkinnon jälkeen vielä aikaa valmistautua pääsykokeisiin.

Taulukko 4. Opiskelijavalintojen ajoitukset Suomessa, Ruotsissa ja Irlannissa

kk	Suomi	Ruotsi	Irlanti
1	Haku yliopistoihin alkaa, (mainittu vain muutamissa hakukohteissa)		
2		Kevään högskoleprovet (HP) ilmoittautuminen 15.2.	Hakuaika päättyy 1.2.
3	Kevään yo-kirjoitukset helmi- maaliskuussa		
4	(AMK kevään yhteishaku 15.3.–2.4.)	Kevään HP 3.4. Kevään haku päättyy 15.4.	
5	Yo-kirjoitusten tulokset 25.5.		Myöhäiset hakemukset viim. 1.5. (tiettyjä rajoituksia)
6	Haku päättyy 12.2.–4.6. Pääsykokeet 4.4.–27.6	Haun täydentäminen päättyy 15.6.	Leaving Certificate päättökoe 4.6.–20.6.
7	<i>Joensuussa 2. hakukierros -fysiikka (1.7.–28.11.) -matematiikka (1.7.–6.8.) Pääsykoetulokset viim. 23.7.</i>	1. valinta ja hyväksymis- kirjeet heinäkuussa	Mahdollisuus haku- kohteiden muuttamiseen päättyy 1.7.
8	Paikan ottaminen varmistettava viim. 6.8.	2. valinta ja hyväksymis- kirjeet elokuussa	Valinnat: Round 0 Round 1, viimeinen vastauspäivä vastauslomakkeessa
9	<i>(AMK syksyn haku 20.9.–1.10.) Syksyn yo-kirjoitukset syys- lokakuussa</i>	Täyttämättä jääneiden paikkojen jako Syksyn HP:iin ilmoit. 15.9.	Round 2 Täyttämättä jääneitä paikkoja voi hakea lokakuun alkuun asti
10		<i>Syksyn hakuaika päättyy 15.10. Syksyn HP 23.10.</i>	
11	<i>Syksyn yo-tulokset viim. 25.11.</i>		
12		<i>Syksyn haun täydentä- minen päättyy 1.12. Valinnat kevään koulu- tuksiin joulutammikuussa</i>	

Ajoituspulmaan on esitetty mielenkiintoisia ratkaisuja, kuten esimerkiksi korkeakouluneuvoston esittämä porrastusmalli (ks. Jussila 1996, liite 6). Siinä lähdetään koulutuksen kysynnän hierarkkisuuudesta ja ehdotetaan valintojen ajoittamista niin, että ensin julkaistaisiin yliopistojen valintojen tulokset, sitten ammattikorkeakoulujen ja viimeiseksi ammattioppilaitosten tulokset. Tällaisessa "ylivirtausmallissa" täytetään ensin kysytyimmät yliopistopaikat. Ne, jotka eivät saa yliopistopaikkaa, ovat todennäköisesti halukkaita ottamaan myös hierarkiassa alempana olevia paikkoja. Tällaisella porrastuksella vältetään lähinnä siltä liikenteeltä, joka syntyy, kun vähemmän toivottuja paikkoja saaneet peruvat paikkansa saadessaan tietää toiveilistalla ylemmän paikan saamisesta. Jussila otti omaan ehdotukseensa ajatuksen, että yliopistojen valinnat voitaisiin porrastaa kysynnän mukaan niin, että suosituimpien kohteiden valinnat tehtäisiin ensin.

Meillä mietitään parhaillaan myös sitä, pitäisikö yliopistojen tarjota enemmän myös kevätlukukaudella alkavia koulutuksia, joihin olisi oma hakunsa syksyisin. Syksyllä tutkintonsa valmiiksi saavien ylioppilaiden määrä kasvaa koko ajan - viime syksynä heitä oli jo 3 700. Toisaalta yliopistoissa kaavaillaan lukukausien jaksottamista uudella tavalla ja opetukseen käytettävän ajan tehostamista. Toisaalta ylioppilastutkinnon hajauttaminen antaa hakijalle myös mahdollisuuden pelata ja siirtää valmistumisensa syksyyn, jolloin hänellä on parempaa aikaa valmistautua kevään pääsykokeisiin. Tämä aiheuttaa omat ongelmansa, kun mietitään lisäpisteisiin oikeuttavaa uusien ylioppilaiden määrittelyä.

Ruotsi on vertailumaista esimerkki, jossa valinnat pyörivät kaksi kertaa vuodessa. Kun keväisin VHS:n kautta hakevia on reilut 100 000, on syksyn hakuvolyymi noin 30 000. Keskitetyssä järjestelmässä haku ja opiskelijavalinnat sujuvat seuraavalla tavalla. Kevään hakuaika päättyy huhtikuun puolivälissä. Tämän jälkeen hakija voi täydentää hakemustaan esimerkiksi puuttuvien koulutodistusten osalta kesäkuun puoliväliin saakka. Kun kaikki vaadittava hakuinformaatio on saatu kirjattua valintajärjestelmään, on itse valinta nopea ja yksinkertainen prosessi. Hakijat saavat heinäkuun aikana hyväksymiskirjeen sekä ilmoituskortin, jolla kerrotaan minkä/mitkä koulutuspaikat haluaa vastaanottaa. Tämän jälkeen tapahtuu toinen valinta. Paikkojen jakaminen tapahtuu hakijan ilmoittamassa preferenssijärjestyksessä, kuten edellä kerrottiin. Varsinaisen valinnan jälkeen on vielä täyttämättä jääneiden paikkojen jako, jota tehdään sekä keskitetysti että paikallisesti.

Niin ikään kahdesti vuodessa järjestetään Ruotsin kansallinen "korkeakoulukelpoisuusko" (*högskoleprovet / The Swedish SAT*). Kevään koe ajoittuu huhtikuun alkuun ja syksyn koe lokakuun loppupuolelle. Vaikka koe onkin syksyllä vasta hakuaikojen päätyttyä, voi hakuvuonna kokeen suorittava siis tältä osin tarvittaessa täydentää hakemustaan joulukuun alkuun saakka.

Irlannissa opiskelijavalintojen ajoituksen logiikka on muutoin hyvin samantapainen, mutta hakeminen tapahtuu vain kerran vuodessa kuten pääsääntöisesti meilläkin. Irlannissa on myös meikäläistä ylioppilastutkintoa vastaava kansallinen lukion päättökoe, *leaving certificate*. Koe ajoittuu kesäkuun alkupuoliskolle. Siinä on Englannin, Irlannin ja vieraiden kielten lisäksi 21 tutkintoainetta³. Opiskelijat opiskelevat lukiossa tyypillisesti 6-7 ainetta; yliopistoon pääsemiseksi edellytetään vähintään kuutta sisältäen äidinkielen ja vieraan kielen, ja lisäksi eri koulutusaloilla on omat vaatimuksensa suoritettujen tutkintoaineiden ja niiden tason suhteen.

Varsinainen hakuaika päättyy Irlannissa jo 1.2. Toinen hakuaika päättyy toukokuun alussa,

³ Irish, English, Mathematics, Applied Mathematics, History, Geography, Latin, Greek, Classical studies, Hebrew studies, French, German, Spanish, Italian, Physics, Chemistry, Physics and Chemistry, Agricultural Science, Biology, Agricultural Economics, Engineering, Technical Drawing, Construction Studies, Home Economics (Social and Scientific), Home Economics (General), Music, Art (including crafts), Accounting, Business, Economics.

mutta siinä on joitain yliopistokohtaisia rajoituksia. Aikaista hakua ja hakua verkon kautta suositaan alhaisimmilla hakumaksuilla, kuten edellä mainittiin. Irlannissa nuoret joutuvat siis tekemään oman valintansa selvästi ennen kuin ylioppilaskokeen tulokset selviävät. Tulokset saadaan elo-syyskuussa, ja valinnat tehdään heti, kun tulokset on saatu kirjattua valintajärjestelmään. Nuorella on kuitenkin mahdollisuus muuttaa hakutoiveitaan aina heinäkuun alkuun saakka. Valinnoissa on Ruotsin tapaan kaksi pääkierrosta sekä täyttämättä jääneiden paikkojen "clearing". Lisäksi elokuun alussa valitaan "alta pois" esimerkiksi ne aikuishakijat ja muut hakijaryhmät, joihin ei sovelleta todistusvalintaa.

Ruotsin ja Irlannin tyyppisten yhteisvalintajärjestelmien ohella mallia voidaan ja kannattaa ottaa omasta ammattikorkeakoulujemme yhteishakujärjestelmästä. Sen uudistamista miettineen työryhmän mietintö julkaistiin viime vuoden lopulla (OPM 2003). Haun ja valintojen etenemisessä on seuraavat päävaiheet. Hakuaika on 15.3.–2.4. Hakulomakkeiden tallentamisen jälkeen suoritetaan esivalinta valintakokeita varten. Esivalintalistat toimitetaan ammattikorkeakouluille viimeistään 25.5. Valintakokeet ajoittuvat kesäkuun alkuun, ja ne jakaantuvat kolmeen tyyppiin. Yhteinen valtakunnallinen valintakoe on tekniikan ja liikenteen, luonnontieteiden (tietojenkäsittely) sekä luonnonvara- ja ympäristöalan koulutusaloilla. Yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon alalla sekä sosiaali- ja terveysalalla sovelletaan menettelyä, jossa toisessa ammattikorkeakoulussa suoritettu valintakoe hyväksytään tiettyin poikkeuksin saman valintakoeryhmän sisällä. Kolmanteen ryhmään lukeutuvat humanistinen ja kasvatustieteiden sekä kulttuuriala, joilla valintakokeet ovat pääsääntöisesti ammattikorkeakoulu- ja koulutusohjelmakohtaisia.

Varsinaiset valinta-ajot tehdään kesä- ja heinäkuun vaihteessa. Tulokset ilmoitetaan hakijoille viimeistään 23.7. Hakijan on puolestaan ilmoitettava paikan vastaanottamisesta opinto-oikeusrekisteriä varten viimeistään 6.8. Heti valintojen tulosten selvittyä aletaan myös tehdä ns. jälkiohjausta vapaiksi jääneiden paikkojen täyttämiseksi.

Kaiken kaikkiaan opiskelijavalintojen ajoitukseen ja koordinaatioon liittyvät kysymykset tulevat olemaan erittäin tärkeitä, kun yliopistot kattavaa valtakunnallista yhteishakujärjestelmää aletaan suunnitella. Yhteishaulle asetettujen tavoitteiden toteutuminen edellyttää nykyistä huomattavasti pidemmälle menevää yhteistyötä eri alojen opiskelijavalinnoissa. Tavoitteena tulisi olla, että kaikilla koulutusaloilla olisi käytössä joku valintayhteistyön malli. Hyvin heterogeeniset pääalat voisivat jakaantua AMK-alojen tapaan sellaisiin valintakoeryhmiin, että niiden sisällä voitaisiin ajatella käytettävän jotain yhteistä valintamallia.

6 Valintayhteistyön nykytila ja ongelmat

6.1 Valintayhteistyö ja KKA:n arviointiraportin suositukset

Tarkastelen tässä luvussa valintayhteistyön nykytilaa vain lyhyesti pääpiirteittäin sekä esitän joitain huomioita KKA:n arviointiryhmän tekemistä esityksistä. Arviointiraportissa ja myös selvitysmies Jussilan raportissa on varsin kattavat kuvaukset valintayhteistyöstä (ks. myös Raitanen 1999). Jos verrataan nykytilannetta (taulukko 5) Jussilan esittämään tiivistelmään (Jussila 1996, 10), nähdään, että kovinkaan suuria muutoksia yhteistyökuvioissa ei ole vuosien varrella tapahtunut. Yhteistyö on vakiintunut tietyille aloille. Yhteistyön muodot kuitenkin vaihtelevat suuresti. Lähinnä matemaattis-luonnontieteellisellä alalla uusia oppiaineita näyttää tulleen yhteistyön piiriin.

Kun Jussila teki omaa kartoitustaan, hän havaitsi, että tuolloin valintayhteistyössä oli tapahtunut pikemminkin supistumista kuin laajenemista aikaisempaan tilanteeseen verrattuna. Mm. oikeustieteen alan yhteistyökuvio oli purkautunut (Jussila 1996, 9). Hyvän esimerkin yhteistyöhön kohdistuneista erilaisista ulkoisista paineista tarjoaa esimerkiksi kauppatieteen ala, jonka selvittämisessä myös RUSE on ollut aikoinaan mukana (esim. Kokko 2000).

Pisimmällä valintayhteistyössä ollaan edelleen tekniikan alalla. Yhteisvalinnassa voi samalla hakulomakkeella pyrkiä mihin tahansa yhteistyössä mukana olevaan yliopistoon ja lähes kaikkiin näissä yliopistoissa tarjolla oleviin diplomi-insinöörin, arkkitehdin tai maisema-arkkitehdin tutkintoon johtaviin koulutusohjelmiin tai opintosuuntiin. Hakija voi halutessaan tulla huomioon otetuksi kaikkien viiden yliopiston opiskelijavalinnassa. Kerrallaan voi kuitenkin ottaa vain yhden paikan. Opiskelijat valitaan DI-koulutukseen joko todistuspisteiden perusteella, alku- ja koepisteiden perusteella tai ainoastaan koepisteiden perusteella. Arkkitehtuurin koulutusohjelmissä pelkkä todistusvalinta ei ole käytössä.

Kauppatieteen alalla yhteistyökuvio on hieman toisenlainen. Valintakoekirjat ja -kysymykset ovat samat kaikkiin yhteistyössä mukana oleviin yksiköihin hakeville. Poikkeuksena Tampereella ja Oulussa laskentatoimen valintakoe on kirjaan ja kokeessa jaettavaan materiaaliin pohjautuva aineistokoe. Yhteisestä valintakokeesta huolimatta kullakin yksiköllä on omat valintaperusteensa. Hakijan tulee täyttää sen koulutusyksikön hakulomake, johon hän hakee. Tähän on nyt tulossa muutos, mikäli alan valintoja pohtineen ryhmän tekemä ehdotus hyväksytään (tästä lisää jäljempänä).

Taulukko 5. Valintayhteistyön toteuttamismuotoja lukuvuonna 2003–2004 eri koulutusaloilla ja -ohjelmissa

Koulutusala/ohjelma	Yhteiset valintakriteerit	Yhteinen valintakoe	Yhteinen hakulomake	Mahdollisuus pyrkiä useaan saman alan yksikköön samalla kertaa
Teknillistieteellinen ¹	+	+	+	+
Matemaattis-luonnontieteellinen				
- biokemia/bioteknologia	-	+ ²	-	+
- biologia /ympäristöekologia ³	-	+	+	+
- fysiikka	-	+	-	+
- kemia	-	+	-	+
- matematiikka	-	+	-	+
- tietojenkäsittelytiede	-	+	+	+
Humanistinen				
- filologia-aineet	+	+	-	+
- käännöstiede	-	+	+	+
Lääketieteellinen	-	+	-	-
Kauppätieteellinen	-	+	-	(+) ⁴
Opettajankoulutus	-	+	+	+

+ = on

- = ei ole

¹ Yhteisvalinnan lisäksi opiskelijoita on otettu erillisvalinnoin (esim. TKK)

² Biokemian koulutusohjelman valintakoe on yhteinen pyrittäessä Helsingin yliopiston matemaattis-luonnontieteellisen tiedekunnan biokemian koulutusohjelmaan ja Tampereen yliopiston lääketieteellisen tiedekunnan bioteknologian koulutusohjelmaan.

³ Helsingin yliopiston ruotsinkielinen valinta ei ole mukana valtakunnallisessa yhteisvalinnassa. Valintakoe on kuitenkin sama kuin suomenkielisessä valinnassa.

⁴ Turun ja Helsingin kauppakorkeakouluihin voi pyrkiä samanaikaisesti.

Helsingin tai Turun kauppakorkeakouluihin pyrkivät voivat kuitenkin samalla pääsykokeella hakea molempiin yksiköihin. Hakulomakkeessa hakijan tulee ilmoittaa kumman yliopiston hän asettaa etusijalle. Etusijalle asetettuun korkeakouluun annetaan hakijalle kaksi lisäpistettä, samoin kuin niille hakijoille jotka hakevat ainoastaan toiseen kauppakorkeakouluun.

Lisäksi Lapin ja Oulun yliopistoissa myönnetään kaksi lisäpistettä vuoden 2003 keväällä ylioppilastutkinnon suorittaneille ja vuonna 2002 ylioppilastutkinnon suorittaneille yksi lisäpiste. Kuopion yliopiston kauppätieteiden maisterin tutkintoon johtavaan koulutukseen pyrkiville myönnetään kaksi lisäpistettä vuonna 2002 tai 2003 suoritetusta ylioppilastutkinnosta.

Myös lääketieteen alalla on annettu lisäpisteitä tuoreille ylioppilaille. Turun, Kuopion tai Helsingin yliopistojen lääketieteen koulutusohjelmiin pyrkivät vuoden 2003 kevään ja vuoden 2002 syksyn ylioppilaat saavat 4 lisäpistettä. Lääketieteen yhteistyö liittyy lähinnä yhteisen valintakokeen suunnitteluun. Hakeminen on käytännössä mahdollista vain yhteen yksikköön, ja lisäksi opiskeluaikaiset siirtymiset on säädelty, ja hakijoita kehoitetaan tarkkaan miettimään, missä koulutusyksikössä haluaa opiskella.

Vielä voidaan mainita luokanopettajakoulutuksen kaksivaiheinen valinta. Koulutukseen hakeminen ja valinnan ensimmäinen vaihe eli todistusten perusteella tapahtuva valinta toteu-

tetaan suomenkielisten opettajankoulutusyksiköiden välisenä valtakunnallisena yhteisvalintana, jonka järjestää Jyväskylän yliopisto. Kaikkiin yhteistyöyksiköihin haetaan samalla hakulomakkeella, jolla voi hakea kolmeen opettajankoulutuslaitokseen. Hakijan tulee ilmoittaa hakulomakkeessa, mihin järjestykseen hän nämä kolme laitosta asettaa. Todistusvalinnan perusteella hakijat kutsutaan valintakokeisiin, joissa keskeisellä sijalla on soveltuvuuden arviointi. Valintakokeen järjestää kukin luokanopettajan koulutusta järjestävä yliopisto itsenäisesti.

Kerran syntynyt valintayhteistyö ei välttämättä ole pysyvää. Esimerkiksi oikeustieteellisellä alalla vielä 1980-luvulla vallinnut yhteistyö on purkautunut (ks. Jussila 1996). Taulukossa 5 mainituista filologia-aineiden yhteistyöstä on kevään 2004 valinnoissa jäljellä enää muutaman yliopiston välinen englantilaisen filologian valintayhteistyö.

Valintayhteistyöhön ryhtymiselle on esitetty viimeaikaisissa keskusteluissa monia esteitä. Yhteisvalintojen katsotaan mm. estävän koulutusyksiköiden profiloitumisen, mikä on edelleenkin yksi harjoitetun korkeakoulupolitiikan tavoitteita. Myös sitä pelätään, että yhteisvalinnan myötä toiselta tai kolmannelta hakutoiveeltaan valitut eivät olisi kovin motivoituneita opiskelemaan saamassaan koulutuspaikassa.

Yhtenä valintayhteistyön syntymisen esteenä on pelko, että hakijan preferenssien mukaan tehtävä yhteisvalinta tuo koulutuksen hierarkiat entistä selvemmin näkyviin ja edistäisi lähinnä kysytyimpien eliittiyksiköitten oppilasrekrytointia "huonoimpien" yksiköitten saadessa pahan pohjimmaisesta - mikäli heille yleensä riittäisi hakijoita. Toisaalta erillishaun ongelma on, että se jättää monet kyvykkäät hakijat koulutuksen ulkopuolelle. Osa hakijoista pyrkii aina myös taktikoimaan ja hakemaan esimerkiksi siihen yliopistoon, johon arvelee itsellään olevan parhaat pääsymahdollisuudet, jos useampaan paikkaan hakeminen ei onnistu (esim. Parikka 1999, 91; vrt. Raitanen 1999).

Asiaa on yritetty selvittää esimerkiksi kauppatieteiden alan valintayhteistyötä koskeneessa tutkimuksessa, jossa tehtiin hakijakysely keväällä 1999 (Raitanen & Kokko 2000). Hakijoilta kysyttiin tuolloin, mihin he olisivat hakeneet, jos alalla olisi voinut hakea preferenssiensä mukaan kaikkiin koulutusta antaviin yksiköihin. Tämä vaihtoehto oli tuolloin keskustelussa mukana ollut valintayhteistyömalli (ks. Raitanen 1999), joka on nyt ilmeisesti toteutumasakin.

Tulokset olivat siinä mielessä odotettuja, että kentän ykköskohteena pidetyn Helsingin kauppar korkeakoulun hakijoista lähes kaikki (96 %) olisivat preferoineet samaa oppilaitosta, vaikka samalla hakulomakkeella haku muihinkin olisi ollut mahdollista. Kohtuullisen hyvin oman hakukohteensa asiakkaina olisivat pysyneet myös Turun kauppar korkeakoulun hakijat (86 %). Heistä joka kymmenes olisi kuitenkin laittanut Helsingin ykkössijalle. Hieman enemmän valumaa muualle, vajaa kolmannes, olisi Lappeenrannasta, Oulusta ja Tampereelta. Kauppatieteiden valintayhteistyössä mukana olevista yksiköistä Vaasan hakijoissa oli eniten jotain muuta koulutusyksikköä preferoineita. Heistä viidennes olisi halunnut mieluummin Helsinkiin. Turkua preferoi 16 prosenttia ja Tamperetta 15 prosenttia. Myös Jyväskylässä, joka ei ole ollut mukana alan valintayhteistyössä, reilu puolet hakijoista olisi suuntautunut uudelleen, mikäli hakeminen omien preferenssiensä mukaan useampaan oppilaitokseen samalla kertaa olisi ollut mahdollista (Raitanen & Kokko 2000, 115).

Kauppatieteellisellä alalla ollaankin nyt rakentamassa sellaista valintayhteistyömallia, jossa hakija voi hakea preferenssiensä mukaan enintään kolmeen valintayhteistyössä mukana olevaan yksikköön. Valinnan on ajateltu tapahtuvan vaiheittain siten, että ensin hakijat valitaan yliopistoittain ja sen jälkeen yksiköiden pääaineisiin tai koulutusohjelmiin. "Eliittiefektin" tasaamiseksi hakija saa ensimmäisestä preferenssistään kaksi ja toisesta yhden lisäpisteen. Mikäli kauppatieteiden uusi valintamalli tulee hyväksytyksi, tulisi sen vaikutuksia alan valintoihin seurata osana valtakunnallista yhteishakujärjestelmän suunnittelua.

KKA:n arviointiryhmän johtopäätös valintayhteistyöstä onkin tilannetta hyvin kuvaava ja tavallaan ainoa mahdollinen: ei voida löytää mallia, joka sellaisenaan sopisi kaikille koulutusaloille. Lisäksi ryhmä huomauttaa, että valintojen kehittämisessä pitää edelleenkin kunnioittaa yliopistojen autonomiaa. Lukuisten yksittäisten ehdotustensa osalta ryhmä päätyy siihen, että kaikkien valintayksiköitten ei ole syytä eikä järkevääkään yrittää toteuttaa kaikkia ehdotuksia. Jokaisen on kuitenkin tarpeen toteuttaa ainakin osa niistä.

Ryhmä lähtee ehdotuksissaan liikkeelle siitä, että ensimmäistä kertaa hakevien asemaa tulee asteittain parantaa. Keinoja voivat olla kiintiöinti tai lisäpisteet. Ehdotukseen sisältyy myös kehoitus tilanteen jatkuvaan seuraamiseen. Miten esimerkiksi lisäpisteet vaikuttavat uusien ylioppilaitten asemaan ja myös hakeutumiseen yleensä? Tämä on tarpeen siksikin, että eri hakijaryhmien tasavertaisen kohtelun vaatimus on erittäin problemaattinen kysymys, kuten seuraava sitaattikin osoittaa: "aiemmin ylioppilaksi tulleet eivät saa olla huonommassa asemassa kuin uudet ylioppilaat, muutoin kuin siltä osin, minkä ... kiintiöinti ja mahdollinen pisteitysjärjestelmä aiheuttaa" (Sajavaara et al. 2002, 132). Jos uusille ylioppilaille annetaan lisäpisteitä, mitä tarkoittaa esimerkiksi sellainen vaatimus, että "on samalla kuitenkin pidettävä huoli siitä, etteivät lisäpisteet olennaisesti heikennä hakijoitten yhdenvertaisuutta" (HY 2003, 4)? Uusien ylioppilaitten suosimisessa tulisikin lähteä varovasti liikkeelle, eikä esimerkiksi tunnu perustellulta rankaista syystä tai toisesta välivuotta pitäviä. Palaan tähän kysymykseen tarkemmin luvussa 6.3.

Arviointiryhmän mukaan ehdoton edellytys vaatimukselle lisätä ylioppilastodistuksen painoarvoa valinnoissa on ylioppilastutkinnon uudistaminen. Ainerealin käyttöönotto antaa monille aloille uusia mahdollisuuksia. Voidaan kuitenkin kysyä, onko uudistus jäänyt yliopistojen opiskelijavalintojen näkökulmasta puolitiehen, kun abiturientti voi kerralla osallistua vain kahden reaaliaineen kokeeseen? Joka tapauksessa ainerealin hyödyntämistä suunnittelevien valintayksiköiden tulisi tiedottaa asiasta kouluihin hyvissä ajoin.

Mitä tulee valintakokeiden kehittämiseen, on arviointiryhmä sitä mieltä, että valintakoe tulee säilyttää vaihtoehtona silloin, kun motivaation mittaaminen tai koulumenestykseltään samantasoisten hakijoitten erottelu on tärkeää. Valintakokeella on myös tärkeä second chance-funktio. Myös niillä, jotka eivät ole syystä tai toisesta koulussa menestyneet, tulee olla mahdollisuus halutessaan hakeutua myöhemmin korkeakoulutukseen. Tällainenkin ajattelu voidaan kuitenkin problematisoida. Huippulaatuun tähtäävän yliopistokoulutuksen näkökulmasta voidaan hyvin kysyä, miksi koulussa huonosti menestyneiden ylipäätään pitäisi päästä yliopistoon? Suunnitelmat kaksivaiheisesta tutkintojärjestelmästä voisivat tarjota yhden ratkaisun tämäntapaisiin pulmiin. Kandidaattikoulutukseen voisi olla nykyistä yksinkertaisempi ja vapaampi pääsy, ja maisteriopintoihin seulottaisiin ne, jotka osoittavat kykyä ja kiinnostusta tieteelliseen opiskeluun.

Arviointiryhmän mukaan yliopistojen ja eri koulutusalojen tulisi edelleen kehittää valintayhteistyötään. Kuten edellä esitettiin, yhteistyö näyttää kuitenkin jämähtäneen melko vakiintuneisiin uomiinsa. Tämän edistämiseksi ryhmällä on sellainen käytännöllinen ja kannatettava ehdotus, että opetusministeriön tulisi tukea yhteistyön syntymistä taloudellisin kannustein. Ehdotukseen sisältyy myös ajatus HAREK:in yhteyteen perustettavasta hakujärjestelmästä, johon sisältyisi sähköinen hakumahdollisuus. Tämänkaltainen yhteishakujärjestelmä saattaisi olla omiaan sekä nopeuttamaan koulutukseen sijoittumista että lisäämään valintayhteistyötä.

6.2 Valintojen yhteys opintomenestykseen

Väliraportissa puututtiin vain lyhyesti siihen hankalaan kysymykseen, mitkä tekijät tosiasiaissa vaikuttavat yliopisto-opinnoissa menestymiseen. Erityisesti Pekka A. Kosonen on toistuvasti kritikoinnut näkemystä, jonka mukaan tutkimustulokset näistä asioista olisivat "vähäisiä ja hajanaisia". Kososen (2004) mukaan tutkimustietoa on hyllymetreittäin, mutta juuri mitään ei ole hyödynnetty viimeaikaisissa opiskelijavalintoja käsittelevissä selvityksissä ja työryhmämietinnöissä. Tämä ei tosin ole poikkeuksellista, kun on kyse hallinnollisista selvityksistä, vaikka asialla olisivatkin tutkijat. Vaikka ydinkysymyksestä, miten valintamenettely varmistaa suunnitelmansa selkiyttäneiden ja vakavissaan hakevien valinnan, ollaankin yhtä mieltä, puuttuu vankalle tieteelliselle tutkimukselle ja asianmukaiselle käsitteellistämislle perustuva näkemys siitä, mitä keskustelussa vilisevät lukuisat termit kuten "orientaatio", "selkiytyneisyys", "opiskelumotivaatio", "hakijain tasavertainen kohtelu" tai "oikeudenmukaisuus" oikein tarkoittavat.

Kososen mukaan ns. väli vuoden aikana suurin osa nuorista hioo uranvalintaansa ja hankkii juuri niitä valmiuksia, joita yliopisto-opiskelu edellyttää. Miksi siis uudet ylioppilaat, joiden uranvalinta on monesti vielä selkiytymätön, pitäisi asettaa valinnassa etusijalle? Kososen mukaan väli vuoden sijaan pitäisikin puhua "aktiivisen kasvun ja kypsytelyn vaiheesta"⁴. Ongelma ei ole väli vuosi sinänsä, vaan koulutusrakenteiden kaavamaisuus ja jäykkyys sekä normatiivinen ja sanktioiva asennoituminen nuorten tekoihin, jotka lähemmin tarkasteltuna kuvastavat vain nuorten elämänkulun mukautumista nyky-yhteiskunnan kehitykseen. "Nuoret haluavat hyvän elämän ja tahtovat tehdä sen mukaisia perusteltuja ratkaisuja; on fiksua ja harkittua varata – silloin kun se tarpeen on – sitä varten aikaa ja tilaa – olkoonkin, etteivät isä tai äiti, opetushallinnon virkamies tai pääministeri sitä ollenkaan ymmärrä" (Kosonen 2003).

Hypénin (1996) mukaan opiskelijavalintojen ja opintomenestyksen ennustamiseen liittyvät tutkimukset voidaan jakaa kolmeen traditioon. Koulutussosiologinen valikointitutkimus lähtee yleensä siitä, että koulutusuralla menestymiseen vaikuttaa eniten kotitausta ja nuorten kulttuuripääoma. Tällainen valikointivaikutus on vahvin koulutusuran alkupäässä, mutta se näkyy myös yliopistoon valikoitumisessa ja siellä pärjäämisessä. Toinen traditio keskittyy osoittamaan koulumenestyksen ja opintomenestyksen yhteyksiä, ja kolmas ryhmä tutkimuksia selvittää korkeakoulujen erilaisten valintamenettelyiden ja opintomenestyksen välisiä yhteyksiä. Myös sellaisia tutkimuksia löytyy, joissa pyritään mallintamaan koko prosessia.

Kososen mukaan esimerkiksi nyt itsestään selvänä pidetyn aineistokokeen käyttökelpoisuus on varsin ongelmallinen. Tutkimusten mukaan menetelmän luotettavuus ja ennustettavuus vaihtelee suuresti. Suomessa asiaa on tutkittu esim. Helsingin yliopiston lääketieteen valintojen uudistamisen yhteydessä (Lindblom-Ylänne et al. 1992). Tutkimuksen keskeisenä havaintona voidaan pitää, että käytetyillä muuttujilla opintomenestyksestä selittyy kaiken kaikkiaan vain hyvin pieni osa. Aineistokokeen eri osioilla oli vain vähäisiä yhteyksiä yksittäisten oppiaineiden tuloksiin. Esimerkiksi synteisien muodostamista ja tekstissä pitäytymistä mitannut tehtävä selitti fysiologian arvosanaa. Tärkeintä kuitenkin näyttäisi olevan se, että menestymisen eri oppiaineissa korreloi voimakkaasti keskenään.

Kososen mukaan erilaiset soveltuvuuskokeet ja haastattelu ovat selvästi mainettaan parem-

⁴ Samoilla linjoilla on Suomen Kansanopistoyhdistys esittäessään omassa kannanotossaan selvitysmiehen väliraporttiin, että väli vuotta pitäisi kutsua "opinnolliseksi suuntautumisvuodeksi".

pia valintainstrumentteja. Nuorten pitäisi saada monipuolisesti koetella sekä omia koulutusvaihtoehtojaan että erilaisten valintakokeiden uskottavuutta ja sitä kautta päästä tuomaan esille omat todelliset voimavaransa ja motivoituneisuutensa (Kosonen 2004; vrt. Ahola & Nurmi 1995). On selvää, että tällainen valintafilosofia on hyvin kaukana siitä hallitusohjelman ajamasta "nopeasti sisään – nopeasti ulos" politiikasta, joka on tämänkin opiskelijavalintaselvityksen taustalla.

Tässä selvityksessä on mahdotonta vastata Kososen huutoon hyllymetreittäisen tutkimustiedon analysoimisesta saati hyödyntämisestä. Käyn kuitenkin vielä hieman tarkemmin läpi alussa mainittuja kotimaisia tutkimuksia ja niiden antia käytävään opiskelijavalintakeskusteluun. Ensiksi on kuitenkin syytä muistuttaa niistä monista metodisista ongelmista, joita valintatutkimukseen yleensä liittyy. Tässä suhteessa Tuula Lotin (1988, 7) toteamus kertoo paljon: "valinta saattaa toimia, mutta tutkimus ei". Lotti viittaa mm. valintatutkimuksissa yleiseen selektion ongelmaan. Ilman aika poikkeuksellista koeasetelmaa emme esimerkiksi koskaan pääse tarkastelemaan karsittujen opintomenestystä. Metodisesti kyse on siitä, että mitä kovempaa karsinta on, sitä epäluotettavamman kuvan havaitut korrelaatiot antavat valinnan toimivuudesta.

Toinen ongelma liittyy siihen, mitä itse asiassa halutaan ennustaa: sopivuutta koulutukseen ja mahdolliseen ammattiin, koulutettavuutta yleensä vaiko menestystä eri suorituksissa. Eli Lotin mukaan: opintomenestys voi edellyttää tietynlaista koulumenestyksen indikoimaa lahjakkuutta, mutta tämä ei vielä takaa asianmukaista oppimista (emt., 9-10).

Myös edellä Irlannin tapausta käsiteltäessä mainittiin sikäläisistä tutkimuksista, joiden mukaan opintomenestystä on yleensäkin hyvin vaikea kunnolla selittää. Meillä esimerkiksi Helsingin kauppakorkeakoulussa tehty tutkimus kertoo siitä, miten monet tekijät voivat vaikuttaa opintomenestykseen. Pääsykokeissa mitatut asiat ja niiden mahdolliset yhteydet koulumenestykseen ja sen taustalla oleviin muihin tekijöihin saattavat menettää nopeastikin merkityksensä, kun aletaan tarkastella sellaisia tekijöitä kuten opiskeluympäristöä, opiskelutyylejä, opintojen organisointia taikka opiskelijoiden sosiaalisia suhteita ja sopeutumista. Hyvä koulumenestys voi vaikuttaa esimerkiksi yliopiston opintosuorituksissa menestymiseen, mutta ei välttämättä ennusta valmistumiseen kuluvaan aikaan. Pääsykoemenestys puolestaan takaa lähinnä sen, että opiskelija ei keskeytä, mutta ei niinkään nopeaa valmistumista. Kun edellä mainitut rakenteelliset ja muut tekijät otetaan huomioon, koulu- ja pääsykoemenestyksellä ei enää ole suurtakaan merkitystä opintojen etenemiselle. Parhaan ennusteen valmistumiselle antavat opiskelutehokkuus, opiskeluun kiinnittyminen (eli ei olla esimerkiksi pääasiassa työmarkkinoilla) sekä opinnäytteeseen liittyvät kiinnostavuus-, kannustus- ja selviytymistekijät. (Gillberg 1987.)

Siis, "kun päästään sisälle, alkaa kaikki tavallaan alusta", kuten Silvennoinen et al. (1991) liikuntatieteiden valintakoetutkimuksessaan toteavat. Tutkimus onkin hyvä esimerkki siitä, että myös koulumenestyksen, pääsykokeitten ja opintomenestyksen yhteyksien problematiikka on alakohtaista. Tutkimuksessa havaittiin ensinnäkin, että koulumenestys korreloi pääsykoemenestyksen lähinnä negatiivisesti. Pääsykokeen taidollinen ja kirjallinen osio puolestaan korreloivat selvästi keskenään. Tekijöitten mukaan tämä kertoo siitä, että etukäteisharjoittelu on oleellista kyseisen kaltaisella vaikeapääsyisellä koulutusallalla. Tämä on tietysti ongelmallista vain uusien ylioppilaiden nopean sisäänpääsyn näkökulmasta. Muutoin harjoittelun voidaan hyvin ajatella kuvastavan hakijan motivaatiota. Toiseksi tutkimuksessa havaittiin, että valintakokeilla ei ollut juuri mitään vaikutusta opintomenestykseen.

Turun yliopiston historian laitoksella tehtiin selvitys vuoden 1980 jälkeen opiskelemaan tulleista, jotka olivat valmistuneet vuoteen 1994 mennessä (Hakoniemi 1995). Raportin otsikko, "Valmistuuko kuuden laudaturin ylioppilas myös yliopistosta erinomaisin arvosanoin",

kuvaa hyvin selvityksen lähtökohtia ja tavoitteita. Mittareina analyysissä käytettiin pääsykokeissa opiskelemaan hyväksytyjen saamien lähtöpisteiden kuvaamaa koulumenestystä, pääsykoemenestystä sekä opintomenestyksestä opintouran aikana kertovia perus- ja aineopintojen suoritusten keskiarvoja sekä proseminariesitelmän ja gradun arvosanoja. Jos tutkittujen opintomenestys yksinkertaisesti summataan, nähdäänkin, että koulu- ja pääsykoemenestyksellä on positiivinen yhteys opintomenestykseen. Korrelaatiot ovat .31 (koulumenestys) ja .35 (pääsykoemenestys). Tuloksissa näkyy myös opintomenestyksen yleinen kasautuvuus. Johtopäätöksenä Hakoniemi toteaa, että opiskelijoita valittaessa kannattaisi painottaa pääsykoetta (emt., 22).

Koska raportin liitteenä on 147 opiskelijan tiedoista koostuva alkuperäinen data-aineisto, on mahdollista tehdä hieman pidemmälle menevää sekundaarianalyysia ja tarkastella, miten historian opiskelijoiden opintomenestysura tosiasiaa etenee. Tätä varten tehtiin kaikki muuttajat kattanut regressioanalyysien sarja, joilla selitettiin kutakin opintoporrasta, pääsykoemenestyksestä graduun, erikseen. Tulokset on esitetty tiivistetysti taulukossa 6. Ensinnäkin voidaan nähdä se monista muistakin tutkimuksista saatu tulos, että koulumenestys ei juurikaan vaikuta pääsykoemenestykseen. Tässäkin aineistossa yhteys on negatiivinen ($R^2=0,19$; $Beta=-0,32$). Tätä selittää tietysti osaltaan sama "harjoitteluefekti", joka liikunnan tutkimuksen yhteydessä mainittiin. Erittäin hyvillä kouluarvosanoilla hakevien ei tarvitse panostaa pääsykoekseen, kun taas heikommilla papereilla hakevien sisäänpääsy on usein juuri pääsykoemenestyksestä kiinni.

Parhaiten käytettävillä muuttujilla voidaan selittää menestystä aineopintovaiheessa ($R^2=0,52$). Selvästi paras selittäjä on edeltävän vaiheen eli perusopintojen menestys. Koulu- ja pääsykoemenestyksellä näyttäisi olevan vähäisempi merkitys. Se peli, jota pääsykokeissa pelattiin, on siis tavallaan mennyt uusiksi. On kuitenkin selvästi nähtävissä, että parhaiten pärjäävät hyvin sekä koulussa että pääsykokeissa onnistuneet ja huonoiten ne, joilla sekä koulu- että pääsykoemenestys ovat heikoimmat. Jos katsotaan menestystä perusopintovaiheessa, nähdään muutoin sama kuvio, mutta selitysaste on selvästi matalampi ($R^2=0,39$). Opiskelun alkuvaiheessa on siis enemmän hapuilua, ja hyvin koulussa ja/tai pääsykokeissa menestyneet pääsevät opintojen edetessä paremmin juonesta kiinni.

Taulukko 6. Historian opiskelijoiden opintomenestykseen vaikuttavat tekijät

	B	Std. Error	Beta	t	p-arvo
Malli 1: Gradun arvosana (R²= .18)					
Vakio	-0,59	0,99		-0,60	0,551
Proseminaarin arvosana	0,01	0,00	0,25	2,76	0,007
Menestys aineopinnoissa	0,01	0,01	0,21	1,92	0,056
Menestys perusopinnoissa	0,01	0,01	0,11	1,09	0,278
Pääsykoepisteet	0,00	0,01	-0,03	-0,34	0,736
Lähtöpisteet	-0,01	0,02	-0,03	-0,35	0,723
Malli 2: Proseminaarin arvosana (R²= .32)					
Vakio	14,27	26,18		0,54	0,587
Menestys aineopinnoissa	0,62	0,15	0,39	4,22	0,000
Menestys perusopinnoissa	0,06	0,14	0,04	0,44	0,661
Pääsykoepisteet	0,53	0,39	0,10	1,36	0,176
Lähtöpisteet	0,24	0,41	0,04	0,58	0,560
Malli 3: Aineopintomenestys (R²= .52)					
Vakio	63,89	13,04		4,90	0,000
Menestys perusopinnoissa	0,36	0,07	0,37	5,42	0,000
Pääsykoepisteet	0,48	0,21	0,15	2,32	0,022
Lähtöpisteet	0,58	0,22	0,17	2,66	0,009
Malli 4: Perusopintomenestys (R²= .39)					
Vakio	53,62	15,46		3,47	0,001
Pääsykoepisteet	0,49	0,24	0,15	2,06	0,041
Lähtöpisteet	0,52	0,25	0,15	2,08	0,039
Malli 5: Pääsykoemenestys (R²= .19)					
Vakio	10,86	5,59		1,94	0,054
Lähtöpisteet	-0,34	0,08	-0,32	-4,00	0,000

Sitten alkaakin taas uusi peli, sellainen graduun johtava akateeminen peli, jossa ei välttämättä enää hyvän koulu- tai pääsykoemenestyksen indikoimien kykyjen avulla pärjätäkään. Lähinnä aineopintomenestyksellä voidaan selittää vielä noin kolmannes proseminaarimenestyksestä, mutta gradun arvosanojen vaihtelusta selittyy enää vain vajaa viidennes proseminaarin arvosanan ollessa selvästi tärkein gradumenestystä ennustava tekijä. Graduvaiheeseen tullessa koulu- ja pääsykoemenestyksellä ei ole käytännössä enää mitään merkitystä. Jos vielä katsotaan perus- ja aineopintomalleissa lähtöpisteiden ja pääsykoepisteiden painoarvoa beta-kerroimista, nähdään, että Hakoniemen arvelu pääsykoemenestyksen painottamisen kannattavuudesta ei saa tukea.

Hakoniemen historianopiskelijoista keräämä aineisto jakautuu karkeasti seuraaviin menestyjätyyppeihin. Viidennes (21 %) on koko opiskelu-uran hyvin pärjänneitä. Vastaavasti koko ajan alle keskiarvon suoriutuneita on hieman vajaa viidennes (18 %). Niin ikään noin viidennes on matkan varrella opintosuorituksiaan petranneita (19 %), ja 14 prosentilla suoritusten taso on laskenut opintouran aikana. Lopuilla, reilulla neljänneksellä (28 %), suoritukset ovat vaihdelleet opiskelu-uran aikana.

Kun katsotaan eri uratyyppejä suhteessa koulu- ja pääsykoemenestykseen, nähdään, että tasaisella menestysuralla edenneet ovat selvästi niitä, joilla sekä koulu- että pääsykoemenestys on ollut keskimääräistä parempi. Vastaavasti koko ajan huonosti suoriutuneet ovat myös koulu- ja pääsykoemenestykseltään keskimääräistä heikompia. Tämä tarkoittaa valintajärjestelmän näkökulmasta sitä, että joko karsintaa pitäisi tiukentaa taikka antaa huonoimmilla pisteillä sisälle päässeille "tukiopetusta". Samaten on hyödyllisempää kiinnittää huomiota heti alussa huonosti suoriutuviin ja matkan varrella tippuviin, kuin yrittää muuttaa pääsykokeita. Nimitäin keskimääräistä paremmin sekä koulussa että pääsykokeissakin pärjänneistä viidennes alisuoriutuu heti opintojen alusta lähtien ja 14 prosenttia huonontaa tulostaan opintouran aikana. Hyvin koulussa pärjänneillä mutta pääsykokeissa "epäonnistuneilla" vastaavat osuudet olivat 29 ja 33 prosenttia. Suurin piirtein samat määrät (36 % ja 32 %) koulussa kesimääräistä huonommin menestyneistä, mutta pääsykokeissa hyvin onnistuneista sijoittui heikolle tai heikkenevälle opintomenestysuralle.

Kyse on siis loppujen lopuksi siitä, mitä erilaisilla valintamenettelyillä voidaan saavuttaa suhteessa siihen, mitä muita keinoja on asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Kyse on myös politiikasta. Irlannin tapauksessa halutaan ylläpitää suhteellisen kustannustehokasta, pääosin koulumenestykseen pohjautuvaa keskitettyä yhteisvalintajärjestelmää. Tällöin myös heidän tulkintansa tutkimusten annista on luonteva: koulumenestys on huonoista mittareista paras tulevan opintomenestyksen ennustaja. Toista ääripäätä valintapolitiikan suhteen edustaa vaikkapa Oxfordin kaltaisen eliittiyliopiston valintastrategia. He ottavat parhaista koulusta vain parhaimmat. Silti näistä esivalituista yli 80 prosenttia kutsutaan haastatteluihin, jotka kestävät kolme päivää, ja hakijoita saatetaan haastatella useampaan kertaan.

6.3 Uusien ylioppilaiden määrittelyn ongelma

Hallitusohjelmaankin kirjatun uusien ylioppilaitten kiintiöiden takia juuri tämä asia on noussut monella tavalla opiskelijavalintojen uudistamisen keskiöön. Kiintiö tai lisäpisteet on nähty yhtenä keskeisenä keinona päästä asetettuun tavoitteeseen, joka on uusien ylioppilaitten nopea koulutukseen sijoittuminen. Asian ongelmallisuutta kuvastaa kuitenkin hyvin se, että on kova tarve päästä valtakunnan tason yhteisymmärrykseen sekä uusien ylioppilaitten määrittelystä että niistä keinoista, joilla heidän koulutukseen pääsyään saataisiin nopeutettua. Asiaa on syytä tarkastella hieman lähemmin, varsinkin kun myös yliopistot strategioissaan kiinnittivät huomiota sen ongelmallisuuteen.

Yhtäältä asia liittyy hakijoitten tasapuoliseen kohteluun (Yliopistolain 18 §). Lisäpisteiden oikeudenmukaisuutta perustellaan lähinnä niin, että ne katsotaan kompensatioksi siitä, että uusilla ylioppilailta on vähemmän aikaa valmistautua pääsykokeisiin. Yliopistolain muutosesityksessä (HE 10/2004) on puolestaan lähdetty siitä, että hakijat voitaisiin jakaa erilaisiin ryhmiin ja että tasa-arvokysymykset koskisivat vain samaan ryhmään kuuluvien keskinäistä kohtelua. Ehdotuksessa kuitenkin täsmennetään, että hakijat voidaan jakaa ryhmiin lähinnä koulutustaustan tai siihen verrattavan syyn perusteella. Ylioppilastutkinnon suoritusajaksi ei tuskin kelpaa lain tarkoittamaksi jakoperustaksi. Lisäksi perusteluissa painotetaan sitä, että myös eri ryhmien välillä tulisi pyrkiä soveltamaan mahdollisimman yhdenmukaisia valinta-perusteita.

Lisäpisteajattelun lähtökohtana on myös se, että varsin kohtuullisella lisäpisteiden antamisella saataisiin uusien ylioppilaitten osuutta helposti nostettua. Näin on käynyt esimerkiksi lisäpisteitä jo soveltaneissa lääketieteen yksiköissä. Koska lisäpisteitä siis jo sovelletaan, ei

niiden legitimizeettii kyseenalaisteta. Asia voi kuitenkin muuttua, jos ja kun lisäpisteitä ale-
taan antaa kaikissa valinnoissa.

Lisäpisteiden vaikutuksetkaan eivät ole niin yksioikoisia, kuin lääketieteen esimerkki an-
taa ymmärtää. Voidaan esimerkiksi ajatella niitä aloja, joilla sekä uusien ylioppilaiden osuus
hakijoista on vähäinen että heidän sisäänpääsymahdollisuutensa suhteessa vanhempiin ikäluok-
kiin ovat olennaisesti heikommat. Taulukosta 7 voidaan mainita esimerkiksi yhteiskunta- ja
kasvatustieteet. Niillä vuoden 2003 hakijoista vain noin viidennes oli saman kevään ylioppi-
laita ja heistä vielä hakijaosuuttakin harvempi onnistui pääsemään sisään. Riippuu tietysti hy-
vin paljon hakijoitten pisteskaalasta, miten lisäpisteet missäkin vaikuttaisivat. Ongelmaa voi
katsoa myös hieman toisesta, teoreettisemmasta näkökulmasta. Asiaa on kuvattu esimerkin-
omaisesti kuviossa 6.

Taulukko 7. Uusien¹ ylioppilaitten osuus hakijoista, heidän sisäänpääsyosuutensa sekä
koulutuspaikkojen suhteelliset määrät koulutusaloittain vuonna 2003

	Uusien osuus hakijoista	Uusien hyväksymis- osuus	Hyväk- syttyjä yhteensä
Teknillistieteellinen	55,5	78,8	66,0
Luonnontieteellinen	40,7	61,3	51,2
Liikuntatieteellinen	32,5	3,6	14,4
Lääketieteellinen	30,6	22,5	18,9
Humanistinen	30,4	25,6	24,2
Eläinlääketieteellinen	28,5	6,1	11,5
Psykologia	28,0	4,4	8,7
Maatalous-metsätieteellinen	27,9	31,4	30,6
Oikeustieteellinen	27,3	14,5	18,8
Kauppätieteellinen	26,3	27,5	30,9
Teologinen	25,1	34,3	32,1
Hammaslääketieteellinen	22,9	31,3	30,0
Farmasia	22,8	38,5	28,2
Yhteiskuntatieteellinen	22,4	17,4	20,9
Kasvatustieteellinen	21,6	14,9	23,9
Taideteollinen	16,1	9,5	11,0
Teatteri- ja tanssiala	15,8	3,0	3,7
Musiikkiala	12,8	29,4	17,5
Kuvataideala	11,4	1,6	4,6
Terveystieteet	8,4	15,0	30,5

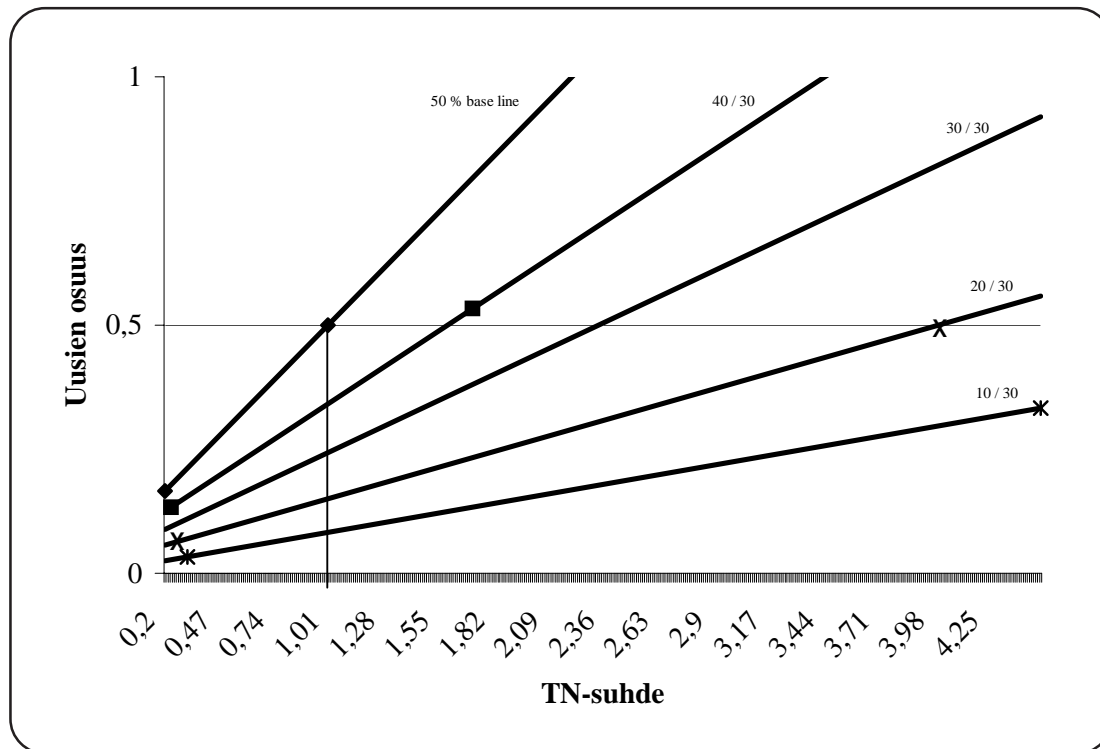
¹Uudet ovat tässä taulukossa kevään 2003 ylioppilaita

Lähde: HAREK

Jos hakijoista puolet ovat uusia ylioppilaita (kuviossa 50 % base line), ei ongelmaa ole, mikäli
heillä on yhtä suuri mahdollisuus tulla valituiksi kuin muillakin. Tällöin siis uusien ylioppi-
laiden osuus valituista riippuu vain tästä todennäköisyydestä eikä esim. lainkaan siitä, kuinka
paljon alalla on koulutuspaikkoja tarjolla. Jos koulutuspaikkoja on tarjolla runsaasti, pitää
uusien ja vanhojen ylioppilashakijoitten suhteen olla riittävän edullinen, että uusia saadaan yli-

päätään tarpeeksi valituksi. Kysymys on siinä mielessä teoreettinen, että meillä hyväksytyjen osuus nousee yli puolen vain kovin harvassa hakukohteessa. Jos koulutuspaikkoja olisi vaikkapa 70 prosentille hakeneista, pitäisi uusien hakijaylioppilaiden osuuden olla vähintään 35 prosenttia, jotta tavoite puolet hyväksytyistä toteutuisi. Tällaisessa tilanteessa pitäisi valita kaikki uudet hakijat ja vanhoista loput. Asiaa on ehkä kuitenkin syytä pohtia, sillä edessä voi esimerkiksi ikäluokkien pienenemisen myötä olla tilanne, jossa joihinkin koulutuksiin ei enää hakijoita riitä.

Silloin kun koulutuspaikkoja on niukalti, pitää uusien ylioppilaiden sisäänpääsytodennäköisyyden suhteessa vanhoihin (TN-suhde) olla tietenkin sitä suurempi, mitä pienempi on heidän osuutensa hakijoissa. Kuviossa on tarkasteltu kuvitteellista tilannetta, jossa paikkoja on 30 prosentille hakijoista. Jos uusien osuus on esimerkiksi 30 prosenttia (30/30 viiva), tulisi systeemin suosia uusia noin 2,3-kertaisesti. Jos uusien osuus olisi 20 prosenttia (20/30 viiva), nousee valikointisuhte jo noin neljään. Jos vain joka kymmenes hakija olisi uusi ylioppilas (10/30 viiva), ei heitä enää riitä tavoitteen täyttämiseksi. Vaikka kaikki päästettäisiin sisään, olisi uusien osuus valituista vain kolmannes.

Kuvio 6. Uusien ylioppilaiden osuus valituista sisäänpääsytodennäköisyyksien suhteen ja uusien hakijaosuuden mukaan

Tämän mukaan toimenpiteitä tulisi suunnata niihin tekijöihin, jotka "estävät" uusien ylioppilaiden koulutukseen hakeutumista. Voidaan kuitenkin kysyä, paljonko ylioppilasikäluokassa itse asiassa olisi lisää potentiaalisia yliopistohakijoita? Tilastokeskuksen mukaan noin neljännes vuotuisista ylioppilaista ei hae tilastoituun koulutukseen. Kevään ylioppilaista laskien luku on ilmeisesti jonkin verran pienempi. Varsinaissuomalaisia abiturientteja koskeneessa tutkimuksessamme hakemattomia oli vain kymmenisen prosenttia (ks. luku 4). On selvää, että näiden saaminen yliopistojen hakijoiksi ei vielä riitä nostamaan uusien osuutta hyväksytyissä kovinkaan merkittävästi. Tämä johtuu ongelman perusluonteesta: vain noin kaksi viidestä yliopistoon hakevasta uudesta ylioppilaasta pääsee aloittamaan opintonsa, koska todellinen

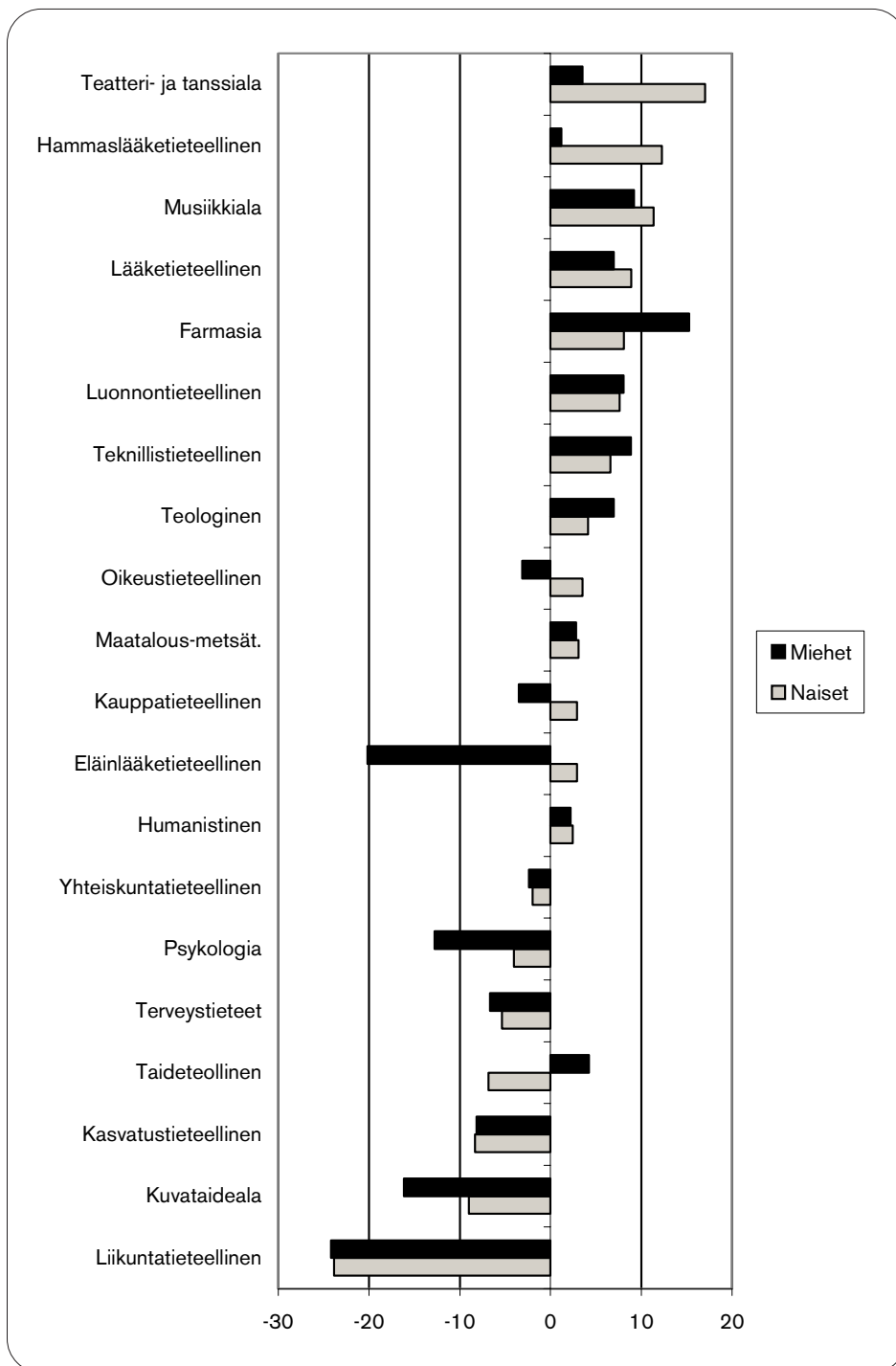
ongelma on ylioppilassumasta johtuva vanhojen hakijoitten suuri määrä.

Tilastokeskuksen mukaan vuoden 2001 ylioppilaista 8 600 jätti samana keväänä hakematta. Jos he kaikki olisivat hakeneet yliopistoon, voidaan laskea, että nykyisillä hyväksymisasteilla uusien osuus hyväksytyistä nousisi keskimäärin noin viisi prosenttiyksikköä. Vielä tehokkaampaan tulokseen päästäisiin, jos vanhoista hakijoista poistettaisiin kaikki noin 17 000 jonkin tutkinnon suorittanutta.

Keinovalikoiman tulisikin kohdistua uusien ylioppilaiden lisäpisteiden ohella niihin tekijöihin, joilla saataisiin purettua ylioppilassuman aiheuttamaa hakupainetta. Tähän kuuluvat jo muita tutkintoja suorittaneiden ja usein myös työelämässä toimineiden koulutustarpeiden ja hakukäytäntöjen uudelleenmäärittely. Heitä tulisi esimerkiksi ohjata nykyistä enemmän yliopistojen perustutkintokoulutuksen päähauista suoraan maisteriohjelmiin ja täydennyskoulutukseen.

Uusien ylioppilaitten suosimisessa lisäpistein tai muin vastaavin keinoin tulisi siis lähteä varovasti ja kokeillen liikkeelle. Selvitysmiehen kanta on, että valintayksiköt voisivat alakohdaisesti päättää ensinnäkin sen, mikä on heidän mielestään sopiva uusien ja vanhojen ylioppilaiden suhde. Sitä ei ole mielekäästä säätää valtakunnallisesti millekään mielivaltaiselle tasolle. Ainoa järkevä lähtökohta on se, että valituissa tulisi olla uusia ylioppilaita suurin piirtein samassa suhteessa kuin heitä on hakijajoukossakin. Tällöin valintajärjestelmä kohtelee uusia ja vanhoja ainakin tässä katsannossa tasapuolisesti. Tämän jälkeen voidaan miettiä, tulisiko uusien koulutukseen pääsyä vielä joidenkin erityistoimien avulla suosia, jos ajatus muutoin sopii alan rekrytointipolitiikkaan.

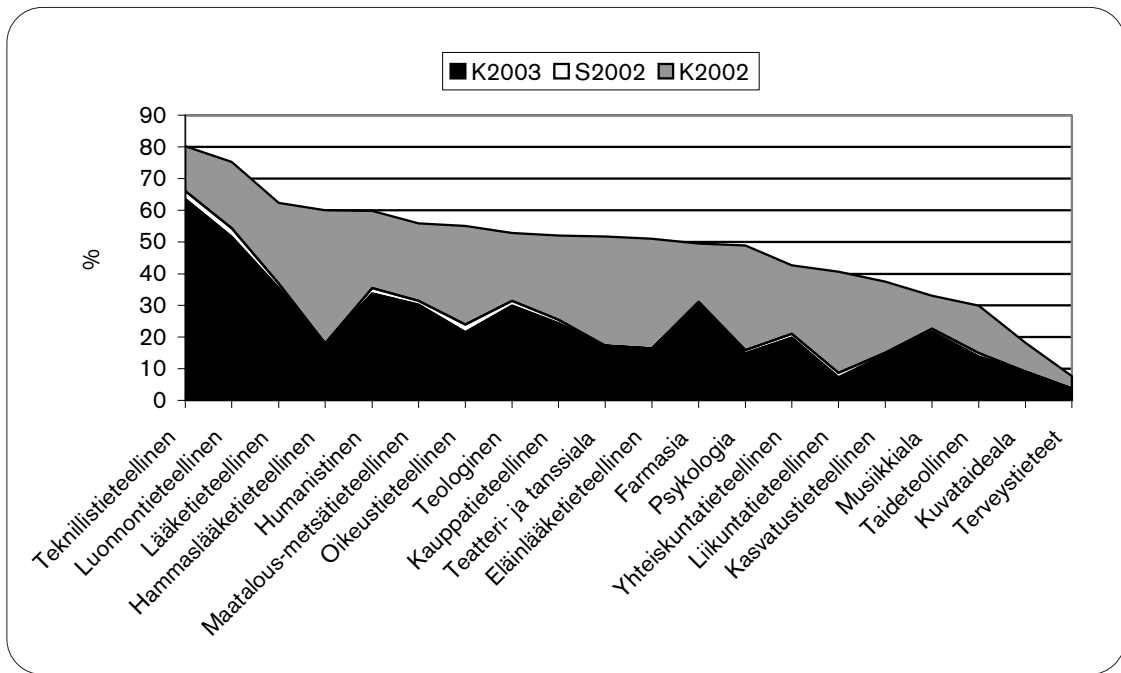
Joillakin koulutusaloilla uusien ylioppilaiden on tosiaankin vaikeampi päästä sisään kuin vanhojen. Tällaisia näyttäisivät olevan esimerkiksi liikuntatiede, kasvatustiede ja psykologia (kuvio 7). Näillä aloilla tulee mietittäväksi, miten paljon asiaan vaikuttaa se, että uudet ylioppilaat eivät ehdi valmistautua pääsykokeisiin ja mistä muista syistä voisi olla kyse. Asian pohtiminen nimenomaan alakohtaisesti on tärkeää, koska valintojen erilaiset keventämistoimetkin ovat luonteeltaan ja vaikutuksiltaan alakohtaisia.

Kuvio 7. Uusien ylioppilaiden (2003 ja 2002) hakija- ja hyväksymisosuuksien erotukset eri aloilla

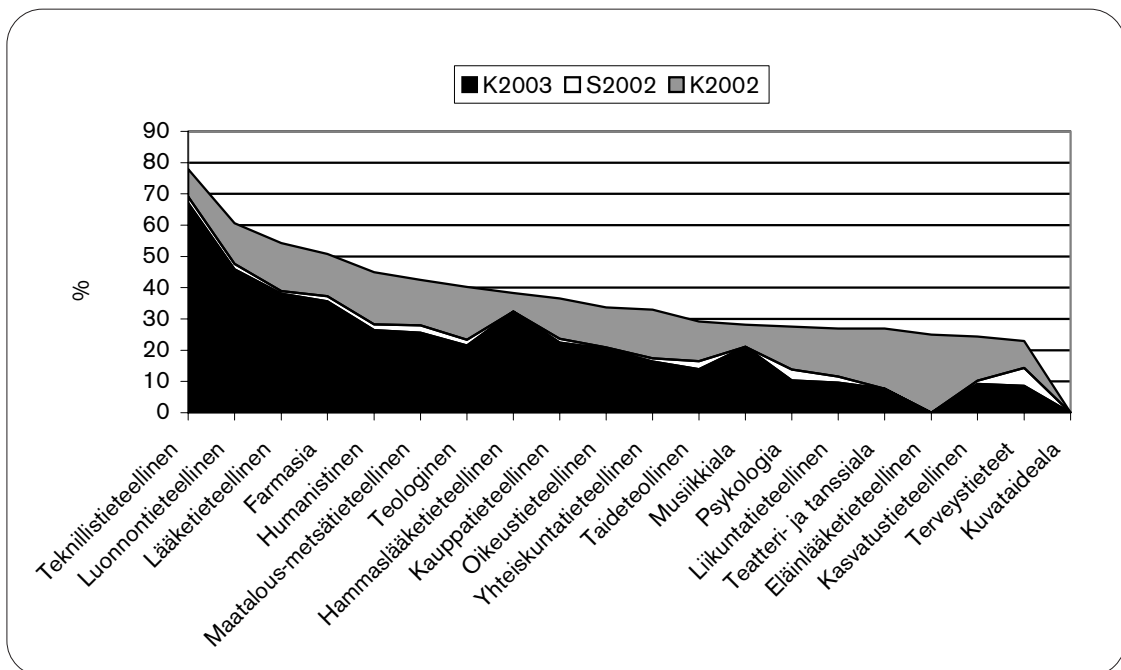
Lähde: HAREK

Kuvioissa 8 ja 9 on vielä esitetty uusien ylioppilaitten osuus hyväksytyistä aloittain. Naisten kohdalla johtopäätös on, että mitään suurta ongelmaa ei itseasiassa ole. Ainoastaan taidealat ja terveystieteet ovat selvästi hitaan sijoittumisen aloja, mikä johtuu niiden erityispiirteistä. Taidealathan on joka tapauksessa jo alunperin vapautettu asetetusta 50 prosentin tavoitteesta. Miesten koulutukseen sijoittumisessa sen sijaan on enemmän ongelmia. Vain muutamilla koulutusaloilla he yltyvät 50 prosentin tavoitteeseen. Miehillä osasyynä on tietysti ase- tai siviilipalvelu, mutta voidaan myös kysyä, suosivatko nykyiset pääsykoemallit enemmän tyttöjä kuin poikia?

Kuvio 8. Vuoden 2003 ja 2002 ylioppilaiden osuudet hyväksytyistä koulutusaloittain, naiset

Lähde: HAREK

Kuvio 9. Vuoden 2003 ja 2002 ylioppilaiden osuudet hyväksytyistä koulutusaloittain, miehet

Lähde: HAREK

Uusien ylioppilaitten lisäpisteisiin liittyy monia ongelmia, joita olisi syytä pohtia sekä etukäteen että seuraamalla nykyistä tarkemmin valintajärjestelmän muuttumisen vaikutuksia nuorten koulutukseen hakeutumiseen. Voidaan esimerkiksi ajatella, että erilaiset lisäpisteratkaisut alkavat ohjata tiettyjen nuorten koulutukseen hakeutumista. Jos koulutuspreferenssit ovat jäsentymättömiä ja hakeutumista ohjaavat esimerkiksi spekulatiot omista sisäänpääsymahdollisuuksista, saattavat lisäpisteet suunnata hakeutumaan sinne, mistä niitä parhaiten

näyttäisi saavan. Tästäkin syystä lisäpisteiden antamiseen ei tulisi suhtautua mekanistisesti ja vain laskea, kuinka monta pistettä uusille ylioppilaille tulisi antaa, jotta ministeriön asettama 50 prosentin raja saavutettaisiin. Kuten edellä jo mainittiin, ei ole myöskään itsestään selvää, pitäisikö syksyn ylioppilaat ottaa mukaan uusien ylioppilaiden määrittelyyn, vain nimenomaan jättää heidät pois määrittelystä. Tässä suhteessa selvitysmies asettuu samalle kannalle Jyväskylän yliopiston kollegansa professori Sajavaaran kanssa, joka esittää, että asiassa edettäisiin varovasti ja asteittain.

6.4 Valintaproblematiikka yliopistojen strategioissa

Kuten selvityksen alussa todettiin, ministeriö on jo käynnistänyt joukon toimia opiskelijavalintojen kehittämiseksi. Tulossopimuksissa on sovittu uusien ylioppilaitten koulutukseen pääsyn nopeuttamisesta, ja yliopistojen piti jättää viime vuoden loppuun mennessä omat opiskelijavalintojen kehittämisstrategiansa. Vaikka tehtävänasettelu viittauksineen hallitusohjelman tavoitteisiin, ylioppilastutkimuksen reaalikokeen uudistamiseen jne. olikin hyvin samanlainen kuin selvitysmiehen tehtäväsasettelu, ei yliopistoittainen strategiatyö välttämättä kovinkaan hyvin tue pyrkimyksiä yhteishakujärjestelmän aikaansaamiseksi. Sama nykyisen status quon ylläpitämisestä kertova havainto, joka voitiin tehdä valintayhteistyön nykytilasta ja kehityksestä, kuvastuu monesta strategiasta. Esimerkiksi Jyväskylän yliopisto toteaa, että "yliopisto seuraa yhteisvalinnoissa tapahtuvaa kehitystä ja on valmis osallistumaan niihin siltä osin kuin se nähdään tarkoituksenmukaiseksi."

Tarkastelen tässä luvussa lyhyesti yliopistojen strategiapapereitten antia. Keskiössä on lähinnä kolme asiakokonaisuutta: miten strategioissa yleensä nähdään tehtävänasettelussa lanseerattu opiskelijavalintaproblematiikka, miten suhtaudutaan uusien ylioppilaitten aseman kohentamiseen sekä mitä uusia innovaatioita strategioista löytyy. Kaiken kaikkiaan strategiapaperit ovat sisällöltään ja lähestymistavaltaan hyvin eritasoisia. Joukossa on muutama perusteellinen tilannekartoitus ja yritys mieltä opiskelijavalintaproblematiikka. Toiset taas ovat lyhyen virkamiesmäisiä, ja niissä lähinnä tyydytään toistamaan tehtävänasettelua. Osassa kuuluu selkeimmin yliopiston keskushallinnon ääni. Toisissa taas annetaan lähinnä tiedekuntien tai koulutusalojen puhua. Ei ole myöskään yllättävää, että juurikaan mitään uusia avauksia tai innovaatioita papereista ei löydy. Syy lienee yksinkertaisesti se, että opiskelijavalintojen realistiset kehittämisvaihtoehdot – nimenomaan yliopistojen näkökulmasta – on jo puitu varsin perusteellisesti viime vuosina, viimeksi arviointihankkeen yhteydessä, ja takki alkaa olla nyt tyhjä.

Taulukkoon 8 on koottu joitain keskeisiä havaintoja strategioiden tavasta lähestyä uusien ylioppilaiden määrittelyä sekä ajatusta kasvattaa heidän osuuttaan tavoitteeksi asetettuun 50 prosenttiin kiintiöin tai lisäpistein. Tämä aihealue on kiintoisa lähinnä siksi, että siinä ollaan varsin yksituumaisesti etenemässä kohti ministeriön asettamia tavoitteita. Yksityiskohdissa tosin esiintyy pientä vaihtelua. Esimerkiksi suurin osa strategioista määrittelee uuden ylioppilaan, ja tyyppillinen määrittely on julkisessakin keskustelussa eniten esiintynyt saman kevään ja edellisen syksyn ylioppilas. Laajimmin määrittelyä ja sen ongelmia podetaan Åbo Akademin strategiassa. Edellisen lisäksi siinä puhutaan saman vuoden ylioppilaista sekä saman kevään ja edellisen vuoden ylioppilaista. Omilla linjoillaan asiassa on Kuopion yliopisto, joka puhuu ensimmäistä koulutuspaikkaansa hakevista.

Taulukko 8. Havaintoja yliopistojen opiskelijavalintastrategioista

	Uusien ylioppilaiden määrittely	50 %:n tavoite	Lisä- pisteet	Kiintiö	Muut kommentit
HY	KS	TDK:ttain	X		
JY	KS	Kaikki?	X	X	syksyn valintojen lisääminen
KuY	EKH		X		yo-tutkinnon tulokset aiemmin
LaY					valintakokeista opintoviikkoja
OY	KS	TDK:ttain	X		
TaY	KS/KSK	Kaikki	(X)		opiskelijavalintojen laatulista
TY	KS	Yo-taso	X		
VY	(KSK)	Yo-taso	X		
JoY	(KS)	alaerot	(X)		syksyn valintojen lisääminen
ÅA	KS->KSK		(X)		erityistehtävä ja -tarpeet
TKK		Saavutettu			
TaTKK		Saavutettu			
LaTKK	KSK	Saavutettu	X		
HKKK			X		
TKKK			X		

KS = saman kevään ja edellisen syksyn ylioppilaat
 KSK = saman kevään ja edellisen vuoden ylioppilaat
 EKH = ensimmäistä kertaa hakevat

Jotkut strategiat eivät varsinaisesti määrittele uuden ylioppilaan käsitettä, vaan asia tulee esille lähinnä nykytilanteen kuvauksissa (esim. VY) taikka muussa epäsuorassa yhteydessä. Esimerkiksi Joensuun yliopiston strategiassa todetaan, että valintojen tulisi ennen kaikkea seuloa lahjakkaimmat ja motivoituneimmat hakijat, mutta että ideaalitulanteessa valittujen enemmistö olisi myös suorittanut ylioppilastutkintonsa samana vuonna tai edellisenä syksynä. Miten tähän ideaalitulanteeseen päästään, sitä ei kerrota.

Myös siinä on jonkin verran vaihtelua, miten 50 prosentin tavoitteen saavuttamiseen suhteudutaan. Joissain strategioissa ollaan selkeästi sitä mieltä, että tavoite voidaan määrittellä vain koulutusaloittain. Joissain tulkitaan asia niin, että tavoite koskee vain yliopiston tasoa. Lähinnä vain Tampereen yliopiston strategiassa asetetaan selvästi kaikille tiedekunnille aikataulutettu ohjelma 50 prosentin tavoitteen saavuttamiseksi.

Lisäpisteitä uusille ylioppilaille ollaan Lappia lukuun ottamatta valmiita antamaan varsin yksimielisesti. Jotkut strategiat asettavat pieniä varauksia. Esimerkiksi Joensuun yliopiston strategiassa lähdetään siitä, että lähinnä "laajaa ennakkovalmistautumista ja elämäkokemusta" edellyttäviä kokeita tulisi kompensoida lisäpistein. Tampereen strategiassa puolestaan täsmennetään, että lisäpisteiden antamista "jatketään saatujen kokemusten mukaan". Uusien ylioppilaiden kiintiö saa varsin yksimielisen tuomion. Ainoastaan Jyväskylän yliopiston strategiassa mainitaan mahdollisuus asettaa myös 50 prosentin kiintiö.

Monessa strategiassa kiinnitetään kuitenkin huomiota siihen ilmeiseen ristiriitaan, joka on uusien ylioppilaiden suosimisen ja valintojen tasapuolisuuden ja oikeudenmukaisuuden vaatimuksen välillä. Miten lisäpisteet mitoitetaan niin, etteivät ne "järkytä hakijoiden yhdenvertaista kohtelua", perätään esimerkiksi Oulun strategiassa. Oulun yliopiston mukaan uusien ylioppilaiden suosiminen ei välttämättä edes vaikuta ylioppilassumaan. Onko se tasa-arvoa,

että "motivoitunut, avoimessa yliopistossa työn ohella opiskellut ja valintakokeissa hyvin menestynyt jää yliopiston ulkopuolelle, kun uudet ylioppilaat lisäpisteineen menevät ohi", Oulun strategiassa kysytään. Asian ongelmallisuutta ja periaatteellista ratkaisemattomuutta kuvastaa hyvin se, että mikään strategia ei edes yritä vastata esittämäänsä kysymykseen.

Esimerkkejä nihkeästä suhtautumisesta koko hankkeeseen löytyy lisää. Esimerkiksi Lapin yliopiston strategiassa ollaan kauttaaltaan varsin kriittisiä. Ministeriön tehtävänasettelu tavaltaan "väistetään" toteamalla yksikantaan, että valintojen yleistavoite on saada yliopistoon opiskelijoita, jolla on hyvä motivaation ja valmius yliopisto-opintoihin. Edelleen todetaan, että työ- ja elämäkokemuksella on positiivinen vaikutus niin alan valintaan, opiskelumotivaatioon kuin valmistumiseenkin, "mistä syystä uusien ylioppilaiden suosimista ei ole pidetty aiheellisena". Uusille ylioppilaille on kuitenkin annettu lisäpisteitä kauppa- ja oikeustieteissä, mikä sekin vain todetaan, ilman sen kummempia päätelmiä. Kiintiöitä ei Lapissa kannateta, mutta "vaihtoehtoisesti uusien ylioppilaiden asemaa parannetaan niin, että he ovat pyrkijöinä yhtä hyvässä asemassa kuin aikaisemmin kirjoittaneet". Miten – se jätetään strategiassa kertomatta.

Kiintoisa on myös Joensuun yliopiston tapa ottaa kantaa opiskelijavalintaproblematiikkaan. Strategiassa painotetaan yhtäältä yliopistojen autonomiaa päättää valintajärjestelyistä ja valinnan perusteista, koska niillä on laadullinen ja määrällinen tulosvastuuakin. Toisaalta yliopisto toteaa, että "valintayksiköiden toiminta ei kuitenkaan voi olla ristiriidassa yliopiston tai yhteiskunnan edun kanssa". Vaikka opiskelijavalintojen nopeuttamiseen liittyvästä yhteiskunnallisesta edusta voidaankin olla monta mieltä, on tämä etu nyt kuitenkin selvästi ajamassa yli yliopistojen perinteisen autonomian. Yliopiston etu taas on ennen kaikkea pysymistä koulutuspoliittisessa ruodussa – tulossopimuksethan solmitaan nimenomaan opetusministeriön ja yliopistojen välillä.

Taulukossa on myös mainittu joitain yksittäisiä strategioissa esiin tulevia kehittämisajatuksia, jotka on tässä yhteydessä syytä mainita. Esimerkiksi Jyväskylä ja Joensuu esittävät syksyn valintojen lisäämistä. Jyväskylässä on syksyllä haku fysiikan ja matematiikan aloille, tietotekniikkaan sekä tilastotieteen pääaineeseen. Joensuussa toinen hakukierros on niinikään fysiikassa ja matematiikassa.

Kuopion yliopisto on ainoana strategiassaan ehdottamassa valintojen aikataulutuksen näkökulmasta, että ylioppilastutkinnon tulokset pitäisi saada nykyistä aikaisemmin. Ylioppilastutkintolautakunta on tähän asti aika kategorisesti torjunut mahdollisuudet muuttaa omaa aikatauluaan. Esimerkiksi kurssimuotoinen lukio on tuonut tässä suhteessa vain enemmän ongelmia. Toinen Kuopion strategiasta löytyvä innovaatio liittyy koko järjestelmää rasittavien pääsykokeiden järjestämiseen sekä niiden työaika- ja korvauskysymyksiin. Yliopisto ehdottaa, että kokeita järjestävät laitokset määrittelisivät koetyön virkatyöksi, jolloin yliopisto voisi resursoida sen pysyvästi laitoksille. Mitenkään väheksymättä laitosten ammattitaitoa omien pääsykokeittensa järjestämisessä, nykykäytäntö ei ehkä kuitenkaan parhaalla mahdollisella tavalla tue niitä laatutavoitteita, joita pääsykokeille asetetaan (vrt. Sajavaara et al. 2002, 127).

Lapin yliopisto mainitsee strategiassaan, että oikeustieteen valinnoista on annettu opiskelijoille opintoviikkoja. Yliopisto ehdottaa, että valintakoe kytkettäisiin laajemminkin osaksi opiskeluprosessia ja että valintakoe olisi osa opiskelijan oppimisuraa ja tutkintoa. Strategiasta ei selviä, minkälaiselle ajattelulle ehdotus perustuu. Yliopistoissahan on alettu antaa opintoviikkoja myös esimerkiksi ns. yliopisto-opintojen johdantokursseista, jolloin tavoite on lähinnä ollut saada opiskelijat osallistumaan. Tuskinpa Lapin oikeustieteessä kuitenkaan annetaan opintoviikkoja siksi, että saataisiin hakijoita, vaikka yksikön itsearviointissa mainitaankin, että kun valintayhteistyöstä irrottauduttiin vuonna 1998, hakijamäärät laskivat (Sajavaara et al. 2002, 71). Joka tapauksessa ajatus on varsin problemaattinen, eikä sitä ole syytä

suositella miksikään yleiseksi käytännöksi.

Lopuksi voidaan mainita vielä Tampereen yliopiston opiskelijavalintojen laatulista, joka vaikuttaa hyvältä käytännön työkalulta opiskelijavalintojen kehittämisessä. Se muistuttaa, että opiskelijavalinnoilla on muitakin tehtäviä kuin pelkkä karsinta ja kiinnittää huomiota myös siihen, että valinnalla on muitakin seurauksia kuin pelkkä vuotuisen aloittajaryhmän identifiointi. Laatulistan tehtävänä on saada toimijat kysymään itseltään sellaisia kysymyksiä, jotka monasti jäävät vakiintuneina käytäntöinä kysymättä. Esimerkiksi: onko tavoitteet määritetty, ovatko valinnat tarkoituksenmukaiset ja toimivat, perustuvatko valinnat tutkittuun tietoon itse ilmiöstä, onko toiminta ammattitaitoista, onko arviointi ja palautejärjestelmä kunnossa?

Kuten johdannossa jo mainittiin, eivät yliopistojen opiskelijavalintastrategiat tuoneet esiin juurikaan mitään uutta tämän selvitystehtävän kannalta. Strategiat noudattavat pääasiassa KKA:n suosituksia, ja tulosneuvotteluissa sovittuun uusien ylioppilaiden 50 prosentin tavoitteeseen vastataan lähinnä lisäpisteitä antamalla. Tähän prosessiin nähden selvitysmiehen esitykset tulevat siis väistämättä jälkijunassa.

7 Ehdotukset ja toimenpiteet

Tehdyn selvityksen perusteella yliopistojen opiskelijavalintojen kehittämiseksi on lähinnä kaksi vaihtoehtoa. Joko ryhdytään yhdessä tuumin rakentamaan valtakunnallista yhteishakujärjestelmää, tai jatketaan valintojen kehittämistä lähinnä yliopistojen ja koulutusalojen omaehtoisen valintayhteistyön ja siihen liittyvien valintojen keventämistoimien kautta kuten tähänkin asti. Jälkimmäinen vaihtoehto tarkoittaa todennäköisesti myös sitä, että markkinoille syntyy nopeassa tahdissa erilaisia ja erillisiä nettihakuratkaisuja. Tätä ei voida pitää suotavana hakujärjestelmän eikä hakijankaan näkökulmasta. Tavoitteeksi tulisikin siis ottaa mahdollisimman kattavan yhteishakujärjestelmän aikaansaaminen.

Kuten selvityksessä on tuotu esiin, liittyvät kaksivaiheiseen tutkintojärjestelmään siirtymisen ja ajatus yliopistosektorin yhteisvalintajärjestelmästä läheisesti toisiinsa. Kehitys Euroopassa on menossa siihen suuntaan, että erot korkeakoulusektoreiden välillä kaventuvat, ja kandidaattivaiheen koulutuksesta on tulossa korkeakoulutuksen perustutkinto. Tulevaisuudessa mitä todennäköisemmin joudutaan meilläkin miettimään tutkintorakenteet tältä osin uudelleen. Tästä syystä yhteishakujärjestelmän suunnittelun ohella tulee erikseen selvittää, miten kaksivaiheiseen tutkintojärjestelmään siirtyminen voisi edesauttaa opiskelijavalintojen yksinkertaistamisessa sekä mahdollisuudet myöhemmin yhdistää ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen haut yhdeksi kandidaattitason koulutuksen kattavaksi yhteishaku- tai jopa yhteisvalintajärjestelmäksi.

Ehdotuksessa painottuu kokonaisuus, ei niinkään yksittäiset toimet. Kokonaisuus rakentuu neljästä toimenpidekokonaisuudesta: itse yhteishakujärjestelmästä, valintayksiköitten määrän vähentämisestä, valintojen yksinkertaistamisesta sekä niistä erityistoimista, joita lisäksi vaaditaan uusien ylioppilaiden ja muiden ensimmäistä jatkokoulutuspaikkaansa hakevien aseman parantamiseksi. Yhteishakujärjestelmä ja sen edellyttämät tekniset ja muut ratkaisut yhdistettyinä jo meneillään oleviin valintojen kehittämisen ja keventämistoimiin vastaavat parhaiten niihin haasteisiin, joita opiskelemaan pääsyn nopeuttamiselle on asetettu. Kuten selvitys osoittaa, näiden lisäksi tarvitaan kuitenkin myös muita kuin itse valintajärjestelmään liittyviä toimenpiteitä.

Uudistuksen logiikka on kaavamaisesti esitettyä seuraava:

valtakunnallinen yhteishakujärjestelmä

- *yhteishakujärjestelmällä* tarkoitetaan järjestelmää, jossa on yhtenäinen hakumenettely ja yksi yhtenäinen hakulomake
- yhteishakujärjestelmään kuuluu sähköinen hakeminen
- yhteishaussa pitäisi pääsääntöisesti voida hakea useampia koulutuspaikkoja
- yhteishaussa varsinainen opiskelijavalinta voi tapahtua eri menetelmä ja periaatteita käyttäen
- (siltä osin kun puhutaan *yhteisvalintajärjestelmästä*, tarkoitetaan järjestelmää, missä yhtenäisen haun lisäksi valinnat tehdään pääasiassa yhtäläistä menettelyä käyttäen)

-> valintayksiköitten määrän vähentäminen

- valintayhteistyön lisääminen koulutusyksiköittäin ja -aloittain

-> valintamenettelyiden yksinkertaistaminen ja keventäminen

- siirtyminen yhteisvalintaan
- erillisistä valintakokeista luopuminen
- pääsykoekirjallisuuden vähentäminen
- uusien koemuotojen kehittäminen
- todistusvalinnan lisääminen
- valintoihin liittyvän tiedotuksen yksinkertaistaminen ja parantaminen

-> uusien ylioppilaiden koulutukseen pääsyn nopeuttamisen edellyttämät lisätoimet

- lisäpisteet
- valintaryhmien ja jonojen uudelleenorganisointi
- syksyn hakumahdollisuuksien lisääminen
- opinto-ohjauksen kehittäminen

Lisäksi on syytä painottaa KKA:n arviointiraportin tapaan sitä, että kaikki ehdotetut toimet eivät välttämättä sovi kaikille aloille. Kaikilla aloilla tulee kuitenkin ryhtyä sellaisiin toimiin kullakin toimenpidelohkolla, että koulutukseen pääsy sujuisi tulevaisuudessa entistä joustavammin ja nopeammin. Yhteishakujärjestelmään siirtymisestä päättävät ja sen suunnittelusta vastaavat opetusministeriö ja yliopistot yhdessä.

7.1 Ehdotus yliopistojen yhteishakujärjestelmäksi

Selvityksen keskeinen ehdotus on, että HAREK:in yhteyteen rakennetaan valtakunnallinen yliopistokoulutukset kattava yhteishakujärjestelmä, jonka oleellisena osana on sähköinen hakeminen. Yhdellä hakulomakkeella tulee olla mahdollista hakea useampia koulutuspaikkoja hakijan ilmaisemien preferenssien mukaisesti.

Yhteishakujärjestelmä ei sinällään edellytä muutoksia nykyiseen valintayhteistyöhön tai yhteistyön toteuttamismalleihin. On kuitenkin selvää, että hakijan näkökulmasta, voidakseen mahdollisimman hyvin toteuttaa omia preferenssejään, tulisi valintayhteistyötä huomattavasti lisätä ja valintayksiköitten määrää vähentää. Hakukohteet tai -alat voidaan jaotella esimerkiksi ammattikorkeakoulujen yhteishaun tapaan kolmeen ryhmään:

- yhteisvalinta-alat
- yhteishakualat, jotka voivat sisältää yhden tai useamman valintaryhmän
- yhteishakualat, joilla valinnat tehdään yksikkökohtaisesti

Esimerkiksi tekniikka säilyisi luonnollisesti omana yhteisvalinta-alanaan, jonka sisällä voi tosin olla nykyiseen tapaan koulutuksia, joiden valinnat tehdään erikseen. Vaikka Teknillisen korkeakoulun oman valintastrategian mukaan alan valinnat halutaan säilyttää muiden alojen valinnoista itsenäisenä systeeminä, on varmaankin teknisesti mahdollista integroida se tarvittaessa osaksi valtakunnallista järjestelmää. Aloilla, joilla on muunlaista pidemmälle menevää valintayhteistyötä (esim. kasvatusta- ja kauppatieteet), tutkitaan, missä määrin on mahdollista siirtyä nykyistä kattavampaan yhteisvalintaan.

Ongelmallisin tilanne on niillä suurilla ja heterogeenisillä aloilla, joilla valintayhteistyötä ei ole lainkaan, esimerkkinä yhteiskuntatieteet. Näillä aloilla tulisi pyrkiä ryhmittelemään nykyiset valintayksiköt sellaisiin haku- ja valintakoeryhmiin, joissa voidaan ajatella käytettävän yhtenäisiä valintamenetelmiä. Näiden ryhmien sisällä käytössä ovat luonnollisesti kaikki ne valintayhteistyön mallit ja muodot, joita on hahmoteltu edellä esimerkiksi taulukossa 5. Parhaimmillaan käytössä on yhteinen valintakoe yhdessä sovittuine valintaperusteineen. Keventä yhteistyön muotoa edustaa se, että hakijalle annetaan edes teoreettinen mahdollisuus hakea kaikkiin ryhmän koulutuksiin, eli ei esimerkiksi pidetä valintakokeita samana päivänä. Tavoitteena on kuitenkin ottaa käyttöön sellaisia valintayhteistyömalleja, jotka kyseisellä alalla tosiasiallisesti keventävät valintoja ja nopeuttavat koulutukseen pääsyä.

Jos esimerkiksi humanistiset, luonnontieteelliset ja yhteiskuntatieteelliset valintayksiköt saataisiin ryhmiteltyä kukin kolmeen neljään valintaryhmään, voisi kaavaillussa yhteishakujärjestelmässä olla hakijan näkökulmasta nykyistä huomattavasti pienempi hakukohteiden kirjo, parhaimmillaan vain 30–40 hakualaa, joiden sisällä hakija voisi tulla hyväksytyksi mihin tahansa hakemistaan yksiköistä. Jatkotyöskentelyssä tulee ottaa myös huomioon se, että koulutuksen lisääntymisestä ja muutoksista johtuen myös koulutusluokituksia ovat muuttumassa. Samaten tulee huomioida esimerkiksi ruotsinkielisen koulutuksen erityistarpeet ja -asema omana hakukohteenaan.

Kaavamaisesti esitettynä yhteishakujärjestelmän hakukohteet tai -alat voisivat rakentua seuraavalla tavalla:

Koulutusala	Valinta-alatyyppi	Valintayhteistyömalli (esimerkkejä)
Ala I	yhteisvalinta-ala	täydellinen yhteisvalinta
Ala II	yhteishaluuala - valintaryhmä 1 - valintaryhmä 2 - valintaryhmä 3	yhteinen esivalinta yhteinen valintakoe eri koe, joka kuitenkin voidaan suorittaa kaikissa ryhmän koulutusyksiköissä
Ala III	yhteishakuala - valintaryhmä 1 - valintaryhmä 2	yhteinen valintakoe, eri valintakriteerit erillisvalinnat
Ala IV	jne.	jne.
Ala X	erillishakuala	erillisvalinnat

Yhteishakujärjestelmän rakentamiseen liittyy valintayhteistyön muodoista sopimisen ohella monia muitakin välttämättömiä toimia, jotka omalta osaltaan parantavat hakujärjestelmän toimivuutta. Pitää esimerkiksi luoda yksinkertainen, selkeä ja hakijaystävällinen hakuopas. Samalla pitää selvittää kaikki olemassa olevat koordinaatiotarpeet esimerkiksi hakuaikoja ja valintakokeiden ajoituksia ajatellen. Yhteishakujärjestelmän luonteeseen kuuluu, että kaikille sen piirissä oleville koulutuksille on yhteinen hakuaika. Hakuaikoja on kuitenkin tarvittaessa mahdollisuus myös porrastaa. Esimerkiksi yksi tapa tasata ylioppilassumasta ja yliopistokoulutuksen kovasta kysynnästä johtuvaa hakupainetta ja osaltaan myös helpottaa uusien ylioppilaiden hakua on porrastaa haku siten, että vanhojen ylioppilaiden ja tutkinnon suorittaneiden hakuaika päättyy aiemmin kuin saman kevään ylioppilaiden.

Miten hakujat ja muut ajoituskysymykset ratkeavat, selviää luonnollisesti vasta yhteishaun teknisen suunnittelun yhteydessä. Se miten yhteishaku voisi periaatteessa edetä, on ammattikorkeakoulujen yhteishaun tarjoamaa esimerkkiä noudattaen kuvattu luvussa 5.4. Koska ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen haut pitää tulevaisuudessa joka tapauksessa koordinoida paremmin yhteen, tai jopa yhdistää, kuten selvityksessä on esitetty, on tietyt perusratkaisut syytä jo alunperin ottaa ammattikorkeakoulujen yhteishausta.

7.2 Valintamenettelyiden yksinkertaistaminen ja keventäminen

Yhteishakujärjestelmän idea ja edellytys siis on, että valtaosa koulutusaloista ja -yksiköistä saadaan valintayhteistyön piiriin. Tämän lisäksi tarvitaan itse valintamenettelyiden yksinkertaistamista ja keventämistä. Tällä on lähinnä kaksi tarkoitusta. Yhtäältä valinnoissa ei ole tarpeen käyttää kuin juuri niitä menetelmiä, joilla valintojen tavoitteet saavutetaan, eli saadaan hyvä ja motivoitunut opiskelija-aines. Kuten selvityksessä on todettu, ongelma on lähinnä siinä, että ei tiedetä tai ei ole yhteisymmärrystä siitä, mitä tarvittavat valintamenetelmät ovat. Toisaalta tavoite on, että valinnat ovat hakijan kannalta mahdollisimman yksinkertaiset ja helpot. Ne eivät esimerkiksi saa asettaa hakijoita eriarvoiseen asemaan sen suhteen, miten paljon valmentautumista ne vaativat.

Erillisistä valintakokeista luopuminen on osoittautunut erittäin vaikeaksi kysymykseksi. Kaikilla aloilla tulee kuitenkin lisätä todistusvalinnan, erityisesti uudistuvan ylioppilastutkinnon panoarvoa opiskelijavalinnoissa. Ehkä joillakin aloilla voidaan tulevaisuudessa soveltaa myös puhdasta todistusvalintaa, erityisesti valittaessa pelkkään kandidaatin tutkintoon. Valintakokeissa luettavan kirjallisuuden määrää pitää vähentää, ja siitä voidaan myös luopua kokonaan sellaisilla aloilla, joilla voidaan kehittää toimivia vaihtoehtoisia koemuotoja. Kuten KKA:n arvioinnissa todetaan, ei ole järkevää, että valintakokeissa mitataan samoja asioita kuin esimerkiksi ylioppilaskokeessa.

Valintoja voidaan keventää myös niin, että koulumenestystä käytetään esivalinnassa, jonka jälkeen muita valintamenettelyitä sovelletaan pienempään, esikarsittuun joukkoon. Tähänkin liittyy alakohtaisesti huomioitavia ongelmia, esimerkiksi opettajankoulutuksen esivalinnassa jatkuvasti esiin tullut koulumenestyksen sukupuoliero.

Uusien koemuotojen ennustevaliditeetti on lisäksi syytä selvittää huolellisesti etukäteen. Kyse on laajemminkin siitä, että seurataan muutosten vaikutuksia koulutukseen hakeutumiseen ja pääsyyn; esimerkiksi kevenevätkö valinnat todella niin, että se näkyy uusien ylioppilaiden nopeutuneena koulutukseen pääsynä?

Erityisesti hakijan näkökulmasta erittäin ongelmallista on valinnoissa sovellettavien pisteytysten kirjavuus. Monin paikoin on hyvin hankalaa selvittää, miten hakijan pisteet todellisu-

nessa määräytyvät ja miten eri pisteet vaikuttavat hänen pääsymahdollisuuksiinsa. Pisteytysjärjestelmien yksinkertaistaminen ja yhtenäistäminen auttaa hakijaa valintapäätöksensä teossa. Realistinen käsitys omista pääsymahdollisuuksista helpottaa myös osaltaan koulutuspaikan saamisessa. Tavoitteena on, että yhteishakujärjestelmässä sovelletaan pääasiassa yhtenäistä pisteytyskäytäntöä sekä todistus- että valintakoepisteiden osalta.

Koulutukseen ja valintoihin liittyvää tiedotusta tulee edelleen parantaa ja selkeyttää. Eriytyisesti nyt, kun joudutaan suunnittelemaan valintojen muuttamista ja keventämistä, tulee yliopistojen olla tiiviissä yhteydessä koulujen opinto-ohjaukseen. Jatkossa sekä valinnat että valintaperusteet pitää saattaa nykyistä pysyvämmälle pohjalle.

Kaiken kaikkiaan hyvään valintastrategiaan kuuluu myös oleellisena osana tehokas "jälkihoito". Valittiinpa opiskelijat millä menetelmällä tahansa, koulutusyksikölle kuuluu vastuu siitä, että uuden opiskelijan opinnot käynnistyvät ja etenevät suunnitellulla tavalla. On kuitenkin selvää, että parhaimmallakaan ohjauksella ja opastuksella ns. vääristä valinnoista ei koskaan päästä täysin eroon.

7.3 Uusien ylioppilaiden⁵ ja muiden ensimmäistä koulutuspaikkaansa hakevien koulutukseen pääsyn nopeuttaminen

Kuten selvityksessä on todettu, uusien ylioppilaiden vähäisyys koulutukseen päässeitten joukossa johtuu osaltaan siitä, että heitä on ylioppilassumasta ja muista syistä johtuen jo alunperin vähän hakijoissa. Uusien ylioppilaiden asemaa pitää parantaa yhtäältä lisäämällä heidän mahdollisuuksiaan ja halukkuuttaan hakeutua koulutukseen heti ylioppilaaksitulovuonna. Tässä keskeisinä toimenpiteinä ovat esitetty yhteishakumalli, edellä kuvattu valintojen yksinkertaistaminen ja keventäminen sekä lukioiden opinto-ohjauksen tehostaminen ja koulutus-tiedotuksen kaikenpuolinen selkeyttäminen ja parantaminen. Toisaalta vaaditaan tiettyjä erityisasioita.

Yliopistot ovat omissa opiskelijavalintojen kehittämisstrategioissaan ottaneet varsin yksimielisesti sen kannan, että uusille ylioppilaille ei pidä varata valinnoissa omaa kiintiötään. Lisäpisteitä sen sijaan sovelletaan jo erällä koulutusaloilla, ja niitä on otettu käyttöön ensi kevään valinnoissa muutamassa uudessa hakukohteessa. Strategioiden mukaan lisäpisteiden antaminen tulee jatkossa yleistymään. Lisäpisteiden antamiseen liittyy kuitenkin monia selvityksessä esiin tuotuja ongelmia. Asiassa tulisi edetä varovasti ja seurata pisteytyksen muutoksen vaikutusta sekä koulutukseen hakeutumiseen että pääsyyn.

Tarve uusien ylioppilaitten erilaiseen kohteluun valinnoissa vaihtelee suuresti koulutusaloittain ja hakukohteittain, joten asia tulisi myös päättää alan ja valintayksikön tarpeista lähtien eikä antaa tässä suhteessa valtakunnallisia määräyksiä. Toisaalta on kuitenkin käytäntöjen yhtenäistämiseksi tarvetta päästä valtakunnallisesti yhteisymmärrykseen siitä, keitä uusilla ylioppilailta tarkoitetaan. Mikäli uusien ylioppilaitten lisäpisteisiin koetaan olevan tarvetta, tulisi uusiksi katsoa samana keväänä kirjoittaneiden lisäksi edellisen vuoden ylioppilaat, jotta välivuoden pitäjien tai muista syistä haun vasta myöhemmin aloittaneiden mahdollisuuksia päästä koulutukseen ei tarpeettomasti heikennettäisi. Jos koulutuksen viivästynyt aloittaminen johtuu ase- tai siviilipalveluksesta, otetaan tämä huomioon lisäpisteoikeutta laskettaessa.

⁵ Kun puhutaan uusista ylioppilaista, tarkoitetaan soveltuvin osin kaikkien yliopistokoulutukseen kelpoisuuden antavien väylien kautta tulevia vastavalmistuneita, ensimmäistä jatkokoulutuspaikkaansa hakevia.

Oman ongelmaryhmänsä tässä suhteessa muodostavat IB, EB ja muiden kansainvälisten päättötutkintojen suorittajat. Heitä on määrällisesti suhteellisen vähän hakijoissa, ja HAREK:in tilastojen mukaan heidän sisäänpääsyprosenttinsa on selvästi kotimaisen ylioppilastutkinnon suorittaneita parempi. Sitä sensijaan ei tiedetä, millaisia viiveitä heidän hakeutumisessaan on. Esimerkiksi IB-tutkinto suoritetaan toukokuussa, ja joillekin aloille sen suorittajat voivat hakea saman kevään haussa ja tulla ehdollisesti valituiksi, kunnes kokeen tulokset selviävät. Joissain hakukohteissa IB-abituriendi voi tulla huomioiduksi pelkässä valintakoekiintiössä. Mikäli suurin osa IB-ylioppilasta hakee vasta seuraavana vuonna, tulisi heille luonnollisesti silloin myös myöntää uuden ylioppilaan lisäpiste.

Yhä suurempi joukko nuoria valmistuu ylioppilaksi syksyllä. Heille on jo tarjolla varsin monia vaihtoehtoja ammattikorkeakoulujen syksyn yhteishaussa. Yliopistopuolella sen sijaan vain muutamassa paikassa voi hakea syksyisin esimerkiksi matematiikan tai fysiikan opintoihin. Nyt kun useissa yliopistoissa ollaan lisäksi suunnittelemassa lukukausien jaksotusta uudella tavalla, on syytä selvittää kaikki ne vaihtoehdot, joilla myös syksyisin tapahtuvaa hakemista voidaan lisätä. Suunniteltu yhteishakujärjestelmä ja nettihaku antavatkin tähän hyvät tekniset mahdollisuudet. Kyse on lähinnä siitä, millä aloilla ja millaisin koulutuksen uudelleenjärjestelyin ja resurssein tavoitteeseen päästäisiin.

Yliopistojen valinnoissa on jo tällä hetkellä monenlaisia valintaryhmiä, -jonoja ja -kiintiöitä. Uusien ylioppilaiden ja ensimmäistä koulutuspaikkaansa hakevien toisen asteen ammatillisen perustutkinnon suorittaneiden asemaa tulee jatkossa parantaa myös esimerkiksi valitsemalla mahdollisesti jo työkokemusta omaavat muita tutkintoja suorittaneet omana valintaryhmänään esimerkiksi suoraan maisterikoulutukseen. Heitä tulee lisäksi ohjata täydennyskoulutukseen.

Jo jonkin koulutuspaikan aiemmin saaneitten uudelleen hakemista voidaan vähentää, mikäli nuorille saataisiin annettua nykyistä oikeampi ja realistisempi kuva yliopisto-opiskelun luonteesta sekä eri alojen sisällöstä. Opiskelupaikan vaihtamista vähentää tulevaisuudessa myös hyvin suunniteltu ja toteutettu kandidaattivaiheen koulutus. Kaiken kaikkiaan opiskelupaikan vaihtamisen periaatteita sekä uudelleen hakevien valintamenettelyitä tulee entisestään selkiyttää. Yhteishakujärjestelmän idea on, että kun valintayhteistyö lisääntyy ja päävalinnat kevenevät, voidaan satsata erityisryhmien tarkempaan valikointiin esimerkiksi haastattelua käyttäen.

Näiden eri hakijaryhmien osalta kyse on myös siitä, miten koulutus on kaikkiaan mitoitettu nuorisoikäluokan ja eri aikuisryhmien tarpeita palvelemaan. Niillä koulutusaloilla, joilla on luontaisesti paljon aikuishakijoita, tulisi määritellä sisäänoton jakautuminen yhtäältä aikuishakijoihin ja toisaalta nuorempiin ylioppilaihin. Opetusministeriön asettaman 50 % tavoitteen suhteen tarkastellaan tällöin vain jälkimmäistä ryhmää.

Ns. avoimen väylä on problemaattinen opiskelijavalintojen näkökulmasta. On selvää, että avoin korkeakoulutus on yksi hyödyllinen tapa viettää välivuotta silloin, kun koulutuspaikka on jäänyt saamatta. Jos opiskelupaikka myöhemmin aukeaa ja jos avoimen suoritukset voidaan hyväksyä täysimääräisesti osaksi tutkintoa, ei myöskään tule tarpeetonta opintojen pitkittymistä. Sen sijaan ongelmia aiheuttaa se, jos avoimen väylästä tulee ensimmäistä koulutuspaikkaansa hakeville nuorille maksullinen preppauskurssi tai ohituskaista korkeakouluopintoihin. Avoimen väylä tulisikin varata selkeästi aikuisopiskelijoille. Sen nykyiset ongelmat juontavat juurensa lamavuosiin, kun väelle räätälöitiin koulutuspaikkoja ns. Relander-rahoituksen turvin, ja avoimen korkeakouluopetuksen ikärajoitus poistettiin. Koska avoin korkeakoulutus ja avoimen väylä ovat osa aikuiskoulutusjärjestelmää eivätkä yliopistojen valintainstrumentteja, tulee niihin liittyvät kysymykset ja ongelmat ratkaista erikseen.

7.4 Valintoja tutkimus ja arviointi

Opetusministeriön tulee käynnistää yhteishakujärjestelmän suunnittelun yhteydessä koulutus- alakohtaisia hankkeita sekä erillisiä tutkimushankkeita, joilla tuetaan valintayhteistyön lisäämistä, uusien koemuotojen kehittämistä, valintojen keventämistä sekä koko koulutukseen hakeutumisen, pääsyn ja opintoprosessin etenemisen seuranta. Myös opetushallituksen käynnistämässä uudessa opinto-ohjauksen hankeohjelmassa voisi olla erityinen kokonaisuus lukioiden ja yliopistojen välisen yhteistyön kehittämiseksi.

Yliopistot arvioivat opiskelijavalintojen toimivuutta osana toimintansa normaalia arviointia. KKA:n arviointiryhmän esitystä ottaa opiskelijavalintojen laatu yhdeksi tulorahoituksen kriteeriksi ei sen sijaan tule toteuttaa. Koko ajatus ja ehdotetut mittarit ovat kyseenalaisia. Opiskelijavalinta pystyy vain hyvin rajoitetusti palvelemaan sellaisia tavoitteita, joita ehdotettuun arviointiin liitetään.

7.5 Jatkotoimenpiteet

Ehdotetun yhteishakujärjestelmän rakentaminen on suhteellisen mittava hanke, joten sen suunnittelu tulee käynnistää välittömästi, jotta perusratkaisut olisivat tiedossa, kun kaksivaiheinen tutkintojärjestelmä otetaan käyttöön syksyllä 2005.

Opetusministeriön tulee asettaa alakohtaiset valintayhteistyön ja valintamenettelyiden suunnittelusta vastaavat työryhmät sekä valtakunnallinen koordinaatioryhmä, johon tulee myös edustus tarvittavista intressiryhmistä. Ryhmät kytketään soveltuvin osin tutkintorakenteen uudistuksesta vastaaviin työryhmiin. Lisäksi kootaan yhteishakujärjestelmän teknisestä suunnittelusta vastaava asiantuntijatyöryhmä. Asiantuntijatyöryhmä esittää arvionsa yhteishakujärjestelmän teknisen toteuttamisen vaatimasta ajasta, jonka jälkeen valtakunnallinen koordinaatioryhmä päättää hankkeen tarkemmasta aikataulusta.

Lähteet

VHS: <http://www.vhs.se>

CAO: <http://www.cao.ie>

IBG: <http://www.ib-groep.nl>

Ahola, S. 2002: Suliko ylioppilassuma? *Spektri* 1/2002.

Ahola, S. 1995. Eliitin yliopistosta massojen korkeakoulutukseen. Korkeakoulutuksen muuttuva asema yhteiskunnallisen valikoinnin järjestelmänä. Turun yliopisto. Koulutussosiologian tutkimuskeskus. Raportti 30.

Ahola, S. & Kokko, A. 2000. Takuulla tavoitteeseen. Kasautuuko hyväosaisuus valmennuskursseilla? *Yliopistotieto* 28, 1, 55–58

Ahola, S. & Nurmi, J. 1998. Koulutusväylät, työmarkkinat ja valikoituminen. Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja 54. Helsinki.

Ahola, S. & Nurmi, J. 1995. Kilpahaku korkeakoulutukseen. Turun yliopisto. Koulutussosiologian tutkimuskeskus. Raportti 31.

Boezeroy, P. 2003. Higher Education in the Netherlands. Country Report. CHEPS Higher Education Monitor. (http://www.utwente.nl/cheps/higher_education_monitor/country_reports/index.html)

Brandell, L. & Kim, L. 2000. Privilegium eller rättighet. ESO-rapport. Ds 2002:24. Stockholm.

Commission on the Points System. 1999. Final Report and Recommendations. Dublin.

Coolahan, J. (ed.) 1979. University Entrance Requirements and Their Effect on Second Level Curricula. Dublin: IFUT.

Education at Glance 2002. OECD, Paris.

Garam, I. & Ahola, S. 2001. Suuntana tulevaisuus. Tutkimus varsinaissuomalaisten abiturienttien koulutustoiveista, -suunnitelmista sekä niiden taustalla olevista käsityksistä. Länsi-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 15/2001.

Gillberg, A. 1987. Tutkimus Helsingin kauppakorkeakoulun vuosina 1977–1979 sisäänpäässeiden opiskelijoiden opintomenestykseen vaikuttaneista tekijöistä. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-94. Helsinki.

Hakoniemi, J. 1995. Valmistuuko kuuden laudaturin ylioppilas myös yliopistosta erinomaisin arvosanoin? Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 33. Turku.

- Halonen, M. 1994. Opinto-oikeus, liikkuvuus, koulutuspaikkojen käyttö ja ympärivuotinen opiskelu. Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan linjan julkaisusarja 19. Helsinki.
- HE 10/2004. Hallituksen esitys laiksi yliopistolain muuttamisesta.
- HY 2003. Opiskelijavalintojen uudistaminen Helsingin yliopistossa tulossopimuskaudella 2004–2006. Opiskelijavalintojen uudistamistoimikunnan muistio 30.9.2003.
- Hypén, K. 1996. Turun yliopiston psykologian laitoksen opiskelijavalinnat 1981–1991. Seurantatutkimus. Psykologian tutkimuksia 96. Turun yliopisto.
- Jussila, M. 1996. Korkeakoulujen opiskelijavalinnat. Kehittämisen haasteita ja mahdollisuuksia. Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan linjan julkaisusarja 34. Helsinki.
- Kerr, C. 1982. *The Uses of the University*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kim, L. 1998. Val och urval till högre utbildning. *Uppsala Studies in Education* 76. Uppsala.
- Kivinen, O., Hedman, J. & Mäkelä, K. 2003. Tavoitteena täystyöllisyys – suomalainen työvoima riittää Suomen tarpeisiin. *Yhteiskuntapolitiikka* 68, 4, 369–378.
- Klemola, H. 1989. Vertailututkimus soveltuvuusarvion ja perinteisen valintakokeen kautta tulleiden opiskelijoiden opintomenestyksestä ja opiskelukokemuksista Tampereen teknillisessä korkeakoulussa. Tampereen teknillinen korkeakoulu. Opintotoimisto. Tampere.
- Kokko, A. 2000. Miten tulevaisuuden ekonomit valikoidaan? Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja 76. Helsinki.
- Kom 1986:8. Korkeakoulujen opiskelijavalintatoimikunnan mietintö. Helsinki.
- Kosonen, P.A. 2003. Uraohjuksia, etsijöitä, elämäntapahmisiä. Nuorten uravalinnan prosessista ja sen tukemisesta. Esitelmän Oulun seudun ammattikorkeakoulun yhteishakuseminaarissa 11.–12.11. 03.
- Kosonen, P. A. 2004. Eväitä opiskelijavalintojen kehittämiseen. *Kasvatus* 2004 (tulossa).
- Kotilainen, S. & Ruoho, I. 2003. Viestinnän alan valintakoe ja koulutuksen vaikuttavuus. Tampereen yliopiston opintotoimisto. Tutkimuksia ja selvityksiä 44. Tampere. (<http://www.uta.fi/ajankohtaista/yliopistouutiset/0903/0109.html>)
- Lampinen, O. 2001. Katosiko nuorisoasteen ja ammattikorkeakoulun yhteys? *Spektri* 3/2001.
- Lindblom-Yläne, S., Lonka, K. & Maury, S. 1992. Miten aineistokokeessa menestyminen ennustaa alkuvaiheen opintomenestystä. Helsingin yliopisto. Opintoasiain julkaisuja 4. Helsinki.
- Lotti, T. 1988. Musikaalisuus ja musiikkiopinnot. Jäljittelyyn perustuva musikaalisuuden arviointi musiikkikoulun pääsykokeena ja opintomenestyksen ennustajana. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 119. Helsinki.
- OPM 1988. Ylioppilassumatyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 11/1988. Helsinki.
- OPM 2003. Ammattikorkeakoulujen yhteishaku-uudistus. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 3003:26. Helsinki.
- Parikka, A. 1999. Ekonomi vai tradenomi? Kaupallisen alan korkeakoulutus 1990-luvulla. Turun yliopisto. Koulutussosiologian tutkimuskeskus, raportti 46. Turku.
- Raitanen, A. 1999. Valintayhteistyön edut ja haitat. Selvitys opiskelijavalintayhteistyöstä kaupan, tekniikan, kielten, biologian ja opettajankoulutuksen aloilla. Koulutussosiologian tutkimuskeskus (moniste).
- Raitanen, A. & Kokko A. 2000. Miten tulevaisuuden ekonomit valikoidaan? Kauppatieteellisen alan hakijat, pääsijät ja opiskelijavalintojen kehittäminen. Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja 76. Helsinki.

- Sajavaara, K. 2003. Jyväskylän yliopiston opiskelijavalintojen selvitysmiehen raportti. 15.10. 2003. Jyväskylän yliopisto (moniste).
- Sajavaara, K., Hakkarainen, K., Henttonen, A. Niinistö, K., Pakkanen, T., Piilonen A.-R., Moitus, S. 2002. Yliopistojen opiskelijavalintojen arviointi. Korkeakoulujen arviointineuvoston julkaisuja 17:2002. Helsinki.
- Silvennoinen, M., Laakso, L. & Turunen, J. 1991. Liikuntatieteellisen tiedekunnan valintakoetutkimus. Jyväskylän yliopisto. Liikuntakasvatuksen laitos A 20. Jyväskylä.
- SOU 1995. Behörighet och urval. Förslag till nya regel för antagning till universitet och högskolor. SOU 1995:71. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Tilastokeskus 1997. Koulutukseen hakeutuminen ja pääsy 1996. Koulutus 1997:5. Tilastokeskus. Helsinki.
- Tilastokeskus 2002. Oppilaitostilastot 2002. Koulutus 2002:8. Tilastokeskus. Helsinki.
(Lisäksi Tilastokeskuksen julkaisemattomia tietoja.)
- Työllisyystyöryhmän loppuraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2003:5.

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

ISBN 952-442-727-3

ISSN 1458-8102

Julkaisumyynti:

Yliopistopaino

PL 4 (Vuorikatu 3)

00014 Helsingin Yliopisto

puhelin (09) 7010 2363

faksi (09) 7010 2374

books@yopaino.helsinki.fi

www.yliopistopaino.helsinki.fi